DZIENNIK URZĘDOWY
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 1 marca 2017 r.

Poz. 838

Elektronicznie podpisany przez:
Lech Hamera
Data: 2017-03-01 15:02:44

UCHWAŁA NR XXVI/367/2017
RADY MIEJSKIEJ W BUSKU-ZDROJU

z dnia 23 lutego 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój na lata 2017-2020

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15) ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (j.t. Dz. U. z 2016r. poz. 446 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2014r. poz. 1446 ze zm.) Rada Miejska w Busku-Zdroju uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój na lata 2017-2020, stanowiący załącznik Nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Busko-Zdrój.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Busku-Zdroju

mgr Justyna Nurek

Załącznik do Uchwały Nr XXVI/367/2017
Rady Miejskiej w Busku-Zdroju
z dnia 23 lutego 2017 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO - ZDRÓJ

NA LATA 2017 - 2020

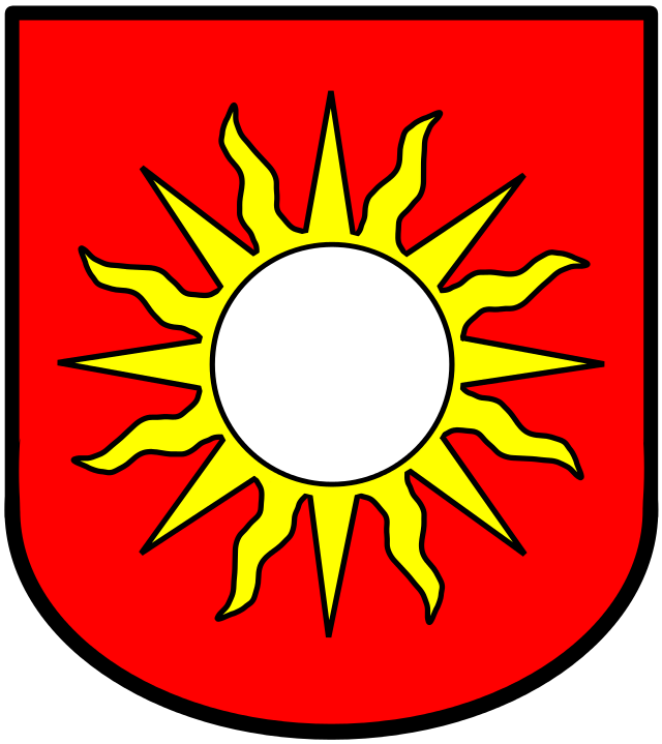

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski
ewidencjazabytkow@gmail.com

BUSKO – ZDRÓJ

Spis treści

1. Wstęp ... 3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami ... 3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce ... 4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ... 12
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu ... 16
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 25
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ... 25
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy ... 38
5.2.1. Charakterystyka gminy ... 38
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy ... 40
5.2.3. Układ urbanistyczny ... 53
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony ... 54
5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków ... 55
Tabela nr 3. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Busko - Zdrój ... 57
5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ... 58
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków ... 59
5.5. Zabytki archeologiczne ... 66
5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy ... 81
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń ... 112
7. Założenia programowe ... 115
7.1. Priorytety Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój ... 115
7.2. Kierunki działań i zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój ... 115
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami ... 119
9. Zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój ... 120
10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami ... 121
10.1. Dotacje ... 122
10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego ... 125
10.3. Środki europejskie ... 127
11. Realizacja i finansowanie przez gminę Busko - Zdrój zadań z zakresu ochrony zabytków ... 131
12. Bibliografia ... 133
13. Spis tabel, zdjęć ... 134

1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Busko - Zdrój. Celem tego opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Burmistrza, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miejską w Busku - Zdroju. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miejskiej sprawozdanie z wykonania programu.

Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, jednak podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego. Gminny program opieki nad zabytkami ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, między innymi poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483, ze zm.) w przepisach:

  - **Art. 5**: „Rzeczpospolita Polska (…) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju".

  - **Art. 6 ust. 1**: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym".

  - **Art. 86**: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa".

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

  - **Art. 3**: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

    W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

  - **Art. 4**: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie

zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska".

- **Art. 5**: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury".

- **Art. 6**: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:
„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
a) krajobrazami kulturowymi,
b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
c) dziełami architektury i budownictwa,
d) dziełami budownictwa obronnego,
e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
f) cmentarzami,
g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2012r. poz. 642 ze zm.),
f) instrumentami muzycznymi,
g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
b) cmentarzyskami,
c) kurhanami,
d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej".

- **Art 7**: reguluje następujące formy ochrony zabytków:
1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.
2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu, ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Rejestr zabytków - dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego

zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Pomnik historii - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Park kulturowy - jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 16 ust. 1**: wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma

być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

- **Art. 17**: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku krajobrazowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów.

- **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19**: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20**: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Burmistrz (prezydent miasta, wójt) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków".

- **Art. 89**: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:
1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków".

- **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t.j. Dz. U. 2016 poz. 446 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (…) kultury, w tym (…) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami". Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2016 nr 778, ze zm.). Ustawa, określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t.j. Dz. U. 2016 poz. 290 ze zm.). Ustawa - Prawo budowlane, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają

przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 672 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1651 ze zm.), której przepisy określają m. in. kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1774 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t.j. Dz. U. 2012 poz. 406 ze zm.). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t.j. Dz. U. 2016 poz. 239 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 987 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami" (art. 1).
  Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:
  „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
  2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
  3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
  4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
  5) urządzanie wystaw,
  6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
  7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
  8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
  9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
  10) prowadzenie działalności wydawniczej" (art. 2).
  Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:
  1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
  2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
  3) sprawowania nadzoru nad muzeum.
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t.j. Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.). Mówi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1446, ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Dokumenty, do których odwołuje się Gminny program opieki nad zabytkami połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

  Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

  W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”.

  Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

  Podstawowe zasady konserwatorskie:

  - Zasady primum non nocere (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);
  - Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
  - Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
  - Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
  - Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
  - Zasady odwracalności metod i materiałów;

- Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- Uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomych, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych.
- Działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
- Systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
- Dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
- Kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.
- Współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

- **Narodowy Program Kultury „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004 - 2013**”

Narodowy Program Kultury „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004 - 2013” przyjęty przez Radę Ministrów 21 września 2004 r. Jest to dokument, opracowanym w celu wdrożenia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury. Główną przesłanką do sformułowania tego programu jest uznanie zasobów dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Określa on działania na lata 2004 - 2013 wytyczając następujące strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno - finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;

- ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie;
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów".

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:
- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe".

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:
- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu

rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

- **Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo**

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 został przyjęty w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednolicenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad

zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

- **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 (KPZK 2030)**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030, przyjęta została uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów poprzemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016**

Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016 został przyjęty uchwałą nr XXIX/524/13 przez Sejmik Województwa

Świętokrzyskiego dnia 25 marca 2013 r. W programie wyznaczono cel generalny, 3 cele szczegółowe (strategiczne) wraz z kierunkami działań i zadaniami, których realizacja ma służyć osiągnięciu celu generalnego.

Cel generalny: Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego.

Cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

- rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych;
- ochrona zabytków ruchomych;
- ochrona zabytków nieruchomych;
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona zabytkowych układów architektonicznych,
- stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kultowego.

Kierunki działań:

- poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa;
- promocja zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

- kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego;
- popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

- **Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku**

Strategia rozwoju województwa do 2020 roku została przyjęta uchwałą nr XXXIII/589/13 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 16 lipca 2013 r. Jest to trzeci zaktualizowany dokument w tym zakresie:

- Pierwszy dokument - Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, została przyjęta uchwałą nr XIV/225/2000 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 30 czerwca 2000 r. Strategia ta, stanowi całościową koncepcję rozwoju województwa w kilkunastoletnim horyzoncie czasowym (do roku 2015);
- Drugi dokument - Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, przyjęta uchwałą nr XLII/508/06 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 26 października 2006 r.

Jest to nadrzędny dokument wyznaczający cele i główne kierunki rozwoju regionu. W strategii wyznaczono wizję: Świętokrzyskie - region zasobny w kapitał i gotowy na wyzwania. Nadrzędną ideę działań podejmowanych w regionie w perspektywie 2020 roku zawarto w sformułowanej misji Strategii Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020: pragmatyczne dążenie do najpełniejszego i innowacyjnego wykorzystania przewag i szans, odwrócenia niekorzystnych tendencji demograficznych oraz podniesienia jakości życia mieszkańców przy jednoczesnej dbałości o stan środowiska.

Konkretyzacja powyższej misji Strategii będzie się odbywała na drodze realizacji następujących sześciu celów strategicznych:

1. Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej.
2. Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego regionu.
3. Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i bazy dla innowacyjnej gospodarki.
4. Koncentracja na zwiększeniu roli ośrodków miejskich w stymulowaniu rozwoju gospodarczego regionu.
5. Koncentracja na rozwoju obszarów wiejskich.
6. Koncentracja na ekologicznych aspektach rozwoju regionu.

Dla celów strategicznych wyznaczono podcele wraz z zadaniami. Nie obejmowały one zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty uchwałą nr 1870/13 przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego dnia 8 maja 2013 r., jako wstępna wersja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020.

W rozdziale 1.1.1.3 Dziedzictwo naturalne i kulturowe, opisano województwo świętokrzyskie, jako województwo charakteryzujące się wysokimi walorami przyrodniczymi, co znajduje odzwierciedlenie w znacznej powierzchni obszarów chronionych. 64,5% powierzchni objętej różnymi formami ochrony stawia region świętokrzyski pod tym względem na pierwszym miejscu w skali kraju.

Województwo posiada następujące prawnie chronione obiekty oraz obszary ochrony przyrody:

- 1 Park Narodowy o łącznej powierzchni 7 626,4 ha;
- 72 rezerwaty przyrodnicze o łącznej powierzchni 3 819,7 ha;
- 9 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 128 876,1 ha;
- 21 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 619 040,4 ha;
- 14 stanowisk dokumentacyjnych o łącznej powierzchni 25,3 ha;
- 100 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 540,12 ha;
- 11 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych o łącznej powierzchni 86,49 ha;
- 672 pomniki przyrody.

Na terenie regionu świętokrzyskiego znajdują się także obszary objęte Europejską Siecią Ekologiczną NATURA 2000 tj. ok. 182 182,9 ha powierzchni województwa. Ważnym elementem krajobrazu jest południowa część województwa bogata w cenne zasoby wód mineralnych uznanych za lecznicze i termalnych na południu województwa (między innymi Busko - Zdrój, Solec - Zdrój, powiat kazimierski).

Atutem regionu świętokrzyskiego są zasoby dziedzictwa kulturowego, w które wpływają na możliwości rozwoju społeczno - gospodarczego. W regionie istnieje wiele miejscowości z zachowanymi zabytkowymi układami urbanistycznymi, liczne są zamki, pałace, dwory oraz zabytki architektury sakralnej. Na uwagę zasługują również ciekawe

obiekty przemysłowe i gospodarcze oraz zabytki budownictwa ludowego. Województwo świętokrzyskie jest także bardzo bogate pod względem archeologicznym. Obecnie w rejestrze zabytków prowadzonym na terenie województwa świętokrzyskiego wpisanych jest 1 707 zabytków nieruchomych oraz 214 zabytków archeologicznych. Największą grupę zabytków nieruchomych stanowią obiekty sakralne, mieszkalne oraz cmentarze, a także obiekty obronne, zamki, pałace, dwory oraz zabytki techniki. Do zabytków archeologicznych należą między innymi osady, kopce, kurhany oraz grodziska. Ponadto województwo dysponuje 11,5 tys. zabytków ruchomych wpisanych do rejestru B zabytków sztuki i rzemiosła artystycznego. W przypadku ruchomych zabytków w głównej mierze stanowią one wyposażenie świątyń oraz kolekcje prywatne.

W województwie funkcjonują 24 muzea w tym, muzea techniczne, archeologiczne i historyczne. Obiekty te posiadają w swych zasobach 142,3 tys. muzealiów. Obok muzeów w regionie działają następujące instytucje kultury: placówki biblioteczne (289), kina (10), teatry (4), filharmonia oraz ośrodki kultury (114).

Analiza potrzeb i wyzwań oraz kierunki polityk wspólnotowych na lata 2014 - 2020 w dziedzinie promocji i zachowania dziedzictwa naturalnego i kulturowego koncentrują się wokół następujących priorytetów inwestycyjnych:

- promowanie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje ryzyka, zapewniających odporność na klęski żywiołowe oraz stworzenie systemów zarządzania klęskami żywiołowymi;
- zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki odpadami, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego;
- zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki wodnej, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego;
- ochrona promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
- ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz promowanie usług ekosystemowych, w tym Programu Natura 2000 oraz zielonej infrastruktury;
- działania mające na celu poprawę stanu środowiska miejskiego, rekultywację terenów poprzemysłowych i redukcję zanieczyszczenia powietrza oraz inwestycje w zakresie hałasu.

Cel główny programu 2014 - 2020: Województwo świętokrzyskie jako region efektywnie wykorzystujący swoje potencjały rozwojowe, w oparciu o postęp technologiczny, odpowiedzialne czerpanie z zasobów środowiska, oraz budowę kapitału społecznego.

Na podstawie celu głównego wyznaczono osie priorytetowe, a w tym: 4.4 Oś priorytetowa 4. Dziedzictwo naturalne i kulturowe. Oś ta przewiduje realizację działań mających na celu promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem oraz ochronę środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów. Z uwagi na potencjał regionu przejawiający się zarówno w bogactwie naturalnym jak i w zasobach dziedzictwa kulturowego wspierane będą inwestycje mające na celu ochronę terenów cennych przyrodniczo, różnorodności biologicznej, promocję i rozwój zasobów przyrodniczo - kulturowych, dając tym samym możliwość rozwoju społeczno - gospodarczego województwa.

W ramach interwencji zostały zaprogramowane priorytety inwestycyjne, wspierające inwestycje w infrastrukturę ochrony środowiska, które znacząco wpłyną na ochronę i poprawę środowiska naturalnego. Wzmocnienie efektywnego systemu gospodarki odpadami oraz kompleksowe wsparcie gospodarki wodno - ściekowej stanowić będą kolejne elementy wsparcia osi. W kontekście ochrony środowiska istotne jest też środowisko miejskie. Dlatego też, w ramach przedmiotowej osi można będzie realizować inwestycje dotyczące poprawy stanu środowiska na terenach miejskich.

- **Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014**

  Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014 została przyjęta uchwałą nr XXV/404/06 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 6 lutego 2006 r. W strategii wymieniono i opisano walory turystyczne województwa świętokrzyskiego. W analizie walorów turystycznych regionu (rozdział 4, podpunkt 4.1.2.2), zwrócono szczególną uwagę na walory antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka. Zabytkowe obiekty, muzea, wpływają na wzrost atrakcyjności turystycznej terenu. Województwo świętokrzyskie pod kątem turystyki, posiada bogate, zróżnicowane walory naturalne i kulturowe, a potencjał małych miejscowości, wsi i miasteczek nie jest odpowiednio wykorzystywany. W związku z tym, należy podjąć działania, aby ten stan zmienić i stworzyć zintegrowaną ofertę turystyczną województwa przy wykorzystaniu potencjału regionu.

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego**

  Program promocji wraz z regionalnym systemem informacji turystycznej dla województwa świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą nr XXIX/399/02 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 26 kwietnia 2002 r. Plan wskazuje na własną, ukształtowaną na przestrzeni dziejów specyfikę kulturową regionu świętokrzyskiego o istotnym potencjale turystycznym, który nie jest w pełni wykreowany i wykorzystywany.

  Podstawową słabością turystyki jest niedoinwestowanie oraz mało skuteczny marketing i promocja regionu, wąski zakres proponowanych usług oraz zbyt niski ich poziom. Autorzy planu, zwracają także uwagę, na ciągle jeszcze tkwiące w zasobach kultury rezerwy w dotychczas nie do końca przebadanym pod kątem zachowanych walorów tradycyjnej zabudowy podmiejskiej, wiejskiej i małej architektury kultowej, wartościowych układów ruralistycznych, komponowanego krajobrazu zabytkowego i harmonijnego krajobrazu kulturowego, pozostałości zabytków techniki, stanowisk archeologicznych, historycznych pól bitewnych, miejsc pamiątkowych związanych z życiem i działalnością postaci historycznych itp.

  Głównym celem polityki przestrzennej w zakresie zagospodarowania zasobów dziedzictwa kulturowego powinna być „skuteczniejsza ochrona i rewaloryzacja tych zasobów oraz racjonalne ich udostępnienie z myślą o poszerzaniu wiedzy, zwłaszcza młodego pokolenia, świadomości historycznej obywateli, a także wykorzystaniu jako czynnika rozwoju gospodarczego i promocji". Ważnym zadaniem, będzie także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie pobudzania i utrwalania tożsamości regionalnej ogółu mieszkańców przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu specyfiki lokalnej i subregionalnej.

Biorąc pod uwagę powyższe cele i uwarunkowania samorząd województwa ustalił listę zadań priorytetowych:
- tworzenie warunków do ochrony krajobrazu kulturowego i pojedynczych zabytków przed zniszczeniem i dewaloryzacją - przestrzenne oddalanie lub likwidacja źródeł dewaloryzacji;
- objęcie ochroną prawną obszarów o najcenniejszych walorach dziedzictwa kulturowego;
- tworzenie warunków do udostępnienia dziedzictwa kulturowego na cele turystyczne i promocyjno - kulturotwórcze;
- wkomponowanie walorów dziedzictwa kulturowego we współczesne struktury funkcjonalno - przestrzenne i środowiskowe;
- utrzymanie i restytucja specyfiki kulturowej województwa, głównego elementu tożsamości regionalnej i wyróżnika regionu w procesie integracji z Unii Europejskiej.

- **Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011 - 2015 z perspektywą do roku 2019**

Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011 - 2015 z perspektywą do roku 2019 przyjęty został uchwałą nr XII/211/11 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 12 października 2011 r.

Program ten jest aktualizacją poprzedniej edycji Programu ochrony środowiska. W programie na podstawie aktualnego stanu środowiska i źródeł zagrożeń w poszczególnych komponentach środowiska, określono:
- strategię działań dla poprawy stanu środowiska w perspektywie do 2019 r.;
- wojewódzkie priorytety ekologiczne i przedsięwzięcia priorytetowe, planowane do realizacji w latach 2011 - 2015;
- monitoring realizacji programu;
- aspekty finansowe wdrażania programu.

Strategia działań dla poprawy stanu środowiska, zawiera cele średniookresowe do 2019 r., kierunki działań do 2015 r. i najważniejsze działania, ujęta jest w następujących zagadnieniach:
- ochrona zasobów naturalnych;
- poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego;
- kierunki działań systemowych.

Priorytety ekologiczne, wyznaczone zostały dla następujących obszarów działania:
- ochrona zasobów naturalnych;
- jakość powietrza;
- ochrona wód i gospodarka wodna;
- gospodarka odpadami;
- oddziaływanie hałasu;
- oddziaływanie pół elektromagnetycznych;
- edukacja ekologiczna;
- poważne awarie.

- **Strategia Rozwoju Powiatu Buskiego na lata 2014 - 2020**

Strategia Rozwoju Powiatu Buskiego na lata 2014 - 2020 została przyjęta uchwałą nr XXXIV/357/2014 przez Radę Powiatu w Busku - Zdroju dnia 31 stycznia 2014 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Powiatu Buskiego, która obowiązywała w okresie programowania 2007 - 2013. Strategia wskazuje na ważną rolę lokalnego dziedzictwa kulturowego w rozwoju gospodarczym Powiatu oraz podnoszeniu jego atrakcyjności. Szczególne znaczenie ma tu bogata historia Ziemi Buskiej, która należy do najstarszych ośrodków chrześcijaństwa w Polsce i może poszczycić się mianem kolebki Polskiej państwowości.

W strategii wyznaczono wizję i misję, na podstawie których opracowano listę celów strategicznych, wraz z zadaniami.

Wizja: Powiat Buski bogaty w smaki: natury, kultury, tradycji i nowoczesności.

Misja: Uzdrowiskowy, ekologiczny powiat buski bogaty w dziedzictwo kulturowe, dbający o zdrowie, sielski odpoczynek, otwarty na innowacyjność.

Cele strategiczne:

Cel strategiczny 1. Optymalne wykorzystanie walorów uzdrowiskowych i przyrodniczo - krajobrazowych dla dóbr kultury:

1.1. Koncentracja na tworzeniu warunków rozwoju turystyki, sportu i rekreacji.

1.2. Koncentracja na ochronie i udostępnianiu dziedzictwa kulturowego:

- Aktywna ochrona dziedzictwa historycznego, kulturowego i przyrodniczego;
- Wspieranie i podejmowanie działań mających na celu modernizację i rozbudowę obiektów z zakresu kultury;
- Podejmowanie działań zwiększających rolę zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości;
- Tworzenie nowych miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego.

1.3. Zwiększenie dostępności oferty kulturalnej:

- Podejmowanie i wspieranie działań w zakresie wprowadzenia innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej w instytucjach artystycznych i w systemie upowszechniania kultury;
- Podejmowanie działań mających na celu poprawę dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej Powiatu;
- Wspieranie działań sprzyjających ożywieniu aktywności społeczności wiejskiej w zakresie kultywowania lokalnych tradycji ludowych.

Cel strategiczny 2. Rozwój obszarów wiejskich.

Cel strategiczny 3. Wzrost innowacyjności powiatu.

Cel strategiczny 4. Właściwe wykorzystane kapitału ludzkiego.

Cel strategiczny 5. Wzrost efektywności zarządzania powiatem.

- **Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2013 - 2016**

Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2013 - 2016 został przyjęty uchwałą nr XXIX/302/2013 przez Radę Powiatu w Busku - Zdroju dnia 29 sierpnia 2013 r. Jest to już drugi taki program, poprzedni opracowany był na lata 2009 - 2013. Jest to kompleksowy dokument strategiczny, dający obraz stanu

istniejącego oraz propozycje przyszłych działań dla dziedzictwa. Program przedstawia podstawę prawną opracowania, uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce, uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego oraz charakterystykę dziedzictwa kulturowego powiatu. Oprócz tego przeprowadzono analizę SWOT, opisano instytucje powołane do ochrony zabytków. W Programie przedstawiono założenia programu wraz z instrumentarium jego realizacji. Przedstawiono zasady oceny realizacji programu oraz źródła jego finansowania.

Program zakłada dwa główne cele strategiczne ze szczegółowymi priorytetami:
- Cel strategiczny I: Kształtowanie kulturowego obraz powiatu buskiego.
Dla tego celu strategicznego sformułowano następujące cele operacyjne:
1) Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych Powiatu,
2) Budowa systemu zarządzania zabytkami Powiatu,
3) Przestrzenno - gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego,
4) Społeczno - gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego.
- Cel strategiczny II: Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego.
Dla drugiego celu strategicznego sformułowano cele operacyjne:
1) Propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami;
2) Społeczno - edukacyjna rola dziedzictwa kulturowego.

- **Program ochrony środowiska dla powiatu buskiego**

Program ochrony środowiska dla powiatu buskiego na lata 2012 - 2015 opracowany został w listopadzie 2011 r. Przedmiotem tego opracowania była aktualizacja poprzedniego Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Buskiego przyjętego uchwałą nr XVIII/153/2008 przez Radę Powiatu z dnia 17. 06. 2008 r. W programie przedstawiono strategię działań w zakresie ochrony środowiska dla powiatu buskiego określając kierunki działań na lata 2012 - 2015 oraz cele średniookresowe do 2019 r. Uwzględniając nowelizację ustawy z dnia 27. 04. 2001r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2016r. poz. 672 ze zm.) sporządzony został „Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Buskiego na lata 2016 – 2020 z perspektywą do roku 2024". Rada Powiatu w Busku-Zdroju w dniu 14. 10. 2016r. podjęła uchwałę Nr XXII/214/2016 w sprawie uchwalenia Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Buskiego na lata 2016 – 2020 w perspektywą do roku 2024 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko ww. Programu.

Podstawowym celem sporządzenia i uchwalenia Programu jest realizacja przez jednostki samorządu terytorialnego polityki ochrony środowiska zbieżnej z założeniami najważniejszych dokumentów strategicznych i programowych. Program stanowi podstawę funkcjonowania systemu zarządzania środowiskiem spajającym wszystkie działania i dokumenty dotyczące ochrony środowiska i przyrody na szczeblu powiatu buskiego.

W programie zawarte zostały podstawowe informacje na temat powiatu buskiego dotyczące położenia geograficznego, sytuacji demograficznej, gospodarki rolnej, leśnej, a także turystyki, uzdrowisk, przemysłu, rynku pracy i odnawialnych źródeł energii.

Przeprowadzona została analiza zgodności Programu z dokumentami strategicznymi na poziomie krajowym, wojewódzkim i powiatowym.
Dokonano oceny stanu środowiska w podziale na następujące obszary interwencji: ochronę klimatu i jakości powietrza, zagrożenie hałasem, pola elektromagnetyczne, gospodarowanie wodami, gospodarkę wodno – ściekową, zasoby geologiczne, gleby, gospodarkę odpadami i zapobieganie powstaniu odpadów, zasoby przyrodnicze, zagrożenia poważnymi awariami. Opisano również zagadnienia związane z adaptacjami do zmian klimatu, nadzwyczajnymi zagrożeniami środowiska, działaniami edukacyjnymi, monitoringiem środowiska.
Wyznaczono cel nadrzędny Programu w oparciu o dokumenty strategiczne - zrównoważony rozwój powiatu Buskiego, kierunki interwencji, zadania oraz harmonogram finansowy kierując się analizą SWOT. Podano założone źródła finansowania zaplanowanych zadań, a także system realizacji Programu.

W programie opisano zasoby przyrodnicze występujących na terenie powiatu:
- rezerwaty przyrody (Rezerwat „Owczary" gm. Busko-zdrój, Rezerwat „Góry Wschodnie" gm. Wiślica, Rezerwat „Skorocice" gm. Wiślica, Rezerwat „Prześlin" gm. Wiślica;
- parki krajobrazowe (Nadnidziański Park Krajobrazowy, Szaniecki Park Krajobrazowy);
- Obszary chronionego krajobrazu (OChK) (Nadnidziański Obszar Chronionego Krajobrazu, Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu, Chmielnicko - Szydłowski Obszar Chronionego Krajobrazu, Solecko - Pacanowski Obszar Chronionego Krajobrazu);
- pomniki przyrody (22) - większość stanowią pomniki przyrody nieożywionej w postaci odsłonięć geologicznych, jaskiń. Występują także pomniki przyrody ożywionej w postaci drzew lub ich zgrupowań. Najwięcej form tego rodzaju ustanowiono na terenie gmin Wiślica (7), Busko - Zdrój (6), Gnojno (3), Pacanów (2), Solec-Zdrój (2), Stopnica (1), Nowy Korczyn (1);
- stanowiska dokumentacyjne (Kamieniołom wapienny z głazowiskiem o nazwie Zajęcza Góra w Skotnikach Małych, Ściana łomiku w Młynach, Ściana starego wyrobiska – odsłonięcie geologiczne w Siesławicach);
- użytki ekologiczne („Ostra Góra" w Skotnikach Małych; gm. Busko-Zdrój; „Słone źródło w Szczerbakowie" gm. Wiślica; „Łąka śródleśna w Wełninie" gm. Solec-Zdrój; „Wąwóz Kikowski" gm. Solec-Zdrój; „Gipskowe wzniesienie" w Górkach gm. Wiślica; „Gipsowy Pagórek" w Górkach gm. Wiślica);
- Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 (PLB260001 „Dolina Nidy", PLH260029 „Ostoja Kozubowska", PLH260003 „Ostoja Nidziańska", PLH260034 „Ostoja Szaniecko - Solecka",).

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój zgodny jest z następującymi dokumentami:

- **Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Busko - Zdrój na lata 2007 - 2015**

  Lokalny Program Rewitalizacji został przyjęty uchwałą nr XII/160/2008 przez Radę Miejską dnia 31.01.2008 r., a następnie zaktualizowany i przyjęty uchwałą nr XX/239/08 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju dnia 30 października 2008 r. Dokument służy identyfikacji obszarów zdegradowanych na terenie miasta oraz określeniu działań niezbędnych do podjęcia celem poprawy istniejącego stanu. Realizacja poszczególnych zadań zawartych w programie powinna w okresie długofalowym prowadzić przede wszystkim do trwałego ożywienia gospodarczego miasta, powstania nowych miejsc pracy, poprawy bezpieczeństwa mieszkańców oraz zmniejszenia kręgu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Program odnosi się wyłącznie do terenów miejskich, przy czym programem tym objęto fragmenty miasta, spełniające przesłanki obszarów podlegających rewitalizacji.

  Obszary przewidziane do rewitalizacji:

  Obszar 1: Mickiewicza i Centrum, ul. Sądowa, Park zdrojowy;

  Obszar 2: Osiedla: Kościuszki, Pułaskiego i Andersa;

  Obszar 3: Osiedla: Świerczewskiego i Sikorskiego;

  Obszar 4: Zdrój;

  Obszar 5: Osiedle Piłsudskiego.

  Zasadniczym celem programu jest: Stworzenie warunków do rozwoju miasta i poprawy jakości życia mieszkańców.

  Cele szczegółowe programu to:

  Cel szczegółowy Nr 1: Zahamowanie niekorzystnych zmian w strukturze demograficznej społeczeństwa powodowanych odpływem młodych ludzi poprzez stwarzanie warunków dla powstawania nowych miejsc pracy;

  Cel szczegółowy Nr 2: Wzrost estetyki funkcjonalnej przestrzeni publicznej pod kątem podniesienia atrakcyjności miejscowości dla ruchu turystycznego;

  Cel szczegółowy Nr 3: Zachowanie i rewaloryzacja istniejących terenów zielonych oraz poprawa stanu środowiska w obszarze rewitalizowanym;

  Cel szczegółowy Nr 4: Polepszenie warunków bytowych mieszkańców obszarów rewitalizowanych poprzez poprawę standardu zasobów mieszkaniowych oraz ułatwienie dostępu do infrastruktury towarzyszącej tym zasobom, w szczególności obiektów infrastruktury społecznej i obiektów rekreacyjno - sportowych;

  Cel szczegółowy Nr 5: Poprawa stanu technicznego obiektów użyteczności publicznej oraz infrastruktury komunalnej i drogowej;

  Cel szczegółowy Nr 6: Zwiększenie bezpieczeństwa publicznego na terenach rewitalizowanych;

Cel szczegółowy Nr 7: Poprawa warunków komunikacji w mieście, w tym komunikacji zbiorowej.

Ponadto Rada Miejska w Busku-Zdroju podjęła uchwałę nr XXI/285/2016 z dnia 22 września 2016r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na terenie Gminy Busko-Zdrój, która została ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z dnia 28 września 2016r. poz. 2903.
Wymienioną uchwałą wyznaczony został obszar zdegradowany oraz obszar rewitalizacji na terenie Gminy Busko-Zdrój w oparciu o sporządzoną diagnozę.
Uchwała ta stanowi podstawę do sporządzenia gminnego programu rewitalizacji Gminy Busko-Zdrój na lata 2015 – 2025.

- **Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Busko - Zdrój na lata 2015 - 2025**

  Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Busko - Zdrój została przyjęta uchwałą nr XII/150/99 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju dnia 22.12.1999 r., następnie zaktualizowana i przyjęta uchwałą nr VII/60/2007 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju dnia 26.06.2007 r. Obecnie obowiązująca strategia została przyjęta uchwałą nr III/25/2014 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju dnia 30 grudnia 2014 r. Strategia rozwoju jest dokumentem kierunkowym, stanowiącym podstawę do podejmowania skoordynowanych działań przez władze samorządowe oraz podmioty sektora prywatnego, organizacje pozarządowe, mieszkańców gminy.

  Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Busko - Zdrój na lata 2015 - 2025 składa się z 3 zasadniczych części odpowiadających logice procesu strategicznego: pierwsza jest częścią wprowadzającą, druga częścią programująco - strategiczną, trzecia - wdrożeniową.

  W wyniku przeprowadzonych analiz oraz na podstawie zebranych informacji, sformułowano wizję, misję, dwa cele główne oraz pięć celów strategicznych. Do celów strategicznych zostały przyporządkowane działania priorytetowe, które wyznaczają obszary, w ramach których będą realizowane zadania.

  WIZJA 2025: Gmina Busko - Zdrój uzdrowiskiem atrakcyjnym turystycznie, z wysokospecjalistycznymi usługami zdrowotnymi i prozdrowotnymi, zintegrowanym dążeniem do zaspokajania potrzeb mieszkańców, ochroną dziedzictwa kultury i środowiska naturalnego oraz dbałością o tradycję przyrodolecznictwa.

  MISJA: Tworzenie możliwości do aktywności społecznej i gospodarczej dla rozwoju funkcji uzdrowiskowej i turystycznej gminy Busko - Zdrój, przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska naturalnego i kulturowego, zapewnia wysoką jakość życia mieszkańców.

  CEL 1: Gmina Busko - Zdrój liderem turystyki zdrowotnej.

  Cele szczegółowe:

  1.1: Busko - Zdrój jako gmina uzdrowiskowa marką rozpoznawalną na mapie Europy.

  1.2: Rozwój turystyki opartej na zasobach środowiska naturalnego.

  1.3: Wykorzystanie potencjału kulturowego regionu.

  CEL 2: Busko - Zdrój gminą możliwości - zaspokajającą potrzeby społeczne i gospodarcze.

Cele szczegółowe:
2.1 Wzrost przedsiębiorczości i aktywności społecznej.
2.2 Wzrost atrakcyjności warunków do zamieszkania.

Ponadto Rada Miejska w Busku-Zdroju podjęta uchwałę nr XXI/285/2016 w dniu 22 września 2016r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na terenie Gminy Busko-Zdrój, która została ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z dnia 28 września 2016r. poz. 2903.
Wymienioną uchwałą wyznaczony został obszar zdegradowany oraz obszar rewitalizacji na terenie Gminy Busko-Zdrój w oparciu o sporządzoną „Diagnozę na potrzeby wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na terenie Gminy Busko-Zdrój".

- **Strategia Rozwoju Turystyki Miasta i Gminy Busko - Zdrój na lata 2011 - 2020**

Strategia Rozwoju Turystyki na lata 2011 - 2020 została przyjęta uchwałą nr XII/152/2011 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju dnia 15.12.2011 r. Strategia została opracowywana w ramach projektu „Kampania promocyjna Miasta i Gminy Busko - Zdrój oraz utworzenie centrum informacji turystycznej", realizowanego z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007 - 2013. Strategia ma wpłynąć na rozwój gminy, przyciągnąć potencjalnego turystę oraz doprowadzić do rozkwitu turystyki w regionie.

Strategia składa się z dwóch zasadniczych części: diagnostycznej i strategicznej. W strategii wyznaczono wizję, misję oraz określono pięć obszarów priorytetowych wraz z celami operacyjnymi i zadaniami dla każdego z nich.

Wyznaczona wizja: Miasto i gmina Busko - Zdrój w 2020 r. to destynacja Słońca i Wody. Jest znanym i cenionym kurortem, z różnorodną i atrakcyjną ofertą zagospodarowania czasu wolnego turystów, wykorzystującym swój potencjał, w tym obszarów wiejskich, w sposób zrównoważony. Ma wysoką pozycję w kraju w zakresie turystyki zdrowotnej, aktywnej, rodzinnej i specjalistycznej. Oferuje na rynku unikatowe produkty turystyczne nowej kategorii, odpowiadające na zróżnicowane potrzeby turystów. Dysponuje nowoczesną i przyjazną dla środowiska infrastrukturą turystyczną oraz okołoturystyczną. Jest postrzegane, jako środowisko kreatywne i produkt wzorcowy dla polskich uzdrowisk. W Busku - Zdroju i mikroregionie sezon turystyczny trwa cały rok, tu zawsze coś się dzieje, a lokalne wydarzenia kulturalne są inspirujące. Można tu wygodnie i szybko dotrzeć, a lokalna branża turystyczna samodzielnie podejmuje inicjatywy rozwojowe, co wzmacnia konkurencyjność Miasta i Gminy Busko - Zdrój na rynku turystycznym. W związku z postępującym rozwojem turystyki podniósł się poziom życia mieszkańców, a rynek pracy jest zróżnicowany i daje możliwości zatrudnienia w różnych formach usług turystycznych i okołoturystycznych.

Wyznaczona misja turystyczna: Naszą intencją jest, aby tożsamość wyrażona w potencjale turystycznym Miasta i Gminy Busko - Zdrój była jak najefektywniej wykorzystywana z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju, aby produkty turystyczne odpowiadały na potrzeby turystów, jednocześnie przyczyniając się do wzrostu dobrobytu mieszkańców.

Celem nadrzędnym strategii jest zrównoważony rozwój turystyki w Mieście i Gminie Busko - Zdrój. Osiągnięcie tego celu uzależnione jest od prawidłowego funkcjonowania turystyki na dwóch poziomach: środowiska przyrodniczego i lokalnej społeczności.

Określając obszary priorytetowe, wokół których powinna być budowana strategia wyodrębniono pięć najistotniejszych:

1. Infrastruktura turystyczna;
2. Uzdrowisko i środowisko przyrodnicze;
3. Promocja;
4. Produkty turystyczne;
5. Partnerstwo.

W obszarze ochrony i opieki zabytków wskazano:

- Dla obszaru pierwszego, dla celu operacyjnego I.1, wśród zadań uzupełniających wskazano zadanie I.1.A. Iluminacja zabytków: Iluminowana ekspozycja atrakcji jest podstawowym narzędziem percepcji wzrokowej. Właściwe oświetlenie zabytków i obiektów przyrodniczych wzbudza zainteresowanie i koncentruję uwagę na historycznym przekazie. Umożliwia to utrwalanie postrzeganego wizerunku, utrwalenie wiedzy i wzmacnianie „strumienia wspomnieniowego”. Zadanie obejmuje obszar miasta i gminy Busko - Zdrój.
- Dla obszaru drugiego, dla celu operacyjnego II.1, wśród zadań podstawowych wskazano zadanie II.1.1. Poprawa funkcjonalności i estetyki historycznych i współczesnych obiektów uzdrowiskowych: W ramach zadania przewiduje się podjęcie różnego typu inicjatyw związanych z podniesieniem standardu obiektów buskiego uzdrowiska. Tutaj planuje się budowę nowych pawilonów oraz adaptację na funkcje turystyczne, lecznicze czy kulturowe istniejących obiektów. Zwłaszcza w części historycznej miasta, leżącej poza strefą A uzdrowiska. Ze względu na specyfikę środowiskową uzdrowiska, należy zwrócić uwagę na konieczność stosowania technologii przyjaznych środowisku. Należy także pamiętać o sukcesywnym likwidowaniu barier architektonicznych, podnoszących standardy obsługi osób niepełnosprawnych.
- Dla obszaru drugiego, dla celu operacyjnego II.3, wśród zadań podstawowych wskazano zadanie II.3.1. Modernizacja i rozbudowa parku zdrojowego: Park Zdrojowy, stanowiący wizytówkę uzdrowiskowej części Buska - Zdroju, wymaga stałej dbałości i utrzymania estetyki i wysokiego standardu małej architektury (ławki, ciągi piesze, oświetlenie, kosze, toalety itd.). Podejmując działania należy mieć na uwadze, że jest to obszar ścisłej ochrony uzdrowiskowej. W ramach zadania planuje się działania mające na celu należyte utrzymanie Parku i jego powiększenie z 16 na 28 ha.

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój zostało przyjęte uchwałą nr IX/122/1999 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju z dnia 30.09.1999 r. oraz przyjęte uchwałą nr XXV/263/2005 przez

Radę Miejską w Busku - Zdroju z dnia 04.03.2005 r. w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój dla obszarów sołectw Radzanów, Siesławice, Zbludowice oraz części miasta Busko - Zdrój. Studium określa ogólne zasady i kierunki rozwoju przestrzennego gminy, stanowi kompromis pomiędzy polityką rozwoju prowadzoną przez władze gminy, oczekiwaniami mieszkańców oraz obiektywnymi potrzebami i wymaganiami funkcjonalnymi danej jednostki osadniczej.

Studium pełni trzy podstawowe funkcje:

- stanowi akt polityki przestrzennej gminy określając politykę jej przestrzennego rozwoju;
- wpływa na zasady kształtowania przestrzeni określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego koordynując ich ustalenia;
- stanowi jeden z ważniejszych elementów programu rozwoju gminy.

W studium opisano uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego, w tym: obszary chronione na podstawie przepisów o ochronie przyrody oraz ochronie i kształtowaniu środowiska oraz obszary i obiekty chronione na podstawie przepisów o ochronie dóbr kultury, tj. obiekty wpisane do rejestru zabytków, wpisane do ewidencji, obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

- Część studium gminy Busko - Zdrój:

Cel rozwoju gminy jak i kierunki rozwoju zagospodarowania przestrzennego sformułowane zostały w wyniku wszechstronnej analizy uwarunkowań przedstawionych w oddzielnej części opracowania pod nazwą „Uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój”.

Głównym celem rozwoju zagospodarowania przestrzennego gminy zgodnie z założeniami rozwoju zagospodarowania przestrzennego byłego województwa kieleckiego jest: WIELOKIERUNKOWA AKTYWIZACJA GMINY ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM WARUNKÓW UZDROWISKOWYCH I TURYSTYCZNYCH ORAZ WALORÓW ROLNICZEJ PRZESTRZENI PRODUKCYJNEJ, A TAKŻE POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ W WARUNKACH ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU.

W studium określono następujące cele rozwoju zagospodarowania przestrzennego dla gminy Busko - Zdrój:

1) racjonalne korzystanie z zasobów środowiska przyrodniczego z uwzględnieniem zasad jego ochrony;
2) podniesienie stopnia lesistości gminy;
3) ochrona rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
4) ochrona i kształtowanie środowiska kulturowego;
5) stworzenie podstaw dla rozwoju handlowo - produkcyjnej i usługowej działalności inwestorów oraz rozwoju agroturystyki, turystyki i wypoczynku;
6) systematyczna modernizacja systemu komunikacji;
7) poprawa wyposażenia sołectw w obiekty i urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej.

Obszary chronione na podstawie przepisów o ochronie przyrody oraz ochronie i kształtowaniu środowiska występujące na obszarze gminy Busko - Zdrój występują:

- część Szanieckiego Parku Krajobrazowego wraz z Szanieckim Obszarem Chronionego Krajobrazu;
- część Nadnidziańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu;
- część obszaru chronionego krajobrazu (Chmielnicko - Szydłowieckiego i Solecko - Pacanowskiego, utworzone rozporządzeniem Wojewody Kieleckiego Nr 12/95 z 29 września 1995 r.);
- rezerwat przyrody w Owczarach (Zarządzenie Nr 1/2013r. i zmiana Zarządzeniem z 2016r. Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Kielcach z 2016r.)
- użytek ekologiczny „Ostra Góra" w Skotnikach Małych (uchwała Nr IX/147/95 Rady Miejskiej w Busku - Zdrój);
- 6 pomników przyrody - 3 w Busku - Zdroju, 1 w Siesławicach, 1 w Kamedułach, 1 w Wełczu;
- dwa stanowiska dokumentacyjne: w Skotnikach Małych (zarządzenie Wojewody Nr 23/87) i w Młynach (rozporządzenie Wojewody Nr 7/93);
- trzy parki podworskie.

Wśród cennych zabytków kulturowego krajobrazu obszaru gminy należy wymienić następujące obiekty wpisane do rejestru zabytków, wpisane do ewidencji. W gminie zachowane sylwety miejscowości z dominantami obiektów sakralnych, aleje i szpalery drzew, liczne kapliczki, figury i krzyże przydrożne (XVIII - XX w.).

Zasady polityki przestrzennej ochrony dóbr kultury:

1) Ochrona obiektów wpisanych do rejestru zabytków przez ich zachowanie i konserwację.

2) Ochrona obiektów kulturowych umieszczonych w ewidencji dóbr kultury przez ich zachowanie i ochronę. Prace przy tych obiektach powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozbiórka budynku o wartościach kulturowych może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach, za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3) Bezwzględne zachowanie obiektów archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i wykluczenie terenu ich występowania z zabudowy.

4) Wszelka działalność inwestycyjna na terenie występowania stanowisk archeologicznych może być prowadzona jedynie pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim po sprawdzeniu miejsca, wielkości i znaczenia stanowiska. W przypadku stwierdzenia reliktów archeologicznych, prace powinny być przerwane, a przedmiot zabezpieczony do czasu wydania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń (art. 22 ust. 1 ustawy o ochronie dóbr kultury).

5) Ochrona zabytkowych założeń dworsko - ogrodowych przez zachowanie i restaurację dworu oraz zabudowy podworskiej, rekonstrukcję elementów zabytkowych układu terenu (układ komunikacyjny, podział funkcjonalno-przestrzenny, osie kompozycyjne i widokowe, cieki i zbiorniki wodne), zachowanie i konserwację starodrzewu oraz usunięciu elementów zniekształcających kompozycję zieleni. Wymienione wyżej prace mogą być prowadzone tylko w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

6) Dostosowanie gabarytów i wysokości nowych obiektów i charakteru zabudowy do historycznie wykształconego układu przestrzennego i charakteru zabudowy.

7) Zachowanie cmentarzy i mogił historycznych przez:

- wyłączenie ich z wszelkiej działalności inwestycyjnej nie związanej z rewaloryzacją obiektu,
- zachowanie i konserwację historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy,
- zachowanie i konserwację starodrzewu, zabytkowych nagrobków, krzyży i innych elementów małej architektury,
- usuwanie elementów zniekształcających (samosiewy, wysypiska, wyrobiska),
- uwzględnianie ich występowania przy ustalaniu warunków zabudowy i zagospodarowywania terenów z nimi sąsiadujących.

8) Zakaz lokalizowania obiektów uciążliwych i obiektów, które mogą pogorszyć stan środowiska przyrodniczego w sąsiedztwie obiektów zabytkowych.

9) Zakaz lokalizowania obiektów zasłaniających widok na zabytek czy też dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z jego elementami.

10) Obszary chronione stanowią znaczący potencjał dla rozwoju turystyki i wypoczynku pod warunkiem rozwoju bazy dla ich obsługi. Obiektami związanymi z obsługą turystyki mogą być obiekty istniejące, często zabytkowe, a nie użytkowane odpowiednio. Szczególną uwagę należy zwracać na możliwość modernizacji obiektów zabytkowych, w stosunku do których wszelkie działania należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

11) Przy wydawaniu decyzji związanych z zagospodarowaniem przestrzennym terenów znajdujących się w pobliżu miejsc pamięci i miejsc historycznych należy uwzględnić ich szczególne znaczenie w przestrzeni gminy.

- Część studium miasta Busko - Zdrój

W studium określono następujące cele rozwoju zagospodarowania przestrzennego dla miasta Busko - Zdrój:

1) obszary objęte lub wskazane do objęcia ochroną;

2) działania w zakresie ochrony lokalnych wartości środowiska przyrodniczego i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiskowym;

3) zasady ochrony rolniczej przestrzeni produkcyjnej;

4) działania dotyczące rehabilitacji i przekształceń w terenach zabudowanych;

5) zasady przeznaczania terenów do zabudowy, w celu zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej w tym zakresie;

6) kierunki rozwoju komunikacji i infrastruktury technicznej;

7) obowiązki w zakresie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;

8) obszary niezbędne dla realizacji polityki państwa na obszarze miasta.

W statucie uzdrowiska Busko - Zdrój wyznaczono strefy ochronne, stosownie do przepisów art. 3 ust. 2 pkt. 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym. Na obszarze miasta Buska - Zdroju występują strefy: A, B, C. Ustanowienie stref ochronnych zobowiązuje władze miasta do stworzenia warunków umożliwiających jak najszersze wykorzystanie właściwości leczniczych uzdrowiska. W związku z powyższym wszystkie następne ustalenia dotyczące obszaru miasta dotyczyć będą zasad urbanizacji i bezwzględnej ochrony zasobów uzdrowiska.

Wśród obszarów szczególnych form ochrony przyrody na obszarze miasta znajduje się niewielka część Szanieckiego Parku Krajobrazowego. Pozostała część miasta to tereny otuliny tego parku.

Zasady polityki przestrzennej ochrony dóbr kultury:

1) W granicach wpisanego do rejestru układu urbanistycznego ochronie podlega rozplanowanie ulic i placów, a wszelka działalność inwestycyjna w tym zakresie musi być uzgadniana z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2) Obszar położony na osi dwóch części miasta, tzn. rynku i uzdrowiska, przedstawia wartość kulturową i z tego względu wyznaczono strefę ochrony konserwatorskiej tego terenu. Ustala się dalsze utrzymanie granic tej strefy i obowiązku opiniowania opracowań planistycznych i działalności inwestycyjnej w tej strefie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

3) W mieście zidentyfikowano jedynie jedno stanowisko archeologiczne. Wszelka działalność inwestycyjna na terenie występowania stanowiska archeologicznego może być prowadzona jedynie pod nadzorem archeologiczno - konserwatorskim. W przypadku stwierdzenia reliktów archeologicznych, prace powinny być przerwane, a przedmiot zabezpieczony do czasu wydania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń (art. 22 ust. 1 ustawy o ochronie dóbr kultury).

4) Na obszarze uzdrowiska zagospodarowanie przestrzenne powinno ograniczać się do zabudowy związanej z uzdrowiskiem i polegać na powiększaniu terenów zadrzewionych: parku zdrojowego do osiągnięcia 30 m^2 zieleni na mieszkańca, terenów zieleni urządzonej w strefie A i B do osiągnięcia 700 m^2 na kuracjusza.

5) Przy zagospodarowywaniu terenów uzdrowiska należy uwzględniać obniżenia terenowe i występowanie cieków wodnych. Tereny te powinny stanowić tereny otwarte z zielenią niską.

6) Szczególnym znaczeniem w mieście odznaczają się przestrzenie publiczne, do których zaliczyć można, oprócz parku zdrojowego, al. Mickiewicza.

7) Inwestycje na terenie uzdrowiska muszą być uzgadniane z Naczelnym Lekarzem Uzdrowiska.

8) Wykluczenie z zabudowy terenów ochrony bezpośredniej ujęć wód mineralnych.

- **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój**

Zgodnie z art. 15, ust. 2 pkt. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2016 r. nr 778, ze zm.), w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Projekt planu, zgodnie z ww. ustawą musi zostać uzgodniony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na terenie gminy Busko - Zdrój funkcjonuje 27 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, które zostały przedstawione poniżej.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. Utrzymanie zasadniczych elementów rozplanowania poprzez rewaloryzację obiektów i obszarów o wartościach zabytkowych.

2. Uzupełnienia istniejącej zabudowy nową kubaturą należy dokonywać w nawiązaniu do form tradycyjnych w zakresie skali i gabarytów budynków z jednoczesnym uwzględnieniem rozwiązań, uwzględniających funkcjonalne formy współczesnej architektury, lecz z dominacją kompozycyjną obiektów zabytkowych.
3. Należy stosować kolorystykę elewacji budynków w kolorach pastelowych, naturalnych barw materiałów budowlanych (np. kamień, szkło, drewno, aluminium). Kolorystykę dachów w odcieniach barw: brązu, czerwieni, szarości i zieleni. Nie dopuszcza się kolorystyki elewacji budynków oraz pokryć dachowych w kolorach agresywnych krajobrazowo.
4. Należy stosować tradycyjne podziały okien budynków oraz w miarę możliwości tradycyjne materiały elewacyjne i pokrycia dachów.
5. Zabudowa i zagospodarowanie terenów stosownie do wyznaczonego przeznaczenia, z zachowaniem trybu przewidzianego w przepisach szczegółowych, odnoszących się do zabytków.
6. Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków utrzymuje się następujące formy ochrony:
- ustala się ochronę poprzez zachowanie charakteru danego budynku w zakresie cech, również w przypadku wymiany zabudowy o złym stanie technicznym;
- nowo powstająca zabudowa powinna być dostosowana do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali i gabarytów budynku.
7. Ustala się obowiązek każdorazowego sprawdzania aktualności rejestru zabytków, gminnej ewidencji zabytków oraz AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) przed wydaniem pozwolenia na budowę oraz w przypadku stwierdzenia występowania obiektów objętych ochroną, postępowania zgodnego z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
8. W przypadku stwierdzenia występowania obiektów objętych ochroną, przeprowadzenie postępowania zgodnego z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, wszelkie prace podejmowane przy obiektach i obszarach zamieszczonych w wykazie będą możliwe pod warunkiem zachowania charakteru obszaru czy też obiektu pod względem cech.
9. Przystępując do prac związanych z realizacją przedsięwzięcia inwestycyjnego na terenie wpisanym do rejestru zabytków, inwestor zobowiązany jest do zachowania trybu przewidzianego w przepisach szczególnych, odnoszących się do dóbr kultury;
10. Wszystkie osoby prowadzące roboty ziemne, które odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane do przestrzegania przepisów ustawy, a w szczególności dotyczących:
- wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- zabezpieczenia odkrytego przedmiotu i wstrzymaniu wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć,
- niezwłocznego zawiadomienia o odkryciu przedmiotu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Burmistrza Miasta i Gminy Busko - Zdrój,
- postępowanie na terenach wskazanych do ochrony odbywać się musi zgodnie z odpowiednimi ustaleniami dotyczącymi poszczególnych miejscowości.
11. Istnieje konieczność zapewnienia przez inwestora niezbędnych badań archeologicznych, towarzyszących realizacji w jego zasięgu inwestycji.

12. Istnieje konieczność przygotowania programu prac archeologicznych przez uprawnionego archeologa, w których ujęta będzie analiza oddziaływania przedmiotowej inwestycji na ten zabytek archeologiczny oraz określony zostanie zakres i rodzaj prowadzonych badań. Program taki należy przedłożyć do uzgodnienia ze stanowiska konserwatorskiego w trybie decyzji. Zapewnienie wyżej wymienionych warunków daje możliwość objęcia właściwą ochroną zabytków archeologicznych zagrożonych zniszczeniem przez realizację przedmiotowej inwestycji.

Tabela nr 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój

LP.	NAZWA MIEJSCOWEGO PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO (LUB ZMIANY PLANU)	NUMER UCHWAŁY I DATA JEJ PODJĘCIA	DATA OGŁOSZENIA W DZIENNIKU URZĘDOWYM WOJEWÓDZTWA
1	Zmiana Nr 1 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Biniątki - na tereny przeznaczone pod zabudowę zagrodową z dopuszczeniem zabudowy mieszkalnej.	Uchwała Nr 339/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 40 z dn. 02.12.1997r. poz. 161
2	Zmiana Nr 2 miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Budzyń, na tereny przeznaczone pod zabudowę pod zagrodową.	Uchwała Nr 340/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 40 z dn. 02.12.1997r. poz. 162
3	Zmiana Nr 3 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Kameduły, na tereny przeznaczone pod zabudowę zagrodową z dopuszczeniem usług rzemiosła nieuciążliwego.	Uchwała Nr 341/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 40 z dn. 2.12.1997r. poz. 163
4	Zmiana Nr 4 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Łagiewniki, polegająca na przeznaczeniu terenu pod zabudowę zagrodową z dopuszczeniem jednorodzinnej.	Uchwała Nr 342/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 41 z dn. 5.12.1997r. poz. 169
5	Zmiana Nr 6 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Skorzów, polegająca na przeznaczeniu terenu pod lokalizację usług turystycznych z ewent. alternatywną lokalizacją stacji paliw.	Uchwała Nr 344/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 41 z dn. 05.12.1997r. poz. 171

6	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. sołectwa Wełecz, polegająca na przeznaczeniu terenu pod zabudowę służącą bezpośredniej produkcji rolniczej uznanej za dział specjalny łącznie z budynkiem mieszkalnym.	Uchwała Nr XXII/324/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997r. poz. 122
7	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu ozn. symb. B25.MP w planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu przy ul. Grotta w Busku - Zdroju.	Uchwała Nr XXVII/378/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.12.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 2 z dn. 12.02.1998r. poz. 15
8	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu ozn. symb. B8.MN,MP w planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu Sołectwa Zbludowice w rejonie ul. Ceglanej.	Uchwała Nr XXVII/376/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.12.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 2 z dn. 12.02.1998r. poz. 13
9	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. przeznaczenia terenu B45.MN,UH (Busko - Zdrój, ul. Ładna, Armii Krajowej).	Uchwała Nr XXII/325/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997r. poz. 123
10	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu przy ul. Bohaterów Warszawy w Busku - Zdroju.	Uchwała Nr XXII/326/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997r. poz. 124
11	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu A.155.MN,UH przy ul. Partyzantów w Busku - Zdroju.	Uchwała Nr XXII/327/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997r. poz. 125
12	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu	Uchwała Nr XXVII/377/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.12.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego

	B.32 MN, UH przy ul. Kard. S. Wyszyńskiego i Parafii Bożego Ciała w Busku - Zdroju.		Nr 2 z dn. 12.02.1998r. poz. 14
13	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu B.103 MN przy ul. Kard. S. Wyszyńskiego. w Busku-Zdroju.	Uchwała Nr XXVIII/384/98 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 30.01.1998 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 11 z dn. 16.03.1998r. poz. 80
14	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice, obejmująca część gruntów wsi Wełecz.	Uchwała Nr XVIII/211/2000 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 21.12.2000 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 8 z dn. 23.02.2001r. poz. 96
15	Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego „Dolina Nidy II”(dot. części obszaru sołectwa Kostki Duże i Kostki Małe).	Uchwała Nr XV/180/2000 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 15.06.2000 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 38 z dn. 26.07.2000r. poz. 359
16	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część wsi Siesławice, w obszarze działki usytuowanej przy ul. Kolejowej.	Uchwała Nr X/112/2003 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28.10.2003 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 63 z dn. 12. 12. 2003 r. poz. 2707
17	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część gruntów wsi Kostki Duże i Oleszki.	Uchwała Nr X/111/2003 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28.10.2003 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 263 z dn. 12. 12. 2003r. poz. 2706
18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część gruntów wsi Wełecz („Bogoria”).	Uchwała Nr X/110/2003 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28.10.2003 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 263 z dn. 12. 12. 2003 r. poz. 2705
19	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część gruntów wsi Wolica Siesławska przy drodze wojewódzkiej Busko - Wislica.	Uchwała Nr XXIV/258/2005 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28. 01.2005 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 72 z dn. 06. 04. 2005 r. poz. 970

20	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część gruntów wsi Łagiewniki - Bronina.	Uchwała Nr XXXVI/375/2006 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn.13.06.2006 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 193 z dn. 02. 08. 2006 r. poz. 2205
21	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Busko - Zdrój w obszarze ograniczonym ulicami: Langiewicza, Polną, Sienkiewicza, os. Piłsudskiego i ul. Dmowskiego.	Uchwała Nr XXI/219/2004 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 26.10.2004 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 260 z dn. 31. 12. 2004 r. poz. 3561
22	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru obejmującego część sołectwa Młyny.	Uchwała Nr XXXIV/365/2006 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 31.03.2006 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 118 z dn. 15. 05.2006 r. poz. 1352
23	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu obejmującego część miasta Busko - Zdrój oraz część wsi Zbludowice, Siesławice, Mikułowice, Chotelek - wraz ze zmianą.	Uchwała Nr VII/64/2007 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 26. 06. 2007 r. wraz ze zm. - Uchwała Nr VIII/98/2007 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 11.09.2007 r.	Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 195 z dn. 23.10.2007 r. poz. 2821 - Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 195 z dn. 23.10.2007 r. poz. 2822
24	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część miasta Busko - Zdrój, w rejonie ulic Waryńskiego, Witosa, Bohaterów Warszawy, Młyńskiej i Kusocińskiego - wraz ze zmianą.	Uchwała Nr X/123/2007 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.11.2007r. - wraz ze zmianą - Uchwała Nr XII/162/2008 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 31.01.2008 r.	Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 61 z dn. 31.03.2008 r. poz. 939 Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 61 z dn. 31.03.2008 r. poz. 940).
25	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla południowej części obszaru miasta Busko - Zdrój.	Uchwała Nr XX/240/2008 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 30.10.2008 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 8 z dn.

			14. 01. 2009 r. poz. 69
26	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego „Dolina Nidy II" w części znajdującej się na obszarze gminy Busko - Zdrój.	Uchwała Nr XXXI/346/09 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.09.2009 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 541 z dn. 17.12.2009 r. poz. 4098
27	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego część miasta Busko - Zdrój, w rejonie ulic: Armii Krajowej, 12 Stycznia, 1 Maja, Waryńskiego, Kopernika, Mickiewicza, Spacerowej - wraz z Rozstrzygnięciem Nadzorczym Wojewody Świętokrzyskiego.	Uchwała Nr XXXII/392/2013 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 12. 09. 2013r. wraz z Rozstrzygnięciem Nadzorczym Wojewody Świętokrzyskiego z dn. 16. 10. 2013r. Nr IG - III - 4130.100. 2013	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego poz. 3550 z dn. 18. 10. 2013 r. wraz z- Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego poz. 3551 z dn. 18.10. 2013 r.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Busko - Zdrój jest gminą miejsko - wiejską położoną w płd. części województwa świętokrzyskiego, w powiecie buskim. Miasto Busko - Zdrój wchodzi w skład gminy wraz z 47 sołectwami. Sołectwa: Baranów, Bilczów, Biniątki, Błoniec, Bronina, Budzyń, Chotelek, Dobrowoda, Elżbiecin, Gadawa, Galów, Janina, Kameduły, Kawczyce, Kołaczkowice, Kostki Duże, Kostki Małe, Kotki, Las Winiarski, Łagiewniki, Mikułowice, Młyny, Nowa Wieś, Nowy Folwark, Oleszki, Olganów, Owczary, Palonki, Pęczelice, Podgaje, Radzanów, Ruczynów, Siesławice, Skorzów, Skotniki Duże, Skotniki Małe, Słabkowice, Służów, Szaniec, Szczaworyż, Wełecz, Widuchowa, Wolica, Zbludowice, Zbrodzice, Zwierzyniec, Żerniki Górne. Siedzibą gminy jest miasto Busko - Zdrój, które jest także siedzibą powiatu buskiego, w którego skład wchodzi łącznie 8 gmin.

Gmina Busko - Zdrój położona jest na płn. od doliny Nidy. Opiera się przede wszystkim na paśmie Garbu Wójczańsko - Pińczowskiego, na którym w dużym stopniu rozpościera się samo Busko. Płd. - wsch. część gminy pod względem geograficznym należy do Niecki Soleckiej. Teren gminy po przeciwnej stronie garbu jest położony w obrębie Płaskowyżu Szanieckiego.

Wiodącą funkcją gminy Busko - Zdrój jest funkcja uzdrowiskowa. Gmina Busko - Zdrój (poza obszarem miasta) ma charakter zdecydowanie rolniczy.

- **Uzdrowisko**

Pierwsze wzmianki o występowaniu w Busku solanek pochodzą z 1252 r. Od 1808 r. do uzdrowiska zaczęli przybywać pierwsi kuracjusze. Odkrycie kolejnych złóż wód siarczkowych umożliwiło dalszy rozwój miejscowości. Największe bogactwo Uzdrowiska Busko - Zdrój - wody lecznicze - zaczęło się tworzyć około pół miliarda lat temu. Wycofujące się morze mioceńskie pozostawiło w tej okolicy wielkie pokłady gipsu. Na drodze redukcji gipsu powstała siarka. Dolina buskiego uzdrowiska otoczona jest z trzech stron wzniesieniami o charakterze kredowo - wapiennym a od strony zach. zamykają ją złoża gipsu. Gruntowe wody siarczkowe mieszają się z podchodzącymi ku górze głębinowymi solankami, tworząc specyficzny i unikalny typ wody leczniczej siarczano - słonej.

Intensywny rozwój uzdrowiska - budowa między innymi łazienek, parku zdrojowego, szpitala, pensjonatów wokół parku zdrojowego, nastąpił od 1866 r. Obok wód siarczkowych do celów leczniczych wykorzystywano również muły mineralne z okolicznych stawów. Okres międzywojenny i powojenny należał do czasów świetności Buska - Zdroju. Aktualnie dla celów leczniczych stosuje się wody siarczkowe, jodkowo - bromkowe oraz borowiny. Funkcja uzdrowiskowa przyczyniła się znacząco do jego rozwoju i popularności. Uzdrowisko tworzy w przeważającym stopniu miejsca pracy dla mieszkańców miasta i pobliskich miejscowości. Busko-Zdrój utrzymało Status Uzdrowiska, poprzez przyjętą uchwałę nr XXVII/298/09 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 26 marca 2009 r. w sprawie ustanowienia Statutu Uzdrowiska Busko - Zdrój, a następnie zmieniającą ją uchwałą XIX/250/2012 przyjętą przez Radę Miejską w Busku - Zdroju z dnia 28 czerwca 2012 r.

W obrębie granic administracyjnych miasta wyodrębniono strefę ochrony uzdrowiskowej:

- strefa „A” ochrony uzdrowiskowej - o powierzchni 167 ha, dla której procentowy udział terenów zieleni wynosi nie mniej niż 65%, obejmuje obszar, na którym są zlokalizowane lub planowane zakłady lecznictwa uzdrowiskowego i urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego, a także inne obiekty służące lecznictwu uzdrowiskowemu lub obsłudze pacjenta lub turysty, w zakresie nieutrudniającym funkcjonowania lecznictwa uzdrowiskowego, w szczególności: pensjonaty, restauracje lub kawiarnie;
- strefa „B” ochrony uzdrowiskowej - o powierzchni 812 ha, dla której procentowy udział terenów zieleni wynosi nie mniej niż 50%, obejmuje obszar przyległy do strefy „A” i stanowiący jej otoczenie, który jest przeznaczony dla niemających negatywnego wpływu na właściwości lecznicze uzdrowiska lub obszaru ochrony uzdrowiskowej oraz nieuciążliwych dla pacjentów - obiektów usługowych, turystycznych, w tym hoteli, rekreacyjnych, sportowych i komunalnych, budownictwa mieszkaniowego oraz innych związanych z zaspokajaniem potrzeb osób przebywających na tym obszarze;
- strefa „C” ochrony uzdrowiskowej - o powierzchni 10 013 ha, dla której procentowy udział terenów biologicznie czynnych wynosi nie mniej niż 45%, obejmuje obszar przyległy do strefy „B” i stanowi jej otoczenie oraz obszar mający wpływ na zachowanie walorów krajobrazowych, klimatycznych oraz ochronę złóż naturalnych surowców leczniczych.

W strefach obowiązują ograniczenia wprowadzone w celu zapewnienia prawidłowej działalności lecznictwa uzdrowiskowego.

Oferta uzdrowiska składa się z licznych zabiegów balneologicznych i fizykoterapeutycznych. Można skorzystać między innymi z takich form kuracji, jak: kąpiele

siarczkowe, jodkowo - bromkowe i kwasowęglowe, zawijania borowinowe, fizjoterapia, hydroterapia, jaskinia solna, hipoterapia czy muzykoterapia.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

Pierwsza wzmianka o Busku - Zdroju (Bugsk) pojawiła się w Bulli Papieskiej z 1166 r. oraz w kronice Diecezji Krakowskiej. Wtedy to Dzierżko (Dersław, Dzierżysław) herbu Janina - rycerz z Chotla (obecnie Chotla Czerwonego, w gminie Wiślica) - właściciel części buskiej osady, ufundował kościół, a kilkanaście lat później wspólnie z bratem (biskupem płockim Witem z Chotla) trzy klasztory. Jednym z nich był klasztor Norbertanek, który powstał w latach 1180 - 1186. Była to żeńska filia ufundowanego przez bp. Wita klasztoru Norbertanów w Witowie. W 1190 r., Dzierżko, wyprawiając się na III krucjatę, sporządził jedyny w swoim rodzaju dokument, pierwszy w Polsce testament, w którym przekazał klasztorowi 10 wsi (prawie cały swój majątek). Rycerz ten zmarł w 1241 r. Jedenaście lat później, w 1252 r., Bolesław Wstydliwy nadał osadzie immunitet skarbowy, który zezwolił klasztorowi na eksploatację solanki. Mieszkańcy osady już wtedy znali lecznicze właściwości tutejszych wód. Zażywano w nich kąpieli, leczono za ich pomocą chore bydło.

W 1287 r. książę krakowski Leszek Czarny nadał Busku prawa miejskie. Sto lat później z leczniczych kąpieli w buskim klasztorze korzystała Św. Jadwiga - Królowa Polski. W 1412 r. mąż Jadwigi - Władysław Jagiełło, nadał mieszczaństwu Buska przywilej cotygodniowego targu i dwóch jarmarków rocznie. W XV w. i XVI w. miasto słynęło z handlu i produkcji sukna. 2 poł. XVII w. z powodu wojen szwedzkich i antymieszczańskiej polityki szlachty polskiej była początkiem schyłku dawnej świetności miasta. Po pierwszym rozbiorze Polski, w 1772 r., kiedy to nowa granica odcięła część kraju od kopalń soli w Wieliczce i Bochni, zaczęło się w Busku poszukiwanie złóż soli kamiennej. Pierwszy opis geologiczny źródeł w Busku i pobliskich Owczarach sporządził i opublikował Jan Filip Carosi. Wykształcony w Niemczech ekspert geologiczny - Włoch z pochodzenia, przybył do Buska 20 września 1778 r., zaproszony przez króla Stanisława Augusta.

W 1783 r. na mocy królewskiego przywileju i dzięki inicjatywie Stanisława Staszica, w Busku zawiązano Kompanię Solną, która na dużą skalę rozpoczęła warzenie soli z miejscowych solanek. Powstały też dwie tężnie solankowe. Jednakże nie znaleziono złóż soli, a ta warzona w solankach była nie tylko droga, ale także gorzka (zawierała bowiem znaczne ilości siarki). 12 czerwca 1784 r. miasto i królewską warzelnie soli odwiedził król Stanisław August Poniatowski. W 1795 r. miasto zajęli Austriacy i wtedy to zaprzestano warzenia soli. W 1808 r. lekarz Jan Winterfeld z Pińczowa przeprowadził pierwsze badania nad wykorzystaniem miejscowych wód do leczenia reumatyzmu. Po opublikowaniu jego badań mieszkańcy zaczęli budować przy własnych domach małe komórki z wannami, które wynajmowano przyjezdnym. Do Buska zaczęli przyjeżdżać pierwsi kuracjusze, zwani wówczas „gośćmi kąpielowymi".

Księstwo Warszawskie włączyło Busko w obszar swych granic w 1809 r. Na mocy ustaleń Kongresu Wiedeńskiego miasto zostało włączone do Królestwa Polskiego, pozostającego pod zaborem rosyjskim. Po kasacji klasztoru Norbertanek w 1819 r., dobra zakonne przeszły w ręce rządu Królestwa Polskiego.

W 1820 r. miasto zostało doszczętnie zniszczone przez pożar. Rozpoczęła się odbudowa i siedem lat później Busko liczyło 78 domów i 674 mieszkańców. W 1833 r. wybudowano źródło „Rotunda", a w rynku urządzono skwer dla kuracjuszy. W tym samym roku pomiędzy Komisją Przychodów i Skarbu Królestwa Polskiego a dr Jakubem Enochem i założoną przez niego spółką zawarta została umowa w sprawie dzierżawy terenu i wybudowania na nim sumptem własnym spółki budynku zdrojowego.

Zaprojektowanie i wybudowanie zdrojowych Łazienek zaproponowano znanemu architektowi Henrykowi Marconiemu (profesor warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych, projektował między innymi warszawski hotel Bristol i wodozbiór w Ogrodzie Saskim). Zakład kąpielowy - obecne sanatorium „Marconi" - oddany został do użytku w 1836 r. i tę datę uznano za oficjalne powstanie Uzdrowiska Busko - Zdrój. Wokół Łazienek zaprojektowany został rozległy park zdrojowy z unikalną roślinnością, który zgodnie z pomysłem H. Marconiego połączył górne miasto z nową dzielnicą zdrojową. W 1837 r. z pieniędzy ofiarowanych przez cara Mikołaja I, datków obywateli oraz sprzedaży broszury Wiadomości o użyciu wód buskich w leczeniu różnych chorób z inicjatywy dr Jana Oczapowskiego (warszawskiego lekarza praktykującego w Busku - według projektu Jakuba Gaya, rozpoczęto budowę szpitala dla ubogich pod wezwaniem św. Mikołaja (na cześć fundatora). Składał się pierwotnie z dwóch budynków - jeden przeznaczony dla chrześcijan, drugi dla Żydów. Obecnie w budynkach byłego Szpitala św. Mikołaja znajduje się Sanatorium „Mikołaj" (ul. 1 Maja nr 3).

W latach 1852 i 1873 miasto nękane było epidemiami cholery, a w 1869 r. ukaz carski przemianował Busko na „Busk" i pozbawił miasto praw miejskich. Był to jeden z elementów represji, jakie spotkały także 337 innych miast Królestwa Polskiego po upadku Powstania Styczniowego. Uzdrowisko w tym czasie działało nadal. W 1880 r. w Busku stały 193 domy, z czego 21 było murowanych. Miasto liczyło 1585 mieszkańców. 12 maja 1894 r. zakład zdrojowy przeszedł we władanie „Zarządu Skarbowego Wodami Mineralnymi w Busku" (zarząd sprawował opiekę nad uzdrowiskiem do 1914 r.).

Pod k. XIX w. Busko stało się jednym z najbardziej znanych i najliczniej odwiedzanych uzdrowisk europejskich. Jeden z dzierżawców, dr A. Dobrzański, obok wód siarczkowych zastosował do leczenia muły borowinowe.

Rok 1915 był początkiem okupacji austriackiej, wtedy to austriackie władze przeniosły siedzibę starostwa ze Stopnicy do Buska. We wrześniu 1916 r. przywrócono Busku prawa miejskie z jednoczesnym włączeniem do miasta wsi Nadole, a 17 stycznia 1917 r. po raz pierwszy zebrała się Rada Miejska, składająca się z 24 mianowanych przez Austriaków radnych. Rada ta działała do 13 grudnia 1918 r. 14 grudnia 1918 r. zebrała się po raz pierwszy nowa Rada Miejska wybrana przez mieszkańców Buska.

Po zakończeniu I wojny światowej nastąpił okres intensywnego rozwoju uzdrowiska, wybrukowano rynek i główne ulice, zainstalowano wodociąg, założono zieleńce i skwery. Uruchomiono autobus łączący rynek z uzdrowiskiem. W mieście, które w 1921 r. liczyło 3949 mieszkańców, powstały dwa młyny motorowe, cztery cegielnie i tartak. Działały cechy: szewsko - rymarski, stolarski, masarski, krawiecki, ślusarski, piekarniczy i kowalski. Sanatorium dziecięce „Górka" powstało w 1924 r. z inicjatywy dr Szymona Starkiewicza

i dzięki pomocy społeczeństwa. W 1936 r. ówczesne Ministerstwo Spraw Wojskowych oddało dla kuracjuszy duży obiekt „Wojskowy Szpital Sezonowy Busko Zdrój" (dziś 21 Wojskowy Szpital Uzdrowiskowo - Rehabilitacyjny). 9 września 1939 r. w pobliskiej wsi Bronina doszło do bitwy części armii „Kraków" - 22 Dywizji Piechoty Górskiej z oddziałami niemieckimi (poległo 200 żołnierzy WP).

Po zakończeniu II wojny światowej odkryto w Busku nowe, bogate złoża wód siarczkowych. Na początku lat 60 - tych rozpoczęto budowę nowych sanatoriów. Dzisiejsze Busko to stolica powiatu buskiego, centrum administracyjne i prężnie rozwijający się ośrodek sanatoryjno - wypoczynkowy.

Poniżej przedstawiono informacje dotyczące historii miejscowości z obszaru gminy:

Baranów - wieś datowana na XIII w. Wymieniony w dokumencie z 1262 r. jako własność klasztoru Klarysek w Zawichoście. W 1373 r. przeniesiony na prawo niemieckie. W poł. XV w. własność klasztoru (Klarysek) św. Andrzeja w Krakowie, miała 10 łanów kmiecych, karczmę, zagrodników z rolą, dające dziesięcinę wikaryi prebendy karniowskiej w Krakowie. W XV w. znajdowało się tutaj 19 domów. W 1581 r. dzierżawca płacił od 1 łana kmiecego, 5 zagrodników i 2 zagród czynsz. W XIX w. Baranów należał do gminy Olganów.

Bilczów - występuje jako Byelczow, pierwotnie wieś w powiecie stopnickim. W poł. XV w. wieś miała 6,5, łana kmiecego i karczmę z rolą. Dziesięcinę wartości do 6 grzywien pobierał kustosz wiślicki. Dwór i role dworskie dawały przedtem dziesięcinę plebanowi w Chotlu (Chotel Czerwony) lecz nieprawnie przeniesiono ją do kościoła w Michałowie. W XIX w. miejscowość ta znajdowała się na terenie gminy Olganów. W 1827 r. były w niej 22 domy i 150 mieszkańców.

Biniątki - wieś położona w dolinie rzeki Maskalis. Najstarsza część wsi znajdowała się na płd. brzegu stawu zbudowanego na rzece. Zabudowa dworska, widoczna na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.), zgrupowana została na niewielkim, naturalnym cyplu, lekko wznoszącym się ponad dolinę i zgrupowane poniżej domy chłopskie. Nazwa wsi zapisywana była jako Bieniątki, Bieniontki, a pochodzi od staropolskiej nazwy osobowej Bienięta. Wieś po raz pierwszy wzmiankowana została w 1450 r., jako własność Jana, syna Stanisława de Byenyathki. Według regestru poborowego z 1579 r. wieś była niewielka. Było w niej tylko 3 kolonistów osadzonych na 1,5 łana, 1 zagroda i dwóch biednych. Jej właścicielem był Jakub Chomentowski, herbu Lis, ale dzierżawił ją od niego Jan Stawicki.

Biniątkami, które zakupił od Chomentowskiego, jak i innymi wsiami w okolicy zainteresował się Andrzej Gołuchowski. Synowie Andrzeja Gołuchowskiego (Piotr, Andrzej, Krzysztof, Mikołaj i Walenty), byli protestanckiego wyznania jak ich ojciec, byli właścicielami kilku wsi położonych na terenie obecnej gminy Busko - Zdrój. W 1579 r. współdziedzicem wsi Janina był Jan Gołuchowski, Chotla, Smogorzowa i Topoli, natomiast jego brat, Piotr Gołuchowski, sekretarz królewski, Gołuchowa i Marzęcina w 1579 r. oraz Aleksandrowic, Skorocic i Rzeczyc. W pobliskim Radzanowie, również należącym do Gołuchowiskich powstał zbór protestancki, przy którym w 1602 r. odbył się synod kalwiński. Seweryn, syn wymienionego wyżej Mikołaja, posiadał Biniątki, Kostki, Skorocice i Zrycze. Gołuchowscy opuścili okolice Buska w 2 poł. XVII w. przenosząc się do

Chmielnika, gdzie opiekowali się tamtejszym zborem. Na terenie wsi w Biniątkach znajdował się w końcu XVIII w. dwór, zaznaczony na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.). Zabudowania wsi zlokalizowane były wzdłuż drogi, po stronie płn. poza zabudowaniami zaznaczony został strumień, który tworzył duży staw. Po jego płd. stronie zaznaczony został zespół dworski z dwoma grupami zabudowy gospodarczej. W 1827 r. było tu 7 domów z 50 mieszkańcami.

Błoniec - początki wsi związane są z powstaniem folwarku na terenie wsi Szczaworyż, należącej do dóbr Pęczelice. Losy osady związane są z dobrami Pęczelic. Wieś powstała w wyniku przeprowadzonej parcelacji gruntów folwarku, co miało miejsce w latach 30 - tych XIX w., za czasów ówczesnego dziedzica majątku Pęczelice - Napoleona Dobieckiego. W 1874 r. dobra Pęczelice składały się z wsi Błoniec, Pęczelice i Szczaworyż, osad Koral i Kapturów oraz folwarku Pęczelice i Szczaworyż. Wówczas to wieś liczyła dziewięciu osadników z gruntem 89 mórg. Mieszkańcy wsi otrzymali w dwudziestoleciu międzywojennym grunty położone na płd. od zabudowy, na których powstały zabudowania zwane Nowa Wieś.

Bronina - najstarsza część wsi położona była przy drodze, znajdującej się poza zabudowaniami stojącymi po płn. stronie wsi, prowadzącej wąwozem do Łagiewnik. Po wybudowaniu nowej szosy do Stopnicy, zabudowa przesunęła się na płd. Wieś od czasów wczesnego średniowiecza, aż do supremacji dóbr klasztornych w 1819 r. stanowiła własność norbertanek. We wsi było 6 oczynszowanych łanów kmiecych (nie wymieniono jednak sołectwa), karczma z rolą. Z wszystkich ról dziesięcina snopowa i konopna oddawana była klasztorowi w Busku. W 1579 r. we wsi były tylko 2 lany z 4 osadnikami, 3 zagrodników z rolami i 3 ubogich. Na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.) liczna zabudowa zgrupowana była wokół kilku ulic wiejskich. W centrum wsi zaznaczono budynek karczmy. We wsi było wówczas 221 mężczyzn i 11 domów. W 1827 r. było 116 mieszkańców i 25 domów. W latach 30 - tych XIX w. Bronina jako wieś rządowa została na nowo urządzona. Obecnie zach. część gruntów wsi włączona została do miasta Busko - Zdrój, a pozostała część stanowi wieś sołecką. Po upadku powstania styczniowego władze carskie dokonały nadań dla zasłużonych w walce z wojskiem powstańczym oficerom i urzędnikom rosyjskim. Wsie Branina, Służów i Zdanowice otrzymał w roku 1869 r. rosyjski sekretarz stanu, Fiłosow.

Budzyń - w latach 30 - tych XX w. w okolicy zaznaczony został zespół grobli i stawów, zbudowanych na wodzie smugowej płynącej od strony kościoła w Dobrowodzie, powstałych zapewne w początkach tego wieku. Wieś wykształciła się z terenu wsi Dobrowoda jako folwark należący do dóbr tutejszych zwanych „starostwo dobrowodzkie". Budynki pod nazwą Budzin odnotowano w ok. 1836 r. Nazwa zapisana w tej formie wskazuje na osobę nazywaną Buda i prawdopodobnie nie była związana z pozycją społeczną dawnych jej mieszkańców, którzy mieszkali w budach, czyli licho wybudowanych budynkach. Joachim na Raciborsku Morsztyn herbu Leliwa otrzymał dobra od ojca, Jana Tomasza z Raciborska starosty sieradzkiego i skotnickiego (1736). W 1873 r. Budzyń posiadał 8 osadników z gruntem 85 mórg. Po zach. stronie majątku istniała potrzeba utworzenia samo wystarczającego gospodarstwa rolnego, opartego o pracę darmową świadczoną przez chłopów w ramach pańszczyzny. Zrealizowano go zapewne w 2 poł. XIX w., kiedy powstał nieistniejący dziś budynek dworu folwarcznego w płn. części wsi, po obu stronach drogi wiejskiej. Wokół dworu odnotowany był park, datowany z 2 poł. XIX w. Po drugiej stronie drogi, w części płd. - wsch., znajdowała się dawna, murowana gorzelnia, datowana na k. XIX w. Folwark Budzyń traktowano jako osadę przemysłową, ze względu na produkowany tu alkohol. W pocz. XX w. Budzyń należał do Jana

Borzykowskiego, starosty buskiego (od 1918 r.). Ostatnią rezydentką dworu folwarcznego w Budzyniu była Antonina, córka Włodzimierza i Ludwiki Lenin.

Chotelek (d. Chotelek Zielony) - nazwa wsi zapisywana była jako: Choczel (1357), Chotel militaria, Chotel Zleni, Chotelek Zielony, Chotel Plebański lub Poduchowny, Kotelek Zielony (1791), Chotelek Gajowy (1839), Chotelek (od 2006 r.). Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej Chot. Pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1190 r., w której zapisano, że Wit z domu Janina piszący się de Chotel, biskup płocki, ufundował drewniany kościół w swojej wsi dziedzicznej dla swojej matki, która z powodu starości nie mogła uczęszczać do kościoła w Busku. Pierwotny kościół „wytrzymał" 350 lat. Nowy kościół, zachowany do dzisiaj, ufundował w 1527 roku sądecki kanonik Stanisław Słupski. Wezwanie św. Stanisława jakie otrzymał kościół wiąże się z imieniem fundatora. W 1860 r. dobra Chotelek (Chotel Zielony) obejmowały wieś i folwark, obejmujący ogółem 389 mórg powierzchni, z czego grunty orne zajmowały 311 morgi, łąki 45, pastwiska 22, place i nieużytki 11. Budynków murowanych było 5, drewnianych również 5. Sam folwark posiadał 389 mórg, z czego gruntów ornych i ogrodów było 311 mórg, łąk 45 mórg, pastwisk 22 morgi, nieużytków i placów 11 mórg.

Dobrowoda - nazwa pochodzi od występującej tu dobrej jakości wody. W średniowieczu wieś była własnością biskupów krakowskich. Hierarchowie mieli tu swój dwór, w którym zatrzymywali się podczas podróży do dóbr w Górach Świętokrzyskich. Dobrowodę wspomina dokument z 1238 r. wyliczając własności biskupów lubuskich. Następnie wieś ta przeszła na własność biskupów krakowskich. W 1345 r. Jan Grot, biskup krakowski, postawił w Dobrowodzie kościół pw. św. Marii Magdaleny i jej siostry św. Marty.

Elżbiecin - wieś powstała z dawnego folwarku o tej nazwie, należącego do wsi Zwierzyniec. Zabudowa wsi zgrupowana była na niewielkiej wyniosłości położonej pośród podmokłego terenu. W tym miejscu powstał folwark należący do dóbr szanieckich, po raz pierwszy wzmiankowany w 1661 r. W 1881 r. folwark Elżbiecin we wsi Zwierzyniec miał 630 mórg rozległości, z czego grunty orne zajmowały 374 morgi, znajdowały się tu pokłady torfu, kamienia wapiennego. Był on wydzierżawiany osobom trzecim, w końcu w 1882 r. zakupił go Adolf Dygasiński z ojcem. Dwór folwarczny stanowił niewielki budynek o trzech izbach, stojący w otoczeniu nielicznych zabudowań gospodarczych oraz należący do niego grunt, w ilości 90 mórg ziemi uprawnej. Wieś o nazwie Elżbiecin powstała w okresie międzywojennym.

Gadawa - wieś pojawia się materiale źródłowym w pocz. XIV w. (1312), gdy wraz z wsią Piasek Wielki pozostawała w rękach Spycymira, krakowskiego kasztelana. W 1413 r. Jakusz Bobola z Piasku ustąpił wieś za zgodą Jana ze Zdakowa Janowi i Spytkowi z Tarnowa. W 1448 r. w podziale majątkowym otrzymał ją Jan Feliks Tarnowski herbu Leliwa, kasztelan wiślicki (1465 -1477). Następnie Gadawa pozostawała w rękach rodu Leliwitów, którzy byli współpatronami kościoła pw. Wszystkich Świętych w Krakowie. Następnym właścicielem wsi był Andrzej Zbożeński, herbu Łabędź. Dobra po Zbożeńskich przeszły ok. poł. XVI w. do domu Zborowskich. Osada była wówczas niewielka, było wówczas 8 kolonistów, 2 biednych: w trzymanym przez siebie Kikowie było 20 kolonistów, osadzonych na dwóch łanach, 1 zagroda i 3 biednych. W XVIII w. jako właściciel wsi Gadawa występuje niejaki Różycki. Pierwszym, który zainteresował wsią Gadawa, był Stefan Różycki. W 1761 r. wskazany został jako dziedzic Gadawy, którą przekazał swojemu synowi Franciszkowi, którego synami byli Stanisław, Mieczysław i Napoleon, żyjący w 2 poł. XIX w. Zespół dworski w Gadawie opisany został

w 1847 r. Obok dworu stał budynek kuchni wzniesionej z drewna, oraz wozownia ze stajnią (również wykonane z drewna) oraz 13 innych budynków należących do właściciela. Obecnie na terenie nie występują żadne pozostałości po rezydencji. Jedynie przed wjazdem na teren podworski znajduje się figura przydrożna.

Galów - nazwa wsi zapisywana była jako: Gdów (1229), Galyow (1470 - 1480), pochodzi ona od nazwy osobowej Gal. Po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1229 r. Była to osada rycerska, należącą do rodziny piszącej się w późniejszym czasie jako Galowscy. W opisie Jana Długosza (1470 - 1480) wieś Galyow, leżąca w parafii szanieckiej, należała do Kruszyny herbu Mądrostki, w której są wymienione łany kmiece, karczmy, zagrody, folwark z czego dziesięcinę snopową i konopna oddawano kościołowi w Szańcu. Nie ma dokładnych danych na temat dalszych losów rodziny Galowskich. W XVI w. występują przedstawiciele tej rodziny jako dziedzice wsi - w 1508 r. Jan Galowski, w 1579 r. część otrzymał Krzysztof Czarnkowski, a w 1582 r. jako dziedzice wymienione zostały dzieci Benedykta Galowskiego: Marcin, Jan, Stanisław, Mikołaj, Anna i Zofia. Rodzina długo pozostawała przy Galowie, swojej wsi rodowej. Pozbawiona sprawowania urzędów, podupadła na tyle, że zmuszona została do jej sprzedania. W spisie wsi i folwarków należących do dóbr szanieckich z 1661 r. występowała jako ich część składowa, jako wieś z folwarkiem. Odtąd, aż do 1812 r. należała wraz z innymi do Ordynacji Myszkowskich. W XIX w. wieś pozostała niewielką osadą z dworem folwarcznym. W 1881 r. wieś Galów miała 56 osadników i 384 morgi rozległości, a folwark 1074 morgi, z czego grunty orne zajmowały 353, las 542. Budynków murowanych było 3, drewnianych 8. Ostatnim znanym posiadaczem folwarku w Galowie był Arkadiusz Plenkiewicz, pochowany na cmentarzu grzebalnym w Szańcu.

Janina - wieś od dawna należała do zakonu w Busku. Od 1231 r. była własnością Marka i Dzierżka, herbu Janina. W akcie z 1244 r. nazywana własnością szpitala joannitów w Zagości, założonego przez księcia Henryka Sandomierskiego. Dwa pokolenia później dziedzicem wsi był komes Marek, cześnik Gryfiny, małżonki Leszka Czarnego. Parafia Janina, która powstała w tym samym okresie, zajmowała częściowo obszar wcześniej istniejących parafii Gnojno oraz Stopnica. Nazwa wsi Janina stała się w XIV w. herbem godowym. W czasie II wojny światowej w sierpniu 1944 r. w rejonie Janiny przewidziana była koncentracja oddziałów partyzanckich Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich w celu wyzwolenia Buska Zdroju. 5 sierpnia 1944 r. przybyła nawet do wsi grupa oficerów armii sowieckiej, z którymi major Wacław Ćmakowski, ps. „Srogi”, pertraktował w sprawie wspólnego ataku na Busko. W związku z tym, że w nocy Niemcy wycofali się z miasta w kierunku Pińczowa, następnego dnia bez walki do Buska wkroczyły oddziały partyzanckie i czołówka Armii Czerwonej. W XV w. na terenie wsi znajdował się drewniany kościół pw. św. Wojciecha. W 1819 r. powstała murowana świątynia. W 1827 r. istniało we wsi 40 domów zamieszkanych przez 387 mieszkańców.

Kameduły - wieś nazywana dawniej Erem Margrabski lub Eremus Marchionalis. Na jej terenie znajdował się folwark. Pod k. XVIII w. margrabia Józef Myszkowski sprowadził do niej kamedułów z Bielan pod Krakowem. W związku z tym zbudował tutaj klasztor i drewniany kościół, w którym kazał się pochować. Klasztor został zniszczony po 1849 r. Fundacja klasztorna przetrwała do 1849 r., w którym ostatni zakonnik przeniesiony został na Bielany pod Warszawą. Elementy wyposażenia świątyni złożone zostały w kościele szanieckim (ołtarz

w kaplicy NPM oraz dwa dzwony z datami 1723 i 1724), w kościółku św. Leonarda w Busku-Zdroju (ołtarze boczne), a także w kościele w Chrobrzu i Pacanowie.

Kawczyce - pierwsza wzmianka źródłowa o tej osadzie pochodzi z 3 ćw. XVI w., kiedy stanowiła własność rodziny Korzeńskich - najpierw Mikołaja, a potem Pawła, o którym wiadomo, że posiadał 1536 r. część wsi Chotelek, Kawczyce i Wolicę. Niewiele wiadomo o jej podstawach gospodarczych. W 1529 r. wsie Wolica i Kawczyce dawały spory wymiar dziesięciny w wysokości 10 grzywien. Wieś w 2 poł. XIX w. miała 16 osadników z 154 morgami gruntu ornego.

Kołaczkowice - wieś wzmiankowana w XV w. Była wówczas własnością Tomasza i Jana, herbu Janina. W 1827 r. było w niej 35 domów z 440 mieszkańcami. W XIX w. na terenie wsi znajdował się rozległy folwark. Znajdowały się na jej terenie: gorzelnia, tartak, smolarnia, cegielnia i wiatrak. W obrębie folwarku były też złoża torfu.

Kostki Duże i Kostki Małe - pierwotnie jedna miejscowość wzmiankowana już w 1257 r. jako Kostki alias Kostkowice. Na terenie wsi znajdował się folwark. W 1827 r. na terenie Kostek Dużych było 17 domów i 147 mieszkańców, natomiast w Kostkach Małych było 11 domów i 81 mieszkańców.

Kotki - wieś wzmiankowana w XV w. Jej właścicielem był wtedy Piotr Knot herbu Pilawa. W tym okresie miejscowość należała do parafii Janina.

Las Winiarski - na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.) w jej miejscu widniał stary las, należący do majątku królewskiego w Wełeczu. Na mapie z 1915 r. zaznaczone są budynki tutejszego leśnictwa. Las rosnący w tym miejscu został wycięty w okresie międzywojennym. Na powstałej porębie w latach 30 XX w. powstawały pierwsze domy osadników Lasu Winiarskiego. W miejscu dawnej leśniczówki, otworzona została cegielnia. Przez miejscowość przeprowadzono linię kolejową łączącą stację Sitkówka - Nowiny ze stacją Busko - Zdrój. Została ona otwarta dnia 17.05.1953 r., zelektryfikowana w 1987 r. Linia obsługiwała ruch pasażerski do 18.05.2005 r., a 15.12.2013 r. wyłączono całkowicie z eksploatacji linię kolejową prowadzącą do Buska - Zdroju.

Łagiewniki - nazwa wsi zapisywana była jako: Lagievnici i oznaczała służebników książęcych produkujących napoje na potrzeby dworu, jej początki sięgają wczesnego średniowiecza, kiedy powstał system osad służebników książęcych. W 1275 r. do wsi Łagiewniki, położonej w parafii buskiej przeniesiono mieszkańców dawnej wsi Chęcin, zniszczonej w wyniku najazdu Tatarów w styczniu 1261 r. Pierwszą wzmiankę o wsi znajdujemy w opisie Jana Długosza (1470 - 1480). Wówczas to osada pozostaje w zasięgu parafii w Busku i należy do rycerzy herbu Nałęcz. W 1579 r. Łagiewniki należały do Dobrogosta Nosalskiego herbu Prawdzic, następnie wieś została zakupiona przez Mikołaja Krupkę razem z nieistniejącą wsią Międzygórze. Dziedziczący w 1612 r. po Mikołaju Krupce jego syn Krzysztof sprzedał w 1649 roku wsie Łagiewniki i Widuchową rodzinie Duninów herbu Łabędź. Na Mapie Galicji Zachodniej (1804) w części północno-zachodniej zaznaczony został zespół dworski otoczony ogrodem. W 1847 r. wieś należała do Jana Kantego Chronowskiego z Chronowa herbu Gryf. W 1884 r. folwark Łagiewniki miał 545 mórg rozległości, 12 budynków murowanych, 6 drewnianych.

Znajdowały się tu użytkowane pokłady gipsu i wapna. Wieś miała wówczas 30 osadników z gruntem 151 mórg.

Mikułowice - na terenie wsi znajdowało się cmentarzysko przedhistoryczne. W XV w. miejscowość ta należała do rodziny herbu Mądrostki. Wówczas znajdowały się tu 2 folwarki, karczma i młyn. Później przeszła ona w posiadanie margrabstwa pińczowskiego. Na terenie wsi wydobywano margiel, glinę białą i torf.

Młyny - dzisiejsze Młyny dawniej nazywano Pomykowem. Na tym terenie znajdowało się 5 młynów, folwark oraz pokłady torfu i wapienia. W 1827 r. było w Młynach i Pomykowie 46 domów zamieszkanych przez 360 mieszkańców. W folwarku było 5 budynków murowanych oraz 30 drewnianych.

Nowa Wieś - wieś o tej nazwie, siedziba sołectwa, położona jest na wsch. od Szczaworyża, na turystycznym szlaku prowadzącym z Wiślicy do Grochowisk. Wyłoniła się w gruntów dawnego folwarku Błoniec w latach 1918 - 1939.

Nowy Folwark - wieś położona jest na płd. - zach. od wsi Mikułowice (z której została wyodrębniona). Początkowo był to folwark o tej samej nazwie, powstały w 2 poł. XIX w. W 1885 r. miał rozległości 970 mórg, z czego grunty orne zajmowały 400 mórg, las urządzony 240, łąki - 230. Zabudowa wsi zgrupowana została w typową ulicówkę, poprowadzona na zach. od szosy Chmielnik - Busko - Zdrój.

Oleszki - wieś położona jest na zach. od wsi Wełecz, i jak można łatwo wnioskować z jej pierwotnej nazwy, Wełecz Oleszki, wyodrębniona została z królewskiej wsi. Sama nazwa wsi pochodzi od nazwy rośliny, olchy. Na jej terenie odkryto starożytne cmentarzysko z grobem tzw. kloszowym z okresu kultury pomorskiej, datowanym na okres 700 - 400 lat p. n. e. na terenie wsi w ciągu kilkunastu ostatnich lat dokonano podobnych odkryć. Ludzie, z którymi jest związane to cmentarzysko nie ma jednak żadnego związku z osadnictwem związanym ludnością słowiańską. Zabudowa wsi zgrupowana jest wzdłuż głównej ulicy wiejskiej prowadzącej od wsi Wełecz na zach. Powstanie wsi wiązać można z okresem, kiedy tzw. „starostwo wełeckie", po upadku powstania listopadowego, przekazane zostało ukazem carskim z dnia 13/26.02.1839 r. pułkownikowi Bakuninowi, w dowód uznania jego zasług i wierności okazanej Cesarstwu Rosyjskiemu. W tym czasie doszło do tzw. urządzenia wsi Wełecz, w wyniku czego powstała wieś Wełecz Oleszki. Regulacja polegała na scaleniu wszystkich gruntów podlegających reformie, zagospodarowaniu wszelkich pustek i nieużytków, a następnie podzieleniu ich pomiędzy kolonistów. Wieś obecnie jest siedzibą sołectwa, jak również własnej parafii pw. Najświętszego Serca Jezusa.

Olganów - wieś była wzmiankowana w XV w. jako Lganów. Wówczas posiadał ją Mszczug Lganowski, herbu Pobodzyc. Istniała tam wtedy karczma i folwark szlachecki. W XIX w. była to siedziba gminy. W okresie międzywojennym budynek urzędu gminy został rozbudowany i urządzono w nim szkołę.

Owczary - wieś w 1508 r. była własnością Jana Biechowskiego. W 1579 r. w posiadaniu jej była Barbara Marcowa. W XVIII w. poszukiwano tutaj soli. W XIX wieku pozyskiwano stąd szlam mineralny i wodę na potrzeby uzdrowiska. W 1827 r. w Owczarach było 29 domów i 182 mieszkańców.

Palonki - w XIX w. wieś nazywana również Palonka lub Przyborów. Na jej terenie znajdował się folwark. W 1827 r. było 27 domów., 215 mieszkańców.

Pęczelice - nazwa wsi zapisywana była jako Panczelicze (XV w.), a pochodzi zapewne od staropolskiego imienia Pęczel. Wieś Pęczelice leży na wschód od Buska, od którego oddzielają ją tylko tereny wsi Owczary. Na mapie Meyera von Heldensfelda widać wyraźny podział Pęczelic na część zachodnią, zajętą pod zabudowę włościańską oraz wschodnią - zajmowaną przez dwór. W opisie Jana Długosza wieś położona jest w parafii w Szczaworyżu. Dziesięcina snopowa z łanów kmiecych oddawana była kościołowi w Daleszycach, a z jednego pola plebanom w Daleszycach i Szczaworyżu. We wsi jest wymieniona karczma, zagrody oraz role, z których dziesięcina oddawana była do klasztoru premonstrateńskiego w Busku. Na terenie dawnego folwarku w Pęczelicach, na północ od Ostrej Góry, znajdują się ruiny lamusa- obiektu towarzyszącego modernizowanym budynkom dworskim - w którym doszukiwano się ariańskiego zboru.

Podgaje - wieś należała do parafii w Szańcu. W 1827 r. było w niej 10 domów i 62 mieszkańców.

Radzanów - w XV w. wieś należała do parafii w Dobrowodzie. Właścicielem był Mikołaj, herbu Habdank. Istniał tam folwark z karczmą, łanami kmiecymi i zagrodami, z których opłacano dziesięcinę wartości 7 grzywien proboszczowi w Chotlu. W tym samym okresie na terenie wsi był zlokalizowany folwark rycerski. W 1579 r. właścicielem wsi jest Mikołaj Radzanowski. W XIX w. w Radzanowie jest duży folwark z dwoma młynami, pokłady torfu i źródło wody słono - siarczane. W 1827 r. było we wsi 31 domów i 230 mieszkańców. W folwarku było 8 murowanych i 13 drewnianych budynków.

Ruczynów - w 1579 r. występuje pod nazwą Ruczlynoff. Była wtedy własnością Sepichowski, a dzierżawcą był Stanisław Ligęza. W 1827 r. była to wieś prywatna z 14 domami i 95 mieszkańcami.

Siesławice - w XV w. wieś nosiła nazwę Swyeslawycze i była w części własnością Mikołaja Biechowskiego, herbu Powała, oraz Grzegorza Sowy, herbu Drużyna. Znajdowały się wówczas karczma oraz 2 folwarki rycerskie. W 1783 r. Siesławice były własnością Sołtyków, o czym świadczy zapis w Regestrze Diecezjów, gdzie jako właściciel wymieniony był Tomasz Sołtyk, kasztelan wiślicki. Na pocz. XIX w. dziedzicem wsi był Piotr Sołtyk (zmarły 28.10.1829 r.), którego monumentalny pomnik nagrobny z zachowaną inskrypcją, tarczą herbową i zwieńczeniem w kształcie obelisku, znajduje się na starym cmentarzu przy kościółku św. Leonarda w Busku - Zdroju. W 1827 r. Siesławice liczyły 135 mieszkańców i 19 domów.

Skorzów - nazwa miejscowości zapisywana była jako Schorzow Skorzow (1508 r.), Skórzów, Skorzec, a pochodzi od nazwy staropolskiej nazwy osobowej Skor, Skorosz, Skorusza. Z informacji pochodzących z XV w. można wnioskować, że wraz z innymi wsiami stanowiła stare dziedzictwo Odrowążów. W 1464 r. wieś była własnością Jakuba Obulca, herbu Odrowąż, właściciela wsi Bilczów. Prawdopodobnie po jego śmierci (1466 - 1467), wieś zakupił właściciel klucza szanieckiego. W rejestrze poborowego z 1508 r. wieś współtworzyła z innym wsiami klucz szaniecki, który posiadał wówczas Stanisław Kurozwęcki. W 1579 r. wymieniono na jej terenie 5 kmieci osadzonych na 1,5 łana, 2 zagrody oraz 2 biednych. Losy wsi związane były

nierozerwalnie aż do czasów podzielenia dóbr szanieckich na poszczególne wsie. W 1812 r. wsie Skorzów i Słabkowice kupił od Aleksandra Wielopolskiego Aleksander Bem. Od tego czasu obie wsie stanowiły dobro ziemskie o nazwie Słabkowice. Majątek ten stanowił po Aleksandrze własność jego syna, Konstantego Bema, który przed wybuchem powstania zdecydował się go sprzedać. Nabywcą był zapewne (1862 r.) Szymon Feler. Przed wybuchem I wojny światowej doszło do oddzielenia się folwarku Skorzów od dóbr Słabkowice. Od 1913 r. jako jego właściciele wymienieni byli Mieczysław i Stanisław Kulesza. Folwark w Skorzowie należał do rodziny Kuleszów do czasu przeprowadzenia reformy rolnej w 1944 r., a potem funkcjonowała tu rolnicza spółdzielnia produkcyjna.

Skotniki Duże - pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1389 r. W poł. XV w. znajdowały się w parafii Szczaworyż. W tym okresie mieszkało w niej 4 szlachciców i zagrodnicy. Płacono dziesięcinę w wysokości 6 grzywien klasztorowi w Busku. W 1579 r. wieś należała do króla. W 1827 r. było w Skotnikach Dużych 30 domów i 198 mieszkańców.

Skotniki Małe - w 1508 r. wieś była własnością Jana Postromeńskiego. W 1579 r. właścicielem był Mikołaj Łukowski. Ok. 1771 r. wieś była częścią królewszczyzny i płacono z niej 325 złotych kwarty.

Słabkowice - wieś położona jest na wsch. stoku Wtorkowej Góry. Zabudowa wsi zgrupowana jest wzdłuż drogi wiejskiej o przebiegu płd. Na jej płn. krańcu zlokalizowany jest teren należącym do szkoły, zbudowanej na niewielkim okrągłym wzniesieniu. W miejscu tym znajdował się teren dworski. Nazwa wsi zapisywana była jako: Slawkowycze (XV w.), a pochodzi od staropolskiego imienia Sławek. Pierwotnie wieś stanowiła własność rodu Odrowążów. Nie podano jej przynależności majątkowej w opisie Jana Długosza (1470 - 1480). Czytamy w nim, ze położona jest w parafii szanieckiej, w której są łany kmiece, karczmy, zagrody oraz folwark, z których dziesięcina snopowa i konopna oddawana jest kościołowi w Szańcu.

W rejestrze poborowym z 1508 r. wraz z innymi stanowiła własność Stanisława z Kurozwęk. Była to niewielka wieś. W 1579 r. było 5 kmieci osadzonych na 2,5 łana oraz 2 ubogich. Losy Słabkowic ściśle związane były kluczem szanieckim aż do 1812 r. Wtedy to wsie Skorzów i Słabkowice kupił od ordynata Aleksandra Wielopolskiego Andrzej Bem. Obie wsie otrzymał najpierw Aleksander, a ok. 1849 r. Konstanty Bem. Do majątku należał młyn wodny położony na północ o nazwie Wygoda. W 1848 r. w aktach Dyrekcji Ubezpieczeń powstały plany, opisy dworu i zabudowań gospodarczych. W 1862 r. właścicielem wsi był Szymon Feler. Opis zabudowań jest o wiele dokładniejszy, wskazujący na ich dobry w większości stan techniczny. W 1886 r. folwark słabkowicki miał 597 mórg rozległości, z czego grunty orne stanowiły 388, łąki, 129, pastwiska 10, nieużytki 70. Budynek murowany był jeden, z drewna osiem. Znajdowały się tu pokłady torfu.

Służów - wieś położona na płn. brzegu rzeki Schodniej (Sanicy), podobnie jak wieś Kostera, leżącej w kierunku płn. - zach., z której losami związał ją Janusz Długosz z Czarnocina. Doprowadził on w roku 1470 r. do zamiany obu tych wsi na wieś Słaboszów, nadaną w 1210 r. przez rycerza Słabosza na rzecz klasztoru premonstrateńskiego w Busku, z dopłatą 30 grzywien ze strony zakonu. W opisie Jana Długosza (1470 - 1480) we wsi Słuszow, położonej w zasięgu parafii w Gnojnie, znajdowały się łany kmiece, z których opłacano czynsz. Dziesięcinę ze wszystkich ról dawano kościołowi w Gnojnie. Na terenie wsi, na rzece Bród, znajdował się młyn wodny z rolą należący do klasztoru (dziś w tym miejscu znajduje się część wsi zwana Służów Mały). Natomiast wieś Kostera, również należąca do parafii w Gnojnie, dziesięcinę dawała

z wszystkich ról kmiecych biskupstwu krakowskiemu. We wsi znajdowały się aż 3 karczmy z rolami, należące do klasztoru. Na uwagę zasługuje fakt, że na terenie wsi Widuchowa funkcjonuje nazwa jej części zwana również nosząca nazwę Kostera. Losy wsi związane były z resztą majątku należącego do klasztoru buskiego, aż do czasu jego supremacji, tj. 1819 r. Wówczas to ich właścicielem był rząd Królestwa Polskiego, który dzierżawił ją osobom prywatnym. Wedle miejscowej tradycji, wieś Służów lub tylko jej młyn dzierżawił dziedzic Widuchowej, który na terenie należnych do młyna wybudował gorzelnię i browar. Jednak pewne jest, że po upadku powstania styczniowego władze carskie dokonały nadań dla zasłużonych w walce z wojskiem powstańczym oficerom i urzędnikom rosyjskim. Wsie Branina, Służów i Zdanowice otrzymał w roku 1869 r. rosyjski sekretarz stanu, Fiłosow.

Szaniec - pierwsza wzmianka źródłowa o Szańcu pochodzi z 1229 r. W czasie badań archeologicznych na terenie wsi znalezione zostały dwa przęśliki nieregularnego kształtu, jeden wykonany z piaskowca, drugi z różowego łupku wołyńskiego pochodzące prawdopodobnie z X - XI w. Prawdopodobnie pierwszymi właścicielami Szańca był ród Odrowążów. Miejscowość związana z działalnością braci polskich, którzy w XVII w. mieli tu zbór. Po wygnaniu arian z kraju zbór przeznaczono na dwór. W XVI w. Szaniec należał do rodziny Padniewskich. Następnie jego właścicielami byli Piaseccy i Myszkowscy. Ostatni z Myszkowskich, Józef Władysław, w 1726 r. założył w pobliskich lasach klasztor kamedułów z drewnianym kościółkiem, który jednak nie dotrwał prawdopodobnie nawet do k. XVIII w. W 1727 r. wraz z całą ordynacją pińczowską przeszedł w ręce Wielopolskich, a po jej zmniejszeniu Szaniec sprzedano rodzinie Olrychów. W 1 poł. XIX w. właścicielem Szańca był znany warszawski prawnik Jan Olrych Szaniecki. Od 1698 r. istniał we wsi przytułek i dom starców dla 6 osób zwany wówczas szpitalem. Mieścił się w budynku drewnianym a jego fundatorem był wojewoda sandomierski - Stefan Bidziński. Po pożarze w 1839 r., budynek został odbudowany. Pod opieką i nadzorem gminy szpital funkcjonował prawdopodobnie do przełomu XIX/ XX w. W 1827 r. wieś liczyła 81 domów i 610 mieszkańców. Lata 1846 - 1864 to okres nasilenia walki mieszkańców wsi Szaniec z przywilejami dworu i kościoła. W 1864 r. car Aleksander II Romanow wydał dekret o uwłaszczeniu włościan w Królestwie Polskim. Na mocy tego dekretu zniesiono pańszczyznę, a wieś Szaniec i Szaniec Poduchowny vel Wymysłów stały się własnością jej mieszkańców, czyli włościan. Dotychczasowemu ich właścicielowi, czyli dziedzicowi pozostały jeszcze na własność 4 folwarki zwane, Szaniec, Janów, Nowy Folwark i Józefów vel Kameduły, posiadające łączny obszar 2460 morgów ziemi według danych z 1885 r. Kolejne zmniejszenie areału ziemi posiadanego przez dwór, nastąpiło z racji serwitutów ciążących na ziemi dworskiej. W zamian za rezygnację z tej uciążliwej służebności mieszkańcy wsi Szaniec, Wymysłów i Zwierzyniec otrzymali ekwiwalent w postaci dość dużych nadziałów ziemi. To właśnie za rezygnację z serwitutów mieszkańcy wsi Zwierzyniec otrzymali nadział ziemi liczący 70 morgów 149 prętów w polu dworskim zwanym „Pod Nortami". Ostatnimi mieszkańcami dworu w Szańcu w okresie dwudziestolecia międzywojennego była rodzina Nowakowskich, nie licząc administracji niemieckiej w czasie okupacji. W tym też czasie, czyli okresie II wojny światowej we wsi Szaniec powstały dwie placówki organizacji podziemnych. Były to placówki Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich. Pod k. 1944 r. we wsi Szaniec mieścił się sztab XLVIII Korpusu Pancernego armii niemieckiej.

Szczaworyż - w XV w. wzmiankowany jako Schczaworzysz. W poł. XV w. we wsi był kościół drewniany św. Jakuba i Leonarda, karczma, folwarki rycerskie i łany kmiece, z których płacono plebanowi 15 grzywien dziesięciny. Ponadto pleban posiadał własne grunty oraz łąki. Na terenie wsi znajdują się dawne fortyfikacje ziemne. Zostały one wykorzystane i odnowione podczas wojen szwedzkich przez Szmigielskiego. W XIX w. na terenie wsi znajduje się kościół parafialny, szkoła początkowa, urząd gminy. W 1827 r. było tutaj 21 domów z 183 mieszkańcami.

Wełecz - w poł**.** XV w**.** była to wieś królewska. Znajdowały się na jej terenie 3 karczmy oraz folwark królewski. W 1579 r. nadal była to królewszczyzna. W 1770 r**.** był dzierżawą wraz z wójtostwem. Przejął ją Piotr Dembiński chorąży zatorski. Płacił on kwarty 622 złote 16 groszy oraz hibemy 542 złote i 26 groszy. W 2 poł. XIX w**.** majorat rządowy pułk. Bakunina.

Widuchowa - w 1366 r. Elżbieta, żona Stefana dziedzica Tęgoborza sprzedała wieś Prokopowi i jego synom, dziedzicom Bogoryi za sumę 300 grzywien. W poł. XV w. wieś była w posiadaniu Jana „Naschiana", herbu Topór, oraz Piotra Międzygórskiego, herbu Kopaszyna. W tym okresie na terenie wsi były 2 folwarki rycerskie oraz karczma. W 1579 r. Widuchowa była własnością Mnichowskich. W XVII w. była własnością Mikołaja Krupki, który zbudował zachowany do dzisiaj dwór. Na pocz. XVIII w. była prywatną własnością biskupa krakowskiego Konstantego Felicjana Szaniawskiego. Przekazał ją w 1725 r. Seminarium Duchownemu w Kielcach jako uposażenie. W 1864 r. skarb państwa przejął wieś i na drodze licytacji w 1882 r. sprzedał za 50 505 rubli srebrnych Wachwachowowi. W XIX w. na terenie wsi znajdował się folwark.

Wolica - wieś położona nad rzeką Maskalis, płynącą ze strony Buska - Zdroju, na jej zach. brzegu. Nazwa zapisywana jako Wolica Siesławska, co odnosi naszą uwagę do wsi Siesławice, znajdującej się w stronę płn. - zach. od osady. Na mapach Karola de Perthees jako pierwszej widniej obok niej słowo folwark. Jego powstanie wiązać należy z właścicielem wsi Siesławice, który posiadając część wsi Chotelek, założył w tym miejscu folwark. Wskazuje to na przynależność parafialną osady, której powinności po raz pierwszy określone zostały w księdze dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z 1529 r. Zapisano, że prebenda św. Stanisława w Chotelku, jako swoje utrzymanie, pobiera m. in. dziesięcinę z całych wsi Wolica i Kawczyce o ogólnej wartości 10 grzywien. Opiekunami tej prebendy w XV w. byli przedstawiciele rodziny Korzeńskich, z czego wynika, że przedstawicielowi tej rodziny należy przypisać założenie osady Wolica na w 2 poł. XVI w. Mógł być nim Paweł Korzeński, którego działalność poświadczona jest w 1525 r., w 1536 r. dziedziczący wsie: Chotelek (część), Kawczyce i Wolicę Siesławską. Rodzina ta odgrywała ważną rolę w okolicy parafii, co potwierdza ich prawo kolatorskie w stosunku do prebendy funkcjonującej przy kościele w Chotelku. Zagmatwane dzieje podziałów majątkowych w XVI w. pozwalają na stwierdzenie, że znajdował się w pewnym oddaleniu od kościoła. Miejsce takie wskazać można na podstawie mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego, pochodzącej z lat 30 - tych XX w. Na terenie podmokłej doliny rzecznej, w widłach rzeki Chotelki i Maskalis zaznaczony został kopiec ziemny. Dwór ten upaść musiał w końcu XVI w., gdyż centrum administracyjne dóbr, w skład których weszła Wolica, umieszczone zostało w Siesławicach.

Zbrodzice - w poł. XV w. wieś należała do parafii w Busku, jej właścicielem był Jan ze Służowa, herbu Łodzią. Były tam łany kmiece, folwark rycerski oraz karczma. W 1508 r. właścicielem był

Stanisław z Kurozwęk. Na terenie wsi znajdowały się 2 młyny wodne i folwark. W 1827 r. we wsi było 29 domów i 162 mieszkańców. W folwarku było 13 murowanych i 1 drewniany budynek. Ponadto na terenie folwarku były pokłady torfu i wapienia.

Zbludowice - w XV w. wieś należała do parafii w Busku. Znajdowały się w tu łany kmiece oraz folwark rycerski. W 1508 r. właścicielem był Tomasz Sadło. 1579 r. wieś znajdowała się w parafii Chotel Zielony (obecnie Chotelek). W XIX w. znajdował się tutaj folwark. W 1827 r. na terenie Zbludowic stało 19 domów z 151 mieszkańcami.

Zwierzyniec - nazwa wsi sugeruje, że znajdowała się tutaj hodowla zwierząt łownych związana z rezydencją w Szańcu. Jej powstanie odnieść należy do czasów, gdy dobra szanieckie przeszły w ręce rodu Myszkowskich, herbu Jastrzębiec. Po raz pierwszy nazwa wsi pojawiła się w źródłach w 1661 r., wówczas to określono ją jako wioskę. Swoimi losami związana była najpierw z sąsiednimi wsiami Mikułowice, i Szaniec. Na jej terenie znajdowało się grodzisko stożkowate, pochodzące z okresu średniowiecza (XIII - XIV), odkryte w 1930 r. przez K. Jażdżewskiego, około 500 metrów na wsch. od zabudowań wsi. Obiekt położony jest w miejscu zwanym Pod Górami, na płd. - wsch. krawędzi pasma wzgórz ciągnących się od Szańca do szosy Busko - Chmielnik. Jest to ziemny nasyp o narysie elipsy o wymiarach 12 x 30 m. i wysokości względnej ok. 10 m., przy czym w zach. jego partii szczytowej znajduje się stożek o wymiarach 8 x 12 m, pozostałość rezydencja rycerskiej o cechach obronnych, typu „motte". Składała się z otaczającego budowle wewnętrzne wału oraz drewnianych lub kamiennych umocnień. Konstrukcja takiej drewnianej wieży jest zbliżona do konstrukcji przykościelnych drewnianych dzwonnic. Jest to prawdopodobne, że jest to pozostałość wieży na kopcu, należącej może do ojca Sieciesława Odrowąża, ojca Mikołaja, podkomorzego sandomierskiego. Rycerz ten znany jest z dokumentu wystawionego przez księcia Bolesława Wstydliwego, w którym pozwala mu połączyć teren wsi Łagiewniki do jego wsi Chęcin. Uznawany jest za fundatora kościoła w dzisiejszych Starochęcinach ok. 1280 r., zapewne również swojego dworu w tej wsi Chęcin. Z czasem powstała tu osada o nazwie Zwierzyniec, przekształcona w poł. XVII w. w zwierzyniec, czyli zorganizowany kompleks w pobliżu dworu w Szańcu. Na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.) była to niewielka osada położona na skraju polany leśnej, ograniczonej rosnącymi na skraju stromizny wzgórza drzewami. W poł. XIX w. należała do folwarku Elżbiecin. W 1804 r. było w niej 2 domy i 4 mężczyzn. W 1845 r. było 9 zagrodników, osadzonych na nieco ponad 96 morgach gruntu, a w wyniku wycinki i zagospodarowania zarośli. W 1864 r. było już zagrodników na 177 morgach, a w 1888 r. za zrzeczenie się praw serwitutowych ciążących na majątku Szaniec, wieś otrzymała ekwiwalent w postaci 70 morgów leżących w miejscu zwanym „Pod Nortami", a w 1931 r. w podobny sposób przyłączono pole zwane „Za Szosą" otrzymane za zrzeczenie się serwitutu w stosunku do folwarku Elżbiecin.

Żerniki Górne - jest to dawny folwark. Oprócz niego istniała jeszcze miejscowość Żerniki Dolne, w których znajdowały się gorzelnia i młyn wodny.

5.2.3. Układ urbanistyczny

Datowanie: 1180 r.

Stare miasto usytuowane jest na wzgórzu. Uzdrowisko mieści się w parku, ok. 1 km na płd. od miasta, w dolinie otoczonej z trzech stron wzniesieniami. Na płd. od parku zdrojowego, na zalesionej górze przeciwległej do starego miasta znajduje się szpital dziecięcy Górka.

Główna część historycznego układu przestrzennego jest zbliżona w planie do litery T. Rynek i zespół staromiejski usytuowane się na skrzyżowaniu ramion tej litery, stare przedmieścia ciągną się w kierunku Pińczowa i Stopnicy jako poziome ramiona, zaś uzdrowisko wraz z parkiem i szpitalem Górka są na osi pionowej. Również powojenna zabudowa i system nowych ulic i osiedli wpisuje się w ten plan. Znacznie rozszerzyły obszar miasta przyłączona wieś Nadole i zespoły domów jednorodzinnych. Plan oparty jest na prostopadłej sieci ulic z odstępstwami, które wynikają z tradycyjnych przebiegów dróg lokalnych oraz z ukształtowania terenu. Najstarszą częścią jest stare miasto, położone obok wsi będącej na prawie polskim. Posiada ono plan typowy dla układów lokacyjnych o zach. proweniencji, tj. prostokątny rynek, zwarta zabudowa, ulice wybiegające z narożników oraz w środku pierzei płn. W okolicach płn.- zach. narożnika znajduje się kościół parafialny, d. klasztorny. Osią, która łączy stare miasto z uzdrowiskiem jest szeroka aleja, która wybiega z płd. - wsch. narożnika rynku na płd. Ważną częścią planu jest zorganizowana zieleń. W XIX w. na terenie rynku posadzono karłowate drzewa. Rozległe dzielnice mieszkaniowe, usytuowane na wzgórzu, osiedla bloków mieszkalnych i duże obszary willowe zakłóciły znacznie organizację układu. Nieczytelne są dawne dominanty starych kościołów - Norbertanek i św. Leonarda. Nowe kościoły, które powstały przy ulicach Waryńskiego i Wyszyńskiego, pomimo że położone są na skraju miasta, wysunięte na pierwszy plan zabudowy są niewidoczne w rozciągniętej, niezrównoważonej przestrzeni. Miasto nie posiada świeckiej dominanty - nie posiada ratusza. Część zdrojowa, zgodnie z zasadami przestrzeganymi w kurortach jest tak skonstruowana, aby architektura nie dominowała nad przyrodą. Od strony płd. - od wjazdu z Wiślicy, dominantę stanowi bryła szpitala dziecięcego Górka. Gorzej wygląda sytuacja od strony płd. - wlot od Nowego Korczyna ul. Grotta, gdzie bloki zakłócają krajobraz. Zdominowana sylweta nowego osiedlowego kościoła przy ul. Wyszyńskiego o ładnej, współczesnej bryle jest nieczytelna na tle białych ścian blokowiska.

Wnętrze krajobrazowe Buska - Zdój podzielone jest na dwie główne kategorie - miasteczkowe i uzdrowiskowe. Połączone są one aleją zdrojową, obecnie al. Mickiewicza, która jest najważniejszym wnętrzem krajobrazowym miasta. Została ona uformowana w 1833 r., jako obszerny bulwar, obsadzony małymi drzewkami. Natomiast w 2 poł. XX w. nazywana była jako szeroka aleja topolowa, z wolnostojącą, ciekawą zabudową. Obecnie aleja ta straciła swój urok przez współczesną zabudowę mieszkaniową. Od XIX w. rynek obsadzony we wnętrzu drzewami, z charakterystycznymi małymi, parterowymi domkami o dworkowej architekturze, dziś również stracił swój charakter. W pierzejach rynku zbudowane zostały nowe, za wysokie budynki plombowe.

Tylko w nielicznych fragmentach ulic miasta widoczna jest kontynuacja tradycyjna zabudowa dawnego Buska - Zdrój, czyli parterowych domków i małych kamieniczek oraz stylowych willi zdrojowych. Wszelkie wolne przestrzenie pomiędzy dawną zabudową wypełniono wielką, modernistyczną zabudową o formach sprzecznych z wszelkimi

kompozycjami urbanistycznymi. Jedynie na krótkich odcinkach ul. Bohaterów Warszawy, fragmenty ul. Kilińskiego, płn. odcinek al. Mickiewicza, zach. fragment ul. Kościuszki zachowały się relikty dawnej zabudowy. Na uwagę zasługują walory ul. Starkiewicza (tzw. Kolonia Górka) oraz ul. 1 Maja na odcinku równoległym do parku zdrojowego.

Tradycyjna zabudowa Buska - Zdrój była przez długi czas drewniana. W latach 30 - tych XIX w. na 106 domów, tylko 4 były murowane, w latach 80 - tych XIX w. na 193 domy tylko 21 było murowanych. Część domów drewnianych pokryta była tynkiem. W trwałej, murowanej konstrukcji, wzniesiono kościół parafialny, budynek klasztoru, bożnicę oraz większość budowli uzdrowiska. Dachy wykonywano w konstrukcji drewnianej. W przeszłości dach kryty był gonten. Ze względu na przepisy wymagały pokryć dachowych ogniotrwałych, tj. blachę, niekiedy dachówkę ceramiczną. Nieznaczna część drewnianej zabudowy mieszczańskiej i pensjonowatej zachowała się jako relikty dawnej zabudowy. Jeszcze w latach 50 - tych XX w. było ich znacznie więcej. Obecnie wznosi się budowle w technologiach współczesnych - trwałych (betonowe, żelbetowe, murowane z pustaków, itp.). Stosuje się pokrycie dachów blachą, dachówką i współczesnymi materiałami dachówkopodobnymi. Nawierzchnie głównych dróg jezdnych i chodników były w XIX w. brukowane, natomiast drogi spacerowe były wykonane z tłuczonych kamieni pokrytych warstwą żwiru. Obecnie kryte powierzchnią bitumiczną i kostką brukową.

Historyczny układ został zatarty. Miasto i uzdrowisko, które kiedyś stanowiły dwa odrębne organizmy, obecnie zlały się w jedną całość przez rozległą nową zabudowę.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Busko - Zdrój, funkcjonują jedynie dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Busko - Zdrój, znajdują się 52 zabytki nieruchome, wpisane do rejestru zabytków (Tabela nr 2), w tym 9 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 3). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy.

Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Busko - Zdrój

LP.	MIEJSCOWOŚĆ/ ADRES	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Busko - Zdrój	układ urbanistyczny	A.14 z 08.08.1975 r.
2	Busko - Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy	kościół cmentarny w zespole kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda	68 z 04.11.1947 r.
			116 z 21.02.1966 r.
			A.16/1 z 27.03.2008 r.
3	Busko – Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy	teren starego cmentarza otaczającego kościół w zespole kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda	68 z 04.11.1947 r.
			116 z 21.02.1966 r.
			A.16/2 z 27.03.2008 r.
4	Busko – Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy	ogrodzenie w zespole kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda	116 z 21.02.1966 r.
			A.16/3 z 27.03.2008 r.
5	Busko – Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy	kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w zespole klasztornym norbertanek	67 z 04.11.1947 r.
			A.17/1 z 22.06.1967 r.
6	Busko – Zdrój, ul. Sądowa	klasztor w zespole klasztornym norbertanek	806 z 27.05.1958 r.
			A.17/2 z 22.06.1967 r.
7	Busko – Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy, ul. Sądowa	teren kościelny w granicach ogrodzenia w zespole klasztornym norbertanek	67 z 04.11.1947 r.
			A.17/3 z 22.06.1967 r.
8	Busko - Zdrój, ul. Partyzantów 6	synagoga	A.18 z 08.08.1975 r.
9	Busko – Zdrój, ul. 1 Maja	pawilon północny w zespole szpitalnym św. Mikołaja	A.19/1 z 06.09.1971 r.
10	Busko – Zdrój, ul. 1 Maja	pawilon wschodni w zespole szpitalnym św. Mikołaja	A.19/2 z 06.09.1971 r.
11	Busko – Zdrój, ul. 1 Maja	pawilon południowy w zespole szpitalnym św. Mikołaja	A.19/3 z 06.09.1971 r.
12	Busko – Zdrój, ul. 1 Maja	pawilon zachodni w zespole szpitalnym św. Mikołaja	A.19/4 z 06.09.1971 r.
13	Busko – Zdrój, ul. F. Rzewuskiego 1	Łazienki, ob. sanatorium „Marconi” w zespole uzdrowiskowym	509 z 16.10.1957 r.
			A.20/1 z 28.01.1965 r.
14	Busko – Zdrój, ul. 1 Maja, ul. Waryńskiego	park zdrojowy w zespole uzdrowiskowym	509 z 16.10.1957 r.
			A.20/2 z 28.01.1965 r.

15	Busko – Zdrój, ul. 1 Maja	kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym	A.841 z 27.01.2011 r.
16	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 1 - 39	zabudowa ul. 1 Maja	A.15 z 08.08.1975 r.
17	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 1	willa „Bristol”	A.23 z 08.08.1975 r.
18	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 15	willa „Bagatela Mała”	A.24 z 08.08.1975 r.
19	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 12	willa „Oblęgorek”	A.25 z 08.08.1975 r.
20	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 39	willa „Zielona”	A.26 z 08.08.1975 r.
21	Busko - Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy 4	dom	A.21 z 08.08.1975 r.
22	Busko - Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy 6	dom	A.22 z 08.08.1975 r.
23	Busko - Zdrój, al. Mickiewicza 18	willa „Dersław”	A.27 z 08.08.1975 r.
24	Busko - Zdrój, pl. Zwycięstwa 10	dom	A.28 z 08.08.1975 r.
25	Busko - Zdrój, pl. Zwycięstwa 27	dom	A.29 z 08.08.1975 r.
26	Chotelek	kościół filialny pw. św. Stanisława	793 z 08.02.1958 r. A.30 z 22.06.1967 r.
27	Dobrowoda	kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w zespole	351 z 22.12.1956 r. A.31/1 z 22.06.1967 r.
28	Dobrowoda	dzwonnica w zespole kościoła parafialnym pw. św. Marii Magdaleny	351 z 22.12.1956 r. A.31/2 z 22.06.1967 r.
29	Janina	kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole	391 z 15.01.1957 r. A.32/1 z 22.06.1967 r.
30	Janina	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha	125 z 22.06.1967 r. A.32/2 z 22.06.1967 r.
31	Pęczelice	zbór (ariański)	A.33 z 06.09.1971 r.
32	Radzanów	dwór w zespole	34 z 07.06.1947 r. 780 z 08.02.1958 r. A.34/1 z 22.06.1967 r.
33	Radzanów	park w zespole dworskim	34 z 07.06.1947 r. 780 z 08.02.1958 r. A.34/2 z 22.06.1967 r.
34	Skotniki Małe	młyn wodny, spadkobiercy L. Duszy	A.35 z 03.11.1976
35	Skotniki Małe	młyn wodny, spadkobiercy W. Jurkowskiego	A.36 z 03.11.1976
36	Szaniec		283 z 18.10.1956 r.

		kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	357 z 04.01.1957 r.
			A.37 z 21.02.1966 r.
37	Szaniec	kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym	A.38 z 08.02.1958 r.
38	Szaniec	dwór	284 z 18.10.1956 r.
			A.39 z 22.06.1967 r.
39	Szczaworyż	kościół parafialny pw. św. Jakuba St. Apostoła w zespole	207 z 02.10.1956 r.
			A.40/1 z 22.06.1967 r.
40	Szczaworyż	plebania (ob. kaplica przedpogrzebowa) w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba St. Apostoła	A.40/2 z 22.06.1967 r.
41	Widuchowa	kościół filialny pw. NMP (ob. kaplica pw. MB Anielskiej)	390 z 15.01.1957 r.
			A.41 z 23.06.1967 r.
42	Widuchowa	dwór w zespole	245 z 02.10.1956 r.
			A.42/1 z 12.05.1965 r.
43	Widuchowa	ogród w zespole dworskim	A.42/2 z 12.05.1965 r.

Tabela nr 3. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Busko - Zdrój

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	OKREŚLENIE OBIEKTU	NR REJESTRU ZABYTKÓW I DATA WPISU
1	Mikułowice	93-64	2/2	grodzisko	7 z 15.10.1986 r.
2	Palonki	92-65	n/n	osada z młodszej epoki kamienia	581 z 07.03.1972 r.
3	Palonki	93-65	2/4	osada prahistoryczna	579 z 07.03.1972 r.
4	Palonki	93-65	n/n	osada wczesnośredniowieczna i prahistoryczna	580 z 07.03.1972 r.
5	Skotniki Małe	94-64	n/n	grodzisko	8 z 25.09.1986 r.
6	Służów	92-64	n/n	osada z okresu wpływów rzymskich	593 z 07.03.1972 r.
7	Szaniec	93-63	n/n	kopiec wczesnośredniowieczny	814 z 05.02.1973 r.
8	Szczaworyż, Skotniki Małe	94-64	1/27	rezerwat archeologiczny, wczesnośredniowieczny kompleks osadniczo-obronny	523 (obecnie nr C.3) z 17.11.1986 r.
9	Żerniki Górne	94-64	1/21	kopiec pradziejowy	816 (obecnie nr C.7) z 01.09.1986 r.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych (Tabela nr 4).

Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Busko - Zdrój

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTKÓW
1	Busko - Zdrój	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP oraz dwie figury na cmentarzu przykościelnym: NMP z 1738 r. oraz Chrystusa Miłościwego Serca 1934 r.	160 B	30.04.2009 r.
2	Busko - Zdrój	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda	273 B	27.09.2010 r.;
3	Busko - Zdrój	nagrobek Pawła Sołtyka - na cmentarzu przy kościele św. Leonarda	79 B	19.04.2007 r.
4	Busko - Zdrój	kamienna kolumna z motywem wici roślinnej z przełomu XVII/XVIII w. na cmentarzu przy kościele św. Leonarda	79 B	19.04.2007 r.
5	Busko - Zdrój	tryptyk pochodzący z kościoła filialnego w Chotelku Zielonym, obecnie w kaplicy pw. św. Anny	79 B	19.04.2007 r.
6	Chotelek	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła filialnego	106 B	06.12.1995 r.
7	Dobrowoda	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego oraz figura przydrożna „Św. Jan Nepomucen” znajdująca się na cmentarzu przykościelnym	103 B	22.03.1978 r.
8	Dobrowoda	figura przydrożna z 1605 r., po stronie zach. kościoła	104 B	22.03.1978 r.

9	Janina	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego	104 B	20.12.1994 r.
10	Szczaworyż	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego	108 B	28.11.1995 r.
11	Szaniec	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego	150 B	22.12.1969 r.
12	Widuchowa	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie kaplicy	107 B	20.12.1994 r.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnych programów opieki jest gminna ewidencja zabytków. Stanowi ona zbiór kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy obejmując (art. 22, ust. 5 ustawy o ochronie zabytków):

1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
2. Inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
3. Inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydent miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Sposób prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określony został w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r., które weszło w życie dnia 02.06.2011 r. Docelowo na terenie kraju powinny obowiązywać: krajowa ewidencja zabytków, wojewódzka ewidencja zabytków, gminna ewidencja zabytków oraz ewidencja zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich. Ewidencje prowadzone będą odpowiednio przez Generalnego Konserwatora Zabytków, wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz wójtów (burmistrzów, prezydentów miast) i dyrektorów urzędów morskich. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami poszerzyła dotychczasowy katalog form ochrony zabytków art. 7 (ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego) o ochronę w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytkowego w stosunku do obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Zatem to gminna ewidencja zabytków jest płaszczyzną, na podstawie której powstaje obowiązek uzgodnień z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Zgodnie z art. 8 w związku z art. 7 nowelizacji ustawy do czasu założenia gminnej ewidencji zabytków decyzje o ustaleniu lokalizacji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, w odniesieniu do zabytków znajdujących się w wykazie zabytków. Formą ochrony prawnej, jaką stał się wykaz obiektów ewidencyjnych, wprowadziła zmiana przepisu art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane

skutkująca tym, iż : w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Spis obiektów zamieszczony poniżej, przedstawia wykaz obiektów ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach:

BUSKO - ZDRÓJ, MIASTO

ZESPOŁY URBANISTYCZNE:
- układ urbanistyczny miasta (rejon osadnictwa w otoczeniu dawnego zespołu norbertanów; układ miasta lokacyjnego; rynek z odchodzącymi od niego ulicami: Bohaterów Warszawy, T. Kościuszki, Kilińskiego, Mickiewicza, Partyzantów) 1180 r., 1287 r., 1869 r., 1916 r.
- zabudowa ul. 1 Maja (od nr 1 do nr 39), XIX w., 1 poł. XX w.
OBIEKTY SAKRALNE:
- zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy:
- **kościół filialny (ob. cmentarny) pw. św. Leonarda, drewn, 1699 r.**
- **teren starego cmentarza grzebalnego otaczającego kościół, koniec XVII w.**
- **ogrodzenie starego cmentarza grzebalnego, mur. - żeliwne, XVII w., XIX w.**

- zespół klasztorny ponorbertański (ob. zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP), ul. Bohaterów Warszawy, ul. Sądowa 5:
- **kościół klasztorny (ob. parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP), mur., 2 poł. XVI w.**
- **budynek klasztoru ponorbertańskiego, mur., lata 1720 - 1730**
- **teren otaczający kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w granicach ogrodzenia (w tym cmentarz przykościelny), k. XVII w. - XIX w.**
- dzwonnica, mur., 1837 r.
- ogrodzenie, mur. - żeliwne, 2 poł. XIX w.
- oficyna klasztorna, ul. Sądowa 7, mur., XVIII w.

- kaplica św. Anny w Parku Zdrojowym, mur., lata 1884 - 1886 r.
- synagoga, ob. Dom Towarowy, ul. Partyzantów 6, mur., 1927 r.
CMENTARZE:
- cmentarz parafialny, ul. Langiewicza, 1 poł. XIX w. - XX w.
- dawny cmentarz żydowski, ul. Widuchowska, 2 połowa XIX w.
- cmentarz z I wojny światowej, ul. Prusa, lata 1914 - 1915
- cmentarz epidemiczny, ul. Langiewicza, lata 1882 - 1894 r.

ZESPOŁY SANATORYJNE:
- zespół uzdrowiskowy:
- **łazienki - budynek uzdrowiska (ob. Sanatorium „Marconi"), ul. 1 Maja 1, mur., 1836 r.**
- **park (ob. Park Zdrojowy), lata 1833 - 1835 r.**
- pijalnia wód, obecnie Muzeum Zdrojowe, ul. Rzewuskiego 6a, mur., pocz. XX w.
- domek ogrodnika, mur., XIX w.

- zbiornik na wodę (ob. kiosk), mur., XIX w.
- wodociągowa wieża ciśnień, mur., pocz. XX w.

- zespół szpitalny (ob. Sanatorium „Mikołaj"), ul. 1 Maja 3:
  - **pawilon północny, mur., 1 poł. XIX w. (po 1837 r.)**
  - **pawilon wschodni, mur., ok. 1850 r. ?**
  - **pawilon południowy, mur., 1 poł. XIX w. (po 1837 r.)**
  - **pawilon zachodni, mur., 1837 r.**
- zespół szpitala dziecięcego „Kolonia Górka", ul. Starkiewicza:
  - szpital, mur., lata 1922 - 1926
  - 5 pawilonów, mur., lata 1922 - 1927

ZABUDOWA MIESZKALNA I SANATORYJNA:

- ul. Batorego (dawna Świerczewskiego):
  - dom, ul. Batorego 5, mur., ok. 1920 r.
  - dom, ul. Batorego 7, mur., ok. 1920 r.
  - dom, ul. Batorego 13, mur., 1931 r.
  - dom, ul. Batorego 14, mur., 1925 r.
  - dom, ul. Batorego 16, mur., pocz. XX w.
  - dom, ul. Batorego 17, mur., 1930 r.
  - dom, ul. Batorego 22, mur., pocz. XX w.
  - dom, ul. Batorego 23, mur., 1931 r.
  - kamienica, ul. Batorego 24, mur., 1931 r.
  - kamienica, ul. Batorego 26, mur., 1930 r.
- ul. Boczna:
  - dom, ul. Boczna 6A, mur., lata 20 - te XX w.
  - dom, ul. Boczna 7, mur., ok. 1925 r.
- ul. Bohaterów Warszawy:
  - **dom, ul. Bohaterów Warszawy 4, mur., XIX w.**
  - **dom, ul. Bohaterów Warszawy 6, mur., XIX w.**
  - dawny bank, obecnie WKU, ul. Bohaterów Warszawy 10, mur., ok. 1925 r.
  - dom, ul. Bohaterów Warszawy 14, mur., koniec XIX w.
  - dom, ul. Bohaterów Warszawy 17, mur., pocz. XX w.
  - dom, ul. Bohaterów Warszawy 19, mur., pocz. XX w.
- ul. Kilińskiego:
  - dom, ul. Kilińskiego 8, mur., ok. 1930 r.
  - dom, ul. Kilińskiego 10, mur., 1 ćw. XX w.
- ul. Korczyńska:
  - pensjonat ul. Korczyńska 14/16, mur., ok. 1925 r.

- ul. Kościuszki:
  - dawne schronisko dla starców, ob. Warsztaty Terapii Zajęciowej, ul. Kościuszki 49, mur., 1931 r.
- ul. Łagiewnicka:
  - dom, ul. Łagiewnicka 1, mur., ok. 1900 r.
  - dom, ul. Łagiewnicka 3, mur., pocz. XX w.

- ul. 1 Maja:
  - **willa „Bristol” (ob. Sanatorium „Bristol”), ul. 1 Maja 1, mur., pocz. XX w.**
  - willa „Bagatela”, ul. 1 Maja 10, mur., pocz. XX w.
  - **willa „Bagatela Mała”, ul. 1 Maja 15, drewn., pocz. XX w.**
  - **willa „Oblęgorek” (ob. Sanatorium „Oblęgorek”), ul. 1 Maja 19, mur., 1903 r.**
  - willa „Sanato”, ul. 1 Maja 29, mur., 1930 r.
  - **willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39, mur. - drewn., XIX/XX w., rekonstrukcja - 1994 r.**
- al. Mickiewicza:
  - kamienica, al. Mickiewicza 5, mur., pocz. XX w.
  - zespół dawnego domu lekarza, drewn., pocz. XX w. (ob. BWA „Zielona” i Muzeum Ziemi Buskiej):
    - dom frontowy, drewn., ok. 1900 r.
    - oficyna, drewn., ok. 1900 r.
  - dawny Urząd Celny, al. Mickiewicza 9, mur., koniec XIX w.
  - I Liceum im. T. Kościuszki, al. Mickiewicza 13, mur., ok. 1925 r.
  - dawny gmach PZPR (ob. Starostwo Powiatowe), al. Mickiewicza 15, mur., 1952 r.
  - **willa „Dersław” (ob. Pensjonat „Zamek Dersława”), al. Mickiewicza 18, mur., 1911 r**.
  - dawna willa „Trzy Róże”, ob. internat LO, al. Mickiewicza 21, mur., ok. 1935 r.
  - Urząd Miasta i Gminy, al. Mickiewicza 10, mur., 1942 r.
  - Zespół Szkół Zawodowych, dawny Dom Strzelca im. J. Piłsudskiego, al. Mickiewicza 23, mur., 1939 r.
- ul. Partyzantów:
  - dom, ul. Partyzantów 3, mur., ok. 1900 r.
  - dom, ul. Partyzantów 10, mur., pocz. XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 12, mur., pocz. XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 14, mur., lata 20 - te XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 18/20, mur., lata 20 - te XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 26, mur., lata 20 - te XX w.
- pl. Zwycięstwa (dawny Rynek):
  - dom, pl. Zwycięstwa 1, mur., ok. 1900 r.
  - dom, pl. Zwycięstwa 2, mur., 1920 r.
  - dom, pl. Zwycięstwa 3, mur., koniec XIX w.
  - **dom (dawna poczta), pl. Zwycięstwa 10, mur., pocz. XX w.**
  - dom, pl. Zwycięstwa 14, mur., pocz. XX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 17/ róg Mickiewicza, mur., XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 19, mur., pocz. XX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 20, mur., pocz. XX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 21, mur., k. XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 23, mur., ok. 1880 r.
  - dom, pl. Zwycięstwa 24/ róg Wojska Polskiego, mur., k. XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 26, mur., k. XIX w.
  - **dom, pl. Zwycięstwa 27, mur., prawdopodobnie 1 poł. XIX w.**
  - dom, pl. Zwycięstwa 29, mur., k. XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 31, mur., k. XIX w.

BUSKO - ZDRÓJ, GMINA

BILCZÓW
- stara szkoła, mur., ok. 1930 r.

BUDZYŃ
- zespół dworski:
  - dwór, ob. nieużytkowany, mur., 2 poł. XIX w.
  - gorzelnia, ob. nieużytkowana, mur., k. XIX w.
  - pozostałości parku, 2 poł. XIX w.

CHOTELEK (dawniej Chotelek Zielony)
- kościół filialny pw. św. Stanisława Biskupa, drewn., 1527 r.
- teren dawnego cmentarza przykościelnego, XVI w.

DOBROWODA
- zespół kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny:
  - **kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny, mur., ok. poł. XIV w., XV w., lata 1524 - 1525 r.**
  - **dzwonnica, drewn. XVIII w. ?, XIX w.**
  - cmentarz przykościelny, XIV w. - XX w., z mur. ogrodzeniem i 2 bramkami
  - plebania, mur., XIX/ XX w.
  - cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, przed 1848 r.

JANINA
- zespół kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha:
  - **kościół parafialny pw. św. Wojciecha, mur., 1822 r.**
  - **dzwonnica, mur., 1822 r.**
  - dawny cmentarz przykościelny, poł. XV w.
  - cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, 1 poł. XIX w.

KAMEDUŁY
- cmentarz, 1863 r.

KOŁACZKOWICE
- dawna szkoła, ob. sklep, mur., ok. 1930 r.

MIKUŁOWICE
- szkoła, mur., ok. 1930 r.

MŁYNY
- dom nr 27, mur., pocz. XX w.
- dom nr 44, mur., ok. 1880 r.
- dom nr 51, mur., ok. 1900 r.
- dom nr 56, mur., ok. 1900 r.
- dom nr 58, mur., ok. 1900 r.
- dom nr 62, drewn. - mur., ok. 1911 r.
- dom nr 82, mur., k. XIX w.
- dom nr 86, drewn. - mur., k. XIX w.
- dom nr 88, mur., koniec XIX w.
- młyn wodny nr 4, ob. w ruinie, mur., 1 poł. XIX w.

- młyn wodny nr 15, mur. - drewn., 1912 r.
- młyn wodny nr 45, przy drodze na Pomyków, mur., 1913 r.

OLGANÓW

- dawny urząd Gminy, ob. świetlica, mur., pocz. XX w.
- dawna szkoła, mur., ok. 1930 r.

PĘCZELICE

- dawny zbór ariański, ob. w ruinie, w zagrodzie nr 26, mur., 2 poł. XVI w. lub XVII w.

RADZANÓW

- zespół dworski:
  - **dawny dwór, mur., koniec XVIII w. - 1965 r.**
  - **park w granicach ogrodzenia, k. XVIII w.**
  - oficyna południowa, mur., 4 ćw. XIX w., lata 20 - te XX w.
  - brama wjazdowa, mur., k. XVIII w.

SKOTNIKI DUŻE

- młyn wodny, mur., 1914 r.

SKOTNIKI MAŁE

- młyn wodny, drewn. - mur., 1929 r.

- młyn wodny nr 60, drewn. 1934 r. (obiekt rozebrany)

SZANIEC

- zespół kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP:
  - **kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, mur., 2 poł. XV w., przed 1499 r., 1914 r.**
  - dzwonnica, mur., ok. 1930 r.
  - dawny cmentarz przykościelny z ogrodzeniem i bramkami, 2 poł. XV w. - XX w.
  - kaplica św. Antoniego, tzw. domek kamedulski, drewn. 1876 r.
  - 3 kaplice różańcowe, mur. ok. 1930 r.
- cmentarz rzymsko - katolicki, 31.05.1821 r.

- kaplica cmentarna na cmentarzu grzebalnym, mur., 1876 r.

- zespół dworski:
  - **dwór, mur., XV w. (przed 1499 r.), rozbudowany w latach 1580 - 1613**
  - park podworski, XVI - XIX w

SZCZAWORYŻ

- zespół kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Starszego:
  - **kościół parafialny pw. św. Jakuba Starszego, mur., 1613 r.**
  - **„stara" plebania (ob. kaplica przedpogrzebowa), mur., 1630 r.**
  - cmentarz przykościelny wraz z mur. ogrodzeniem, XVII - XIX w.
- cmentarz parafialny, w części żołnierski (poległych pod Broniną 1939 r.), 1819 r.

WEŁECZ

- dawna szkoła, mur. ok. 1930 r.

WIDUCHOWA

- kaplica pw. NMP. (ob. pw. Matki Boskiej Anielskiej), mur., 1791 r.

- zespół dworski:
  - **dawny dwór, mur., 1620 r.**
  - **ogród krajobrazowy (ob. najbliższe otoczenie dworu), pocz. XVII w.**

ZBLUDOWICE
- ujęcie źródeł wód siarkowych, mur., pocz. XX w.

***** Pogrubioną czcionką zaznaczono, obiekty wpisane do rejestru zabytków, (listę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków zawiera tabela nr 2).

Figury, krzyże przydrożne i nagrobki w gminie Busko - Zdrój:
- Baranów kapliczka, XVIII w.
- Bilczów - figura św. Rocha, k. XVIII w.
- Bilczów - krzyż przydrożny, 1858 r.
- Bronina - figura NMP Niepokalanie Poczętej, 1821 r.
- Bronina - figura św. Stanisława, pocz. XIX w.
- Busko - Zdrój, zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP - figura Chrystusa Miłościwego Serca na cmentarzu przykościelnym, 1934 r.
- Busko - Zdrój, zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP - figura NMP na cmentarzu przykościelnym, 1738 r.
- Busko - Zdrój, zespół kościoła św. Leonarda - nagrobek Pawła Sołtyka na cmentarzu przykościelnym, 1829 r., - kamienna kolumna z motywem wici roślinnej z przełomu XVII/XVIII w.
- Busko - Zdrój, al. Mickiewicza - figura św. Jana Nepomucena, 1925 r.
- Busko - Zdrój, ul. Partyzantów - figura św. Antoniego, 1823 r.
- Dobrowoda - kapliczka przydrożna w pobliżu kościoła po stronie zachodniej, 1605 r.
- Dobrowoda - zespół kościoła parafialnego - figura przydrożna św. Jana Nepomucena na cmentarzu przykościelnym, 2 poł. XVIII w.
- Galów - figura św. Jana Nepomucena, 1860 r.
- Galów - krzyż przydrożny, 1922 r.
- Janina - figura św. Jana Nepomucena, 2 poł. XVIII w.
- Janina - figura św. Tekli, zapewne XVIII w.
- Kotki - figura św. Tekli, XVIII w.
- Młyny - figura Anioła Stróża, 1807 r.
- Młyny - figura św. Antoniego, lata 1817 - 1827
- Młyny - figura św. Sebastiana, 1808 r.
- Młyny - krzyż żeliwny, 1862 r.
- Olganów - krzyż przydrożny, XIX/XX w.
- Pęczelice - figura Chrystusa Miłosiernego, początek XIX w., odnowiona 1874 r.
- Szaniec - figura NMP Niepokalanie Poczętej, 1796 r., odnowiona 1896 r.
- Szaniec - figura św. Floriana, 2 połowa XVIII w.
- Szaniec - figura św. Judy Tadeusza, 1818 r.
- Szaniec - figura św. Jana Nepomucena, 1810 r.
- Szaniec - figura św. Tekli, 1823 r.
- Wełecz - krucyfiks z rzeźbami Matki Boskiej i św. Jana (na kanelurowanym trzonie), poł. XIX w. 1
- Wełecz - figura św. Pawła, 1840 r.
- Widuchowa - figura Chrystusa Frasobliwego, XVIII w.
- Widuchowa - kapliczka przydrożna, XVI/ XVII w.
- Wolica - kapliczka przydrożna, początek XVII w.

- Żerniki Górne - figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie, 1726 r.
- Żerniki Górne - figura św. Jana Nepomucena, 1741 r.

***** Pogrubioną czcionką zaznaczono, figury wpisane do rejestru zabytków ruchomych, (listę zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków zawiera tabela nr 4).

5.5. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Busko - Zdrój. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od prahistorii do epoki nowożytnej. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 92-63, 92-64, 92-65, 93-63, 93-64, 93-65, 94-63, 94-64, 95-64, 96-64. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

Na terenie gminy Busko - Zdrój, znajduje się 428 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych. Wykaz stanowisk przedstawia tabela poniżej (Tabela nr 5).

Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Busko - Zdrój

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA/FUNKCJA
1	Młyny	92-63	2/35	Neolit - ślad osadnictwa
2	Młyny	92-63	3/36	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Okres wpływów rzymskich - osada
3	Młyny	92-63	4/37	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
4	Młyny	92-64	1/59	Duża ilość narzędzi krzemiennych, moneta starożytna
5	Młyny	92-64	5/60	Kultura łużycka- osada
6	Młyny	92-64	6/61	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
7	Młyny	92-64	7/62	Prahistoria- ślad osadnictwa
8	Młyny	92-64	8/63	Prahistoria- ślad osadnictwa
9	Młyny	92-64	9/64	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
10	Młyny	92-64	10/65	Prahistoria - osada
11	Młyny	92-64	11/66	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
12	Słabkowice	92-64	1/47	Neolit - osada

13	Słabkowice	92-64	6/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
14	Słabkowice	92-64	7/49	Prahistoria- ślad osadnictwa Średniowiecze osada
15	Słabkowice	92-64	8/50	Neolit - ślad osadnictwa
16	Słabkowice	92-64	9/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
17	Słabkowice	92-64	10/52	Okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa Średniowiecze- osada
18	Słabkowice	92-64	11/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
19	Słabkowice	92-64	12/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
20	Słabkowice	92-64	13/55	Prahistoria- ślad osadnictwa
21	Słabkowice	92-64	14/56	Kultura łużycka- osada Okres późnorzymski- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
22	Słabkowice	92-64	15/57	Prahistoria - osada
23	Słabkowice	92-64	16/58	Prahistoria- ślad osadnictwa
24	Palonki	92-65	3/37	Neolit- osada Mł. okres przedrzymski i okres wczesnorzymski /?/- osada
25	Palonki	92-65	4/38	Prahistoria- ślad osadnictwa
26	Palonki	92-65	5/39	Neolit - wczesny okres epoki brązu- ślad osadnictwa
27	Palonki	92-65	6/40	Prahistoria - osada
28	Palonki	92-65	7/41	Prahistoria- ślad osadnictwa
29	Busko - Zdrój	93-63	14/68	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
30	Galów	93-63	1/1	Neolit – osada?
31	Galów	93-63	2/2	Prahistoria- osada lub cmentarzysko /brak informacji o charakterze stanowiska
32	Galów	93-63	3/3	Wczesny i średni okres lateński- zniszczony grób Epoka brązu- cmentarzysko /?/ Prahistoria- skorupy
33	Galów	93-63	4/4	Prahistoria /?/- cmentarzysko
34	Galów	93-63	5/5	Wczesny i średni okres lateński- grób palen.
35	Galów	93-63	6/6	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
36	Galów	93-63	7/7	Prahistoria- ślad osadnictwa
37	Galów	93-63	8/8	III okres epoki brązu- osada
38	Galów	93-63	9/9	Kultura przeworska? - ślad osadnictwa
39	Galów	93-63	10/10	Kultura łużycka?- osada Prahistoria- osada
40	Galów	93-63	11/11	Prahistoria- ślad osadnictwa
41	Galów	93-63	12/12	Prahistoria- ślad osadnictwa
42	Galów	93-63	13/13	Neolit?- ślad osadnictwa
43	Galów	93-63	14/14	II okres epoki brązu- osada III-V okres epoki brązu- osada

				Okres wpływów rzymskich - osada Wczesne średniowiecze /XI- XII w./- osada
44	Galów	93-63	15/15	Kultura przeworska?- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
45	Galów	93-63	16/16	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
46	Galów	93-63	17/17	Prahistoria - osada
47	Galów	93-63	18/18	Kultura przeworska?- osada
48	Galów	93-63	19/19	Prahistoria - osada
49	Galów	93-63	20/20	Prahistoria- ślad osadnictwa
50	Galów	93-63	21/21	Prahistoria - osada
51	Kameduły	93-63	1/70	Kultura przeworska?- osada
52	Kameduły	93-63	2/71	III-IV okres epoki brązu- osada
53	Kameduły	93-63	3/72	Epoka brązu /IV okres ?/- osada
54	Las Winiarski	93-63	2/69	Prahistoria- ślad osadnictwa
55	Mikułowice	93-63	6/60	Prahistoria- ślad osadnictwa
56	Mikułowice	93-63	7/61	Prahistoria - osada
57	Mikułowice	93-63	8/62	Prahistoria - osada
58	Mikułowice	93-63	9/63	Prahistoria - osada
59	Mikułowice	93-63	10/64	Prahistoria- ślad osadnictwa
60	Mikułowice	93-63	11/65	Prahistoria- ślad osadnictwa
61	Mikułowice	93-63	12/66	Prahistoria- ślad osadnictwa
62	Mikułowice	93-63	13/67	Kultura trzciniecka?- osada Prahistoria- osada
63	Szaniec	93-63	1/22	Neolit - osada
64	Szaniec	93-63	2/23	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
65	Szaniec	93-63	3/24	Okres wpływów rzymskich- cmentarzysko
66	Szaniec	93-63	4/25	Neolit- osada lub prac. krzem.
67	Szaniec	93-63	5/26	Prahistoria- osada?
68	Szaniec	93-63	6/27	Neolit- cmentarzysko?
69	Szaniec	93-63	7/28	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- cmentarzysko
70	Szaniec	93-63	8/29	Wczesne średniowiecze- osada?
71	Szaniec	93-63	9/30	Neolit- ślad osadnictwa /luźne/
72	Szaniec	93-63	10/31	Epoka brązu- ślad osadnictwa /luźne/
73	Szaniec	93-63	11/32	Kultura łużycka?- osada
74	Szaniec	93-63	12/33	Kultura łużycka?- osada
75	Szaniec	93-63	13/34	Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
76	Szaniec	93-63	14/35	Prahistoria- ślad osadnictwa
77	Szaniec	93-63	15/36	Prahistoria- ślad osadnictwa
78	Szaniec	93-63	16/37	Neolit?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
79	Szaniec	93-63	17/38	Prahistoria- ślad osadnictwa
80	Szaniec	93-63	18/39	Prahistoria- ślad osadnictwa

81	Szaniec	93-63	19/40	Wczesne średniowiecze /IX-X w./- osada
82	Szaniec	93-63	20/41	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
83	Szaniec	93-63	21/42	Prahistoria- ślad osadnictwa
84	Szaniec	93-63	22/43	Kultura łużycka?- osada
85	Szaniec	93-63	23/44	Prahistoria- osada
86	Szaniec	93-63	24/45	Kultura przeworska?- osada
87	Szaniec	93-63	25/46	Okres wczesnorzymski lub początek późnorzymskiego- osada
88	Szaniec	93-63	26/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
89	Szaniec	93-63	27/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
90	Szaniec	93-63	28/49	Prahistoria- ślad osadnictwa
91	Szaniec	93-63	29/50	Prahistoria- ślad osadnictwa
92	Szaniec	93-63	30/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
93	Szaniec	93-63	31/52	Kultura przeworska?- osada
94	Szaniec	93-63	32/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
95	Szaniec	93-63	33/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
96	Szaniec	93-63	34/55	Prahistoria- ślad osadnictwa
97	Szaniec	93-63	35/56	Prahistoria- ślad osadnictwa
98	Szaniec	93-63	36/57	Prahistoria- ślad osadnictwa
99	Zwierzyniec	93-63	1/58	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
100	Zwierzyniec	93-63	2/59	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
101	Busko - Zdrój	93-64	15/73	Prahistoria- ślad osadnictwa
102	Busko - Zdrój	93-64	16/74	Prahistoria- ślad osadnictwa
103	Busko - Zdrój	93-64	17/75	Prahistoria- ślad osadnictwa
104	Busko - Zdrój	93-64	18/76	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa Okres wpływów rzymskich- osada
105	Elżbiecin	93-64	1/10	Młodszy okres przedrzymski?, okres wczesnorzymski i późnorzymski- osada
106	Elżbiecin	93-64	2/11	Młodszy okres przedrzymski?, okres wczesnorzymski?- osada
107	Elżbiecin	93-64	3/12	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
108	Elżbiecin	93-64	4/56	Prahistoria- osada
109	Elżbiecin	93-64	5/57	Prahistoria- osada
110	Kotki	93-64	1/34	Neolit - osada
111	Kotki	93-64	2/35	Prahistoria- osada
112	Kotki	93-64	3/36	Neolit?- ślad osadnictwa
113	Kotki	93-64	4/37	Neolit?- ślad osadnictwa Młodszy okres przedrzymski- osada
114	Kotki	93-64	5/38	IV okres epoki brązu- osada
115	Łagiewniki	93-64	1/58	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- osada
116	Łagiewniki	93-64	2/59	Prahistoria- osada
117	Łagiewniki	93-64	3/60	Kultura łużycka- osada
118	Łagiewniki	93-64	4/61	Prahistoria- ślad osadnictwa

119	Łagiewniki	93-64	5/62	Okres halsztacki- osada
120	Łagiewniki	93-64	6/63	Prahistoria- osada
121	Łagiewniki	93-64	7/64	Prahistoria- osada
122	Łagiewniki	93-64	8/65	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
123	Mikułowice	93-64	1/1	?- luźne /osada i cment./
124	Mikułowice	93-64	2/2	Średniowiecze?- grodzisko stożkowate?
125	Mikułowice	93-64	3/3	?- ślad osadnictwa
126	Mikułowice	93-64	4/4	?- ślad osadnictwa
127	Mikułowice	93-64	5/5	Prahistoria- ślad osadnictwa
128	Mikułowice	93-64	14/6	Prahistoria- ślad osadnictwa
129	Mikułowice	93-64	15/7	Prahistoria- ślad osadnictwa
130	Mikułowice	93-64	16/8	Prahistoria- osada
131	Mikułowice	93-64	17/66	Kultura łużycka- osada Kultura przeworska?- osada
132	Mikułowice	93-64	18/67	Kultura łużycka- osada
133	Mikułowice	93-64	19/68	Okres halsztacki- osada Młodszy okres przedrzymski, okres wczesnorzymski- osada Prahistoria- osada
134	Mikułowice	93-64	20/69	Okres wpływów rzymskich- osada
135	Mikułowice	93-64	21/70	Prahistoria- osada
136	Mikułowice	93-64	22/71	Prahistoria- osada
137	Mikułowice	93-64	23/72	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa
138	Podgaje	93-64	1/14	Neolit- osada Okres halsztacki- cmentarzysko
139	Podgaje	93-64	2/15	Epoka kamienia- osada Okres halsztacki- osada
140	Podgaje	93-64	3/16	Neolit – osada
141	Podgaje	93-64	4/17	?- grób popielnicowy
142	Podgaje	93-64	6/19	Wczesne średniowiecze /IX-X w./- ślad osadnictwa
143	Podgaje	93-64	7/20	Neolit – osada
144	Podgaje	93-64	8/21	Epoka brązu- osada Okres późnorzymski- osada Prahistoria- osada
145	Podgaje	93-64	9/22	Prahistoria- osada
146	Podgaje	93-64	10/23	Neolit?- ślad osadnictwa
147	Podgaje	93-64	11/24	Prahistoria- ślad osadnictwa
148	Podgaje	93-64	12/25	Prahistoria- ślad osadnictwa
149	Podgaje	93-64	13/26	Prahistoria- ślad osadnictwa
150	Podgaje	93-64	14/27	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
151	Podgaje	93-64	15/28	Prahistoria- ślad osadnictwa
152	Podgaje	93-64	16/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
153	Podgaje	93-64	17/49	Prahistoria- ślad osadnictwa

154	Podgaje - Kozina	93-64	5/18	IX-X w.- osada?
155	Skorzów	93-64	1/13	Neolit- osada Prahistoria- „cmentarzysko żarowe”
156	Słabkowice	93-64	2/29	Neolit?- osada
157	Słabkowice	93-64	3/30	Prahistoria- ślad osadnictwa
158	Słabkowice	93-64	4/31	Prahistoria- ślad osadnictwa
159	Słabkowice	93-64	5/32	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
160	Służów	93-64	3/33	Neolit?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
161	Widuchowa	93-64	1/39	Kultura łużycka- osada?
162	Widuchowa	93-64	2/40	Prahistoria- osada
163	Widuchowa	93-64	3/41	Wczesny neolit- osada Prahistoria- osada
164	Widuchowa	93-64	4/42	Prahistoria- ślad osadnictwa
165	Widuchowa	93-64	5/43	Prahistoria- osada
166	Widuchowa	93-64	6/44	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
167	Widuchowa	93-64	7/45	Prahistoria- ślad osadnictwa
168	Widuchowa	93-64	8/46	Neolit-osada Prahistoria- ślad osadnictwa
169	Widuchowa	93-64	9/47	Kultura łużycka- osada?
170	Zbrodzice	93-64	1/50	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
171	Zbrodzice	93-64	2/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
172	Zbrodzice	93-64	3/52	Prahistoria- osada
173	Zbrodzice	93-64	4/53	Okres halsztacki- osada
174	Zbrodzice	93-64	5/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
175	Zbrodzice	93-64	6/55	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
176	Zwierzyniec	93-64	3/9	Prahistoria- ślad osadnictwa
177	Janina	93-65	1/65	Kultura trzciniecka i łużycka- osada II okres epoki brązu- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa Epoka Kamienia- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halsztacki C- osada II okres epoki brązu- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Epoka kamienia- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa Kultura trzciniecka i łużycka- osada
178	Janina	93-65	2/66	Wczesne średniowiecze- osada /?/
179	Janina	93-65	3/67	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
180	Janina	93-65	4/68	Prahistoria- osada
181	Janina	93-65	5/69	Prahistoria- ślad osadnictwa
182	Janina	93-65	6/70	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa

183	Janina	93-65	7/71	Prahistoria- osada
184	Janina	93-65	8/72	Okres wpływów rzymskich- osada
185	Janina	93-65	9/73	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
186	Janina	93-65	10/74	Prahistoria- ślad osadnictwa
187	Janina	93-65	11/75	Kultura łużycka- osada
188	Janina	93-65	12/76	Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
189	Janina	93-65	13/77	Prahistoria- osada
190	Janina	93-65	14/78	Prahistoria- ślad osadnictwa
191	Janina	93-65	15/79	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze/ średniowiecze- osada
192	Janina	93-65	16/80	Kultura łużycka- osada
193	Janina	93-65	17/81	Prahistoria- osada
194	Janina	93-65	18/82	Kultura łużycka- osada
195	Janina	93-65	19/83	Prahistoria- ślad osadnictwa
196	Janina	93-65	20/84	Neolit /?/- ślad osadnictwa
197	Janina	93-65	21/85	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
198	Janina	93-65	22/86	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
199	Janina	93-65	23/87	II okres epoki brązu- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- osada
200	Janina	93-65	24/88	Kultura łużycka- osada Średniowiecze- osada
201	Janina	93-65	25/89	Prahistoria- osada
202	Janina	93-65	26/90	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- osada
203	Janina	93-65	27/91	Prahistoria- ślad osadnictwa Średniowiecze/ nowożytność- osada
204	Janina	93-65	28/92	Młodszy okres przedrzymski do fazy B_2/C_1- osada Wczesne średniowiecze/ średniowiecze- osada
205	Janina	93-65	29/93	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
206	Janina	93-65	30/94	Prahistoria- ślad osadnictwa
207	Janina	93-65	31/95	Prahistoria- osada
208	Janina	93-65	32/96	Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada
209	Janina	93-65	33/97	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
210	Janina	93-65	34/98	Kultura łużycka/?/- ślad osadnictwa
211	Janina	93-65	35/99	I okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
212	Janina	93-65	36/100	Prahistoria- ślad osadnictwa
213	Kołaczkowice	93-65	1/39	Kultura przeworska?- cmentarzysko ciałopalne
214	Kołaczkowice	93-65	10/48	Prahistoria- ślad osadnictwa

215	Kołaczkowice	93-65	11/49	Neolit- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
216	Kołaczkowice	93-65	14/52	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada Młodszy okres przedrzymski- osada Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
217	Kołaczkowice	93-65	15/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
218	Kołaczkowice	93-65	16/54	Prahistoria- osada
219	Kołaczkowice	93-65	17/55	Prahistoria- osada
220	Kołaczkowice	93-65	18/56	Średniowiecze/ nowożytność- osada
221	Kołaczkowice	93-65	19/57	Średniowiecze- osada
222	Kołaczkowice	93-65	20/58	Neolit- osada
223	Kołaczkowice	93-65	21/59	Prahistoria- ślad osadnictwa
224	Kołaczkowice	93-65	22/60	Prahistoria- osada
225	Kołaczkowice	93-65	23/61	Średniowiecze/ nowożytność- osada
226	Kołaczkowice	93-65	24/62	Młodszy okres przedrzymski- osada
227	Kołaczkowice	93-65	25/63	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
228	Kołaczkowice	93-65	26/64	Epoka kamienia- ślad osadnictwa II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- ślad osadnictwa
229	Kołaczkowice - Babia Góra	93-65	12/50	Prahistoria- osada
230	Kołaczkowice - Babia Góra	93-65	13/51	Młodszy okres przedrzymski- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
231	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	2/40	Epoka kamienia- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
232	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	3/41	Prahistoria- osada
233	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	4/42	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
234	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	5/43	II okres epoki brązu- osada
235	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	6/44	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
236	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	7/45	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
237	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	8/46	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
238	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	9/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
239	Kotki	93-65	6/101	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
240	Kotki	93-65	7/102	Epoka kamienia lub wczesna epoka brązu- ślad osadnictwa

				III-V okres epoki brązu/ okres halsztacki- cmentarzysko?
241	Kotki	93-65	8/103	Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
242	Kotki	93-65	9/104	Kultura łużycka- osada
243	Kotki	93-65	10/105	Prahistoria- ślad osadnictwa
244	Kotki	93-65	11/106	Prahistoria- ślad osadnictwa
245	Palonki	93-65	1/3	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
246	Palonki	93-65	2/4	Prahistoria- osada
247	Palonki - Budy Duże	93-65	8/5	Prahistoria- osada
248	Służów-Posada	93-65	1/1	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
249	Służów - Posada	93-65	2/2	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Kultura przeworska?- osada
250	Widuchowa	93-65	10/107	Kultura łużycka- osada
251	Widuchowa	93-65	11/108	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
252	Widuchowa	93-65	12/109	Neolit- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
253	Widuchowa	93-65	13/110	Prahistoria- osada
254	Biniątki	94-63	1/66	Neolit- grób szkieletowy Kultura łużycka- ślad osadnictwa
255	Biniątki	94-63	2/67	Neolit- ślad osadnictwa
256	Busko - Zdrój	94-63	1/53	Neolit- osada /?/
257	Busko - Zdrój	94-63	4/54	Neolit- grób szkieletowy
258	Busko - Zdrój	94-63	5/55	Kultura przeworska- cmentarzysko ciałopalne /?/
259	Busko - Zdrój	94-63	7/56	Neolit- ślad osadnictwa
260	Busko - Zdrój	94-63	8/57	Prahistoria- ślad osadnictwa
261	Busko - Zdrój	94-63	9/58	Epoka kamienia /niektóre narz. neolit/- osada lub pracownia krzem. Prahistoria- ślad osadnictwa
262	Busko - Zdrój	94-63	10/59	Neolit- osada lub pracownia krzem.
263	Chotelek	94-63	1/60	Neolit- grób szkieletowy
264	Chotelek	94-63	3/61	Neolit- ślad osadnictwa II okres epoki brązu- osada Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada
265	Chotelek	94-63	4/62	Prahistoria- ślad osadnictwa
266	Chotelek	94-63	5/63	Prahistoria- osada
267	Chotelek	94-63	6/64	Neolit- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- osada Prahistoria- ślad osadnictwa
268	Chotelek	94-63	7/65	Neolit- osada Prahistoria- osada
269	Kostki Duże	94-63	1/15	Prahistoria- osada /?/, cmentarzysko /?/
270	Kostki Duże	94-63	2/16	V okres epoki brązu/ okres halsztacki C- osada
271	Kostki Duże	94-63	3/17	Prahistoria- ślad osadnictwa

272	Kostki Duże	94-63	4/18	Prahistoria- ślad osadnictwa
273	Kostki Małe	94-63	1/10	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- cmentarzysko ciałopalne /?/
274	Kostki Małe	94-63	2/11	Prahistoria- osada
275	Kostki Małe	94-63	3/12	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
276	Kostki Małe	94-63	4/13	Późny mezolit ew. neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
277	Kostki Małe	94-63	5/14	Epoka kamienia /neolit ?/- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
278	Las Winiarski	94-63	1/22	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
279	Oleszki	94-63	1/19	Epoka kamienia /neolit ?/- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
280	Oleszki	94-63	2/20	Wczesny okres epoki brązu- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Kultura przeworska- osada Prahistoria- osada
281	Oleszki	94-63	3/21	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
282	Siesławice	94-63	1/44	Okres halsztacki- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
283	Siesławice	94-63	2/45	II okres epoki brązu- osada Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze X-XI w.- osada
284	Siesławice	94-63	3/46	Neolit- ślad osadnictwa
285	Siesławice	94-63	4/47	II okres epoki brązu- osada
286	Siesławice	94-63	5/48	Wczesny i środkowy okres lateński- osada
287	Siesławice	94-63	6/49	Młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich- osada
288	Siesławice	94-63	7/50	Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada
289	Siesławice	94-63	8/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
290	Siesławice	94-63	9/52	Kultura łużycka- osada
291	Wełecz	94-63	1/23	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
292	Wełecz	94-63	2/24	Prahistoria- osada?
293	Wełecz	94-63	3/25	Neolit- osada
294	Wełecz	94-63	4/26	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
295	Wełecz	94-63	5/27	Prahistoria- ślad osadnictwa
296	Wełecz	94-63	6/28	Prahistoria- osada
297	Wełecz	94-63	7/29	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
298	Wełecz	94-63	8/30	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze /XII w./, średniowiecze, nowożytność- osada

299	Wełecz	94-63	9/31	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze XI-XII w.- osada
300	Wełecz	94-63	10/32	Kultura łużycka- osada Wczesne średniowiecze XI- XII w.- ślad osadnictwa
301	Wełecz	94-63	11/33	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
302	Wełecz	94-63	12/34	Prahistoria- osada
303	Wełecz	94-63	13/35	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
304	Wełecz	94-63	14/36	Epoka kamienia /neolit?/- ślad osadnictwa
305	Wełecz	94-63	15/37	Neolit- osada /?/ Prahistoria- osada
306	Wełecz	94-63	16/38	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze XI- XII w.- osada
307	Wełecz	94-63	17/39	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze XI- XII w.- osada
308	Wełecz	94-63	18/40	Wczesne średniowiecze- osada
309	Wełecz	94-63	19/41	Kultura łużycka- osada Okres wpływów rzymskich- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
310	Wełecz	94-63	20/42	Wczesne średniowiecze- osada
311	Wełecz	94-63	21/43	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Młodszy okres przedrzymski?, okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada
312	Bronina	94-64	1/8	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
313	Bronina	94-64	2/9	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- cmentarzysko II okres epoki brązu- osada Prahistoria- osada
314	Bronina	94-64	3/10	Wczesne średniowiecze- osada
315	Bronina	94-64	4/11	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Młodszy okres przedrzymski, okr. Wczesno i późnorzymski- osada Prahistoria- osada
316	Bronina	94-64	5/12	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Kultura przeworska- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
317	Bronina	94-64	6/13	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- ślad osadnictwa Młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada
318	Bronina	94-64	7/14	Prahistoria- ślad osadnictwa
319	Bronina	94-64	8/15	Prahistoria- ślad osadnictwa

320	Bronina	94-64	9/16	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
321	Bronina	94-64	10/17	Prahistoria- ślad osadnictwa
322	Bronina	94-64	11/18	Kultura przeworska?- ślad osadnictwa
323	Bronina	94-64	12/19	Mezolit lub neolit- ślad osadnictwa
324	Busko - Zdrój	94-64	2/1	Kultura ceramiki sznurowej- grób szkieletowy
325	Busko - Zdrój	94-64	3/2	Wczesne średniowiecze- cmentarzysko szkieletowe
326	Busko - Zdrój	94-64	6/3	Neolit- ślad osadnictwa
327	Busko - Zdrój	94-64	11/4	Prahistoria- ślad osadnictwa
328	Busko - Zdrój	94-64	12/5	Prahistoria- ślad osadnictwa
329	Busko - Zdrój	94-64	13/6	Prahistoria- ślad osadnictwa
330	Busko - Zdrój	94-64	14/61	Wczesne średniowiecze (XI-XII w.) – osada przedkolacyjna (rycerska) Późne średniowiecze (XIII-XV w.) – miasto lokacyjne, od 1287 r. Czasy nowożytne (XVI-XIX w.) – miasto nowożytne
331	Busko - Zdrój	94-64	15/62	Neolit - znalezisko luźne (osada)
332	Łagiewniki (Kurzejów)	94-64	9/7	Prahistoria- ślad osadnictwa
333	Owczary	94-64	1/51	Kultura przeworska- osada Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
334	Owczary	94-64	2/52	Prahistoria- ślad osadnictwa
335	Owczary	94-64	3/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
336	Owczary	94-64	4/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
337	Owczary	94-64	5/55	Prahistoria- ślad osadnictwa
338	Owczary	94-64	6/56	Prahistoria- ślad osadnictwa
339	Owczary	94-64	7/57	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- osada
340	Owczary	94-64	8/58	Prahistoria- ślad osadnictwa
341	Owczary	94-64	9/59	Prahistoria- osada
342	Owczary	94-64	10/60	Neolit- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
343	Pęczelice	94-64	1/45	Prahistoria- ślad osadnictwa
344	Pęczelice	94-64	2/46	Prahistoria- ślad osadnictwa
345	Pęczelice	94-64	3/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
346	Pęczelice	94-64	4/48	Prahistoria- osada
347	Pęczelice	94-64	5/49	Mezolit?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
348	Pęczelice	94-64	6/50	Kultura łużycka- osada
349	Skotniki Duże	94-64	2/44	Prahistoria- osada
350	Skotniki Małe	94-64	2/37	Prahistoria- ślad osadnictwa
351	Skotniki Małe	94-64	3/38	Kultura łużycka?- osada Okres późnorzymski- ślad osadnictwa

352	Skotniki Małe	94-64	4/39	Prahistoria- ślad osadnictwa
353	Skotniki Małe	94-64	5/40	Kultura łużycka- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
354	Skotniki Małe	94-64	6/41	Prahistoria- ślad osadnictwa
355	Skotniki Małe	94-64	7/42	Prahistoria- ślad osadnictwa
356	Skotniki Małe	94-64	8/43	Prahistoria- osada
357	Skotniki Małe	94-64	10/63	Wczesne średniowiecze (faza II) – grodzisko (cmentarzysko ?)
358	Szczaworyż	94-64	1/27	?- grób szkieletowy Neolit lub wczesny okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- skorupy Wczesne średniowiecze- grodzisko
359	Szczaworyż	94-64	2/28	Kultura łużycka i przeworska- osada Kultura łużycka- osada
360	Szczaworyż	94-64	3/29	Neolit, wczesne średniowiecze- osada Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
361	Szczaworyż	94-64	4/30	Wczesne średniowiecze /X-XI w./- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Prahistoria- osada
362	Szczaworyż	94-64	5/31	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
363	Szczaworyż	94-64	6/32	Prahistoria- osada
364	Szczaworyż	94-64	7/33	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze /X-XI w./- ślad osadnictwa
365	Szczaworyż	94-64	8/34	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
366	Szczaworyż	94-64	9/35	Neolit- ślad osadnictwa Okres wczesnorzymski- ślad osadnictwa
367	Szczaworyż	94-64	10/36	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
368	Widuchowa	94-64	10/20	Prahistoria- ślad osadnictwa
369	Żerniki Górne	94-64	1/21	Schyłek neolitu, I i II okres epoki brązu- kurhan, pod nim cmentarzysko płaskie
370	Żerniki Górne	94-64	2/22	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Neolit- ślad osadnictwa I okres epoki brązu /?/- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
371	Żerniki Górne	94-64	3/23	Prahistoria- ślad osadnictwa
372	Żerniki Górne	94-64	4/24	Prahistoria- ślad osadnictwa
373	Żerniki Górne	94-64	5/25	Kultura łużycka- osada
374	Żerniki Górne	94-64	6/26	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
375	Baranów	95-64	1/25	Kultura łużycka, prapolska, epoka kamienia- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
376	Baranów	95-64	2/26	Kultura prapolska- ślad osadnictwa
377	Baranów	95-64	3/27	Prahistoria- osada

378	Baranów	95-64	4/28	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
379	Baranów	95-64	5/29	Prahistoria- ślad osadnictwa
380	Baranów	95-64	6/30	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
381	Bilczów	95-64	1/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
382	Bilczów	95-64	2/49	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Wczesny i środkowy okres lateński- cmentarzysko
383	Bilczów	95-64	3/50	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
384	Bilczów	95-64	4/51	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
385	Bilczów	95-64	5/52	Prahistoria- ślad osadnictwa
386	Dobrowoda	95-64	1/36	Prahistoria- ślad osadnictwa
387	Dobrowoda	95-64	2/37	Okres halsztacki- ślad osadnictwa
388	Dobrowoda	95-64	3/38	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
389	Dobrowoda	95-64	4/39	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
390	Dobrowoda	95-64	5/40	Prahistoria- osada
391	Dobrowoda	95-64	6/41	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
392	Gadawa	95-64	1/31	?- cmentarzysko Kultura komornicka, janisławicka- pracownia krzem.
393	Gadawa	95-64	2/32	Epoka kamienia, prahistoria- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
394	Gadawa	95-64	4/33	Mezolit?- ślad osadnictwa
395	Gadawa	95-64	5/34	Neolit- osada Kultura łużycka?- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- ślad osadnictwa
396	Kawczyce	95-64	1/5	Neolit- osada Wczesny i średni okres lateński- cmentarzysko Okres wczesnorzymski- cmentarzysko Kultura przeworska, łużycka, pomorska- cmentarzysko i osada
397	Kawczyce	95-64	2/6	Młodszy okres przedrzymski- osada Epoka kamienia- ślad osadnictwa Kultura łużycka?- osada
398	Kawczyce	95-64	3/7	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
399	Kawczyce	95-64	4/8	Prahistoria- ślad osadnictwa
400	Kawczyce	95-64	5/9	Prahistoria- ślad osadnictwa
401	Kawczyce	95-64	6/10	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
402	Olganów	95-64	1/42	Okres późnorzymski- osada
403	Olganów	95-64	2/43	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
404	Olganów	95-64	3/44	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
405	Olganów	95-64	4/45	Prahistoria- ślad osadnictwa
406	Olganów	95-64	5/46	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa

407	Olganów	95-64	6/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
408	Piasek Wielki ? Gm. Nowy Korczyn	95-64	3/35	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada - ???
409	Radzanów	95-64	1/11	Epoka kamienia, neolit- osada?
410	Radzanów	95-64	2/12	Okres wpływów rzymskich- osada
411	Radzanów	95-64	3/13	Prahistoria- osada Prahistoria- ślad osadniczy
412	Radzanów	95-64	4/14	Neolit- ślad osadnictwa II okres epoki brązu- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze X-XI w.- osada
413	Radzanów	95-64	5/15	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
414	Radzanów	95-64	6/16	Prahistoria- osada
415	Radzanów	95-64	7/17	Kultura łużycka- osada
416	Radzanów	95-64	8/18	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
417	Radzanów	95-64	9/19	Prahistoria- ślad osadnictwa
418	Skotniki Duże	95-64	1/20	Prahistoria, wczesne średniowiecze- osada Prahistoria- ślad osadnictwa
419	Skotniki Duże	95-64	3/21	Kultura przeworska?- ślad osadnictwa
420	Skotniki Duże	95-64	4/22	?- kurhan ?
421	Skotniki Małe	95-64	1/23	Neolit- grób szkieletowy
422	Skotniki Małe	95-64	9/24	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
423	Budzyń	96-64	1/23	Neolit- ślad osadnictwa Okres nowożytny XVI- XVIII w.- ślad osadnictwa
424	Budzyń	96-64	2/24	Neolit, epoka brązu?- ślad osadnictwa Okres średniowieczny- ślad osadnictwa Okres nowożytny XVI-XVIII w.- ślad osadnictwa
425	Budzyń	96-64	3/25	Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadnictwa
426	Budzyń	96-64	4/34	Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadnictwa
427	Budzyń	96-64	5/35	Neolit, epoka brązu- ślad osadnictwa Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadniczy
428	Budzyń	96-64	6/36	Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadniczy

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Przykładem takiego krajobrazu na terenie gminy Busko - Zdrój są obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Do najbardziej wartościowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Busko - Zdrój należą:

- **Kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym, Busko - Zdrój**

Zdjęcie nr 1. Kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym, Busko - Zdrój

Datowanie: lata 1884 - 1886

Remonty, konserwacje: przełom lat 80 - tych i 90 - tych: wymiana pokrycia dachu, drenaż odwadniający, odkucie zagrażających tynków zewnętrznych, nowe tynki na sklepieniach, malowanie wnętrz, ostrogi żelbetonowe wokół fundamentów muru; 2010 r. - stabilizacja i naprawy konstrukcyjne murów; 2011 r. - konserwacja wnętrza, instalacje i dach nad prezbiterium; 2012 r. - wymiana posadzki, wymiana pokrycia dachu nad nawą, wymiana okien, konserwacja wątków kamiennych, wymiana tynków wewnętrznych, odnowienie ołtarza.

Kaplica neogotycka. Niewielki, orientowany budynek jednonawowy na rzucie prostokąta, z nieco węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Od zach. prostokątna kruchta. Dachy dwuspadowe, nad prezbiterium - trójpołaciowy; w części zach. - sygnaturka zwieńczona ostrosłupowym hełmem. Ściany oszkarpowane, szkarpy narożne nawy wzniesione nad poziom okapu dachu, zwieńczone sterczynami. Otwory okien i drzwi ostrołuczne.

Elewacje nawy trzyosiowe: wysokie okna rozmieszczone naprzemiennie z dwuskokowymi szkarpami. W zach. przęśle prezbiterium - ostrołuczne okna, w zamknięciu - tondo w zwieńczeniu ściany oraz okna na parterze ścian skośnych. Elewacje nawy wzniesione z wapienia z uzupełnieniami z cegły - wokół otworów (tynk skuty); ściany prezbiterium tynkowane, biało malowane, ściany zakrystii - cegła (tynk skuty). Cokół budynku tynkowany, gzymsy - profilowane w tynku. Dachy kryte blachą tytanowo - cynkową. W nawie i prezbiterium strop, w kruchcie - sklepienie kolebkowe.

Wyposażenie neogotyckie: ołtarz główny św. Anny, konfesjonał, drewniane ławy.

Stan zachowania obiektu - w trakcie remontu.

- **Zespół klasztorny Norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8, ul. Sądowa 5, 7 w Busku - Zdroju**

Datowanie: k. XII w. - XIX w.

Klasztor wraz z drewnianym kościołem wzniesiony w k. XII w. z fundacji rycerza Dzierżko. Nowy, murowany kościół, wzniesiony w 1470 r., spłonął w 1590 r. Został odbudowany w latach 1592 - 1621. W 1598 r. w zespole wymieniano drewniane budynki dla zakonników i zakonnic, drewniany dom czeladzi, szkółkę z kamienia i szpital. W latach 1720 - 1730 budowa klasztoru murowanego. Zamknięcie klasztoru w 1819 r., w 1820 r. pożar zespołu. Odbudowę i porządkowanie zespołu, założenie ogrodu angielskiego podjął Feliks Rzewuski, który zaadaptował budynek na pensjonat dla kuracjuszy i mieszkanie księży. W l. 30 - tych XIX w. przebudowa kościoła: prezbiterium zamienione na nawę. W 1837 r. wzniesienie murowanej dzwonnicy wg projektu Wilhelma Giersza. W 1848 r. wykonanie ogrodzenia wokół cmentarza.

W okresie I wojny światowej część budynków poklasztornych zajęło wojsko, a w latach międzywojennych - Starostwo. Po II wojnie światowej wybudowano nową, murowaną plebanię. Należące do parafii skrzydło wsch. klasztoru, leżące wzdłuż ul. Staszica stanowi tzw. starą część plebani. W latach 60 - tych w dawnym skrzydle płn. i zach. mieściła się siedziba Sądu Powiatowego, następnie Sąd Rejonowy. Od 1999 r. oba skrzydła nie są użytkowane.

Zespół usytuowany jest w płn. - zach. części Buska - Zdroju, w okolicach rynku, na wzniesieniu, w kwartale ograniczonym z trzech stron ulicami: Bohaterów Warszawy, Staszica i Sądowa, od zach. sąsiadującym z terenem plebanii i zabudową blokową. Do zespołu należy: dawny klasztor, kościół parafialny z ogrodzeniem, dzwonnica.

Klasztor w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8/ Sądowa 1 w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 2. Klasztor w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8/ Sądowa 1 w Busku - Zdroju

Datowanie: lata 1720 - 1730

Budynek klasztorny zbudowany przez architekta Kacpra Bażankę dzięki fundacji biskupa krakowskiego Felicjana Szaniawskiego oraz kanonika krakowskiego Dominika Lochmana.

Budynek trójskrzydłowy, dwukondygnacyjny, w korpusie podpiwniczony. Dachy dwuspadowe i trójspadowe. Korpus i skrzydła na rzutach prostokąta, zróżnicowane w rozmiarach. Elewacje skomponowane osiowo. Fasada korpusu jedenastoosiowa (ob. zamurowane okno parteru w części zach.), ujęta w szerokie lizeny narożne; okna prostokątne, drzwi wsch. zamknięte odcinkiem łuku, drzwi zach. - prostokątne. Elewacje gładko tynkowane, pozbawione podziałów i detali, zwieńczone mocno wyładowanym gzymsem okapowym.

Stan zachowania obiektu - zły: znaczne zawilgocenie korpusu budynku w części wsch. - znaczne uszkodzenia tynków parteru; liczne uszkodzenia stolarki okiennej i drzwiowej w skrzydle płn. Skrzydło wsch. - stan zadowalający, po remoncie.

- **Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 3. Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8 w Busku - Zdroju

Datowanie: lata 1592 - 1621 r., ok. 1804, lata 40 - te XX w.

Kościół jest najstarszą budowlą na buskiej starówce. Pierwotny kościół z XII w. był drewniany, następnie wzniesiono w 1470 r. murowany z kamienia kościół gotycki, który spłonął w 1590 r. Obecny został wybudowany w latach 1592 - 1621 r. w stylu barokowo - klasycznym z pozostałościami gotyckimi w dolnych partiach murów dawnej nawy, szkarpach i elewacji zachodniej.

W 1676 r. kościół spalił się ponownie i został odbudowany w 1679 r. Przed 1804 r. wzniesiono zakrystię na planie elipsy z chórem zakonnym na piętrze. Od daty zamknięcia klasztoru (1819 r.) kościół pełnił funkcje parafialnego. Pożar klasztoru w 1820 r. uszkodził również kościół. Odbudowę prowadził Feliks Rzewuski; w ramach prac rozebrano zach. wieżę zegarową oraz płd. kaplicę św. Barbary, dawne prezbiterium przekształcono na nawę, zlikwidowano wejście do krypt. W 1838 r. powstała nowa zakrystia, która wkrótce uległa zawaleniu; kolejną zbudowano w k. lat 40 - tych XIX w.

Kościół, zwrócony prezbiterium na zach., jednonawowy na rzucie wydłużonego prostokąta z niewyodrębnionym, prosto zamkniętym, trójprzęsłowym prezbiterium. Na wsch. zakończeniu nawy - kruchta na rzucie elipsy, z emporą chóru muzycznego na piętrze. Przy płd. ścianie kościoła - kwadratowa kaplica Matki Boskiej, obok - prostokątna przybudówka, z dwiema salkami zakrystii i przedsionkiem kaplicy. Nawa i naroża prezbiterium opięte szkarpami. Między szkarpami ściany płn. niewielka, prostokątna kruchta.

Kościół wysoki, nakryty dwuspadowym dachem od zach. zakończonym szczytem ze sterczynami, od wsch. osłoniętym kotarowym frontonem w formie aediculi ujętej trójkątnymi ściankami, na cokole założonym na łuku elipsy. Pośrodku dachu ośmioboczna

sygnaturka z ażurową latarnią nakryta cebulastym hełmem. Kaplica MB nakryta kopułą z cylindryczną latarnią; dachy zakrystii i kruchty płn. - pulpitowe.

Elewacje gładko tynkowane, ściany nawy artykułowane podziałami ramowymi, przeprute parami okien. Ściany prezbiterium w górnej partii przecięte linearnym gzymsem, lekko wzniesionym nad archiwoltami okien. Dekoracja architektoniczna skupiona na dwukondygnacyjnej fasadzie kościoła założonej na łuku eliptycznym. Środkowa oś ściany zaakcentowana parą pilastrów w porządku wielkim i boniowaniem naroży. Między pilastry wpisany profilowany portal prostokątnych drzwi z gzymsem w nadprożu i, na piętrze - aedicula z wnęką na rzeźbę, zwieńczona trójkątnym naczółkiem. Boczne części ściany ujęte płytkimi pilastrami, w przyziemiu przeprute prostokątnymi drzwiami w profilowanych opaskach, na piętrze - prostokątnymi oknami obramionymi analogicznie do aediculi. W zwieńczeniu fasady pełne belkowanie, gierowane na osiach pilastrów i naroży ściany. W szczycie - boniowany fronton z płytką blendą ujętą parą pilastrów dźwigających gzyms podcięty profilami i gzymsem kostkowym, zwieńczony trójkątnym naczółkiem. Po bokach - odcinkowe partie ściany ujęte lizenami.

Kościół murowany z kamienia i z cegły, obustronnie tynkowany. Detal architektoniczny wypracowany w tynku. Przyziemie zakrystii i część cokołu budynku - kamienne, pozbawione tynku. Więźba dachowa drewniana o konstrukcji wieszarowej. Dach nawy kryty blachą, kopuła nad kaplicą, dolna część hełmu latarni i daszki nad szkarpami - blachą ocynkowaną; górna część pokrycia hełmu latarni - blachą miedzianą. W prezbiterium sklepienia kolebkowe z lunetami, w nawie i środkowym przęśle kruchty wsch. - żagielkowe na gurtach, w jej dwóch przęsłach bocznych - kolebkowe, odcinkowe.

Wyposażenie: trzy ołtarze drewniane - dwa barokowe w kaplicy i jeden przy ścianie płn. prezbiterium; ołtarz główny z XIX w. z obrazem z XVIII w.

Stan zachowania obiektu - dobry.

- **Zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda w Busku - Zdroju**

Zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda składa się z: kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda, terenu starego cmentarza otaczającego kościół oraz ogrodzenia (XVII w., XIX w.).

Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 4. Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku - Zdroju

Datowanie: 1699 r.

Remonty, konserwacje: 1962 r. - projekt lamp oświetleniowych do kościoła, wymiana gontu, oszklenie okien, odprowadzenie dla wody opadowej, chodnik od furtki do kościoła, naprawa sygnaturki; 1968 r. - częściowa wymiana i impregnacja więźby dachowej, wymiana części gontu i szalunku ścian, pokrycie sygnaturki blachą miedzianą; 1978 r. - wymiana elementów konstrukcyjnych sygnaturki, uporządkowanie terenu wokół kościoła, wymiana pozostałego gontu i części desek szalunku, opierzenie sufitu nawy; 2010 r. metodą gazowej fumigacji wytruto szkodniki drewna; wymiana stolarki okiennej, konserwacja drzwi do nawy i polichromii z wizerunkiem św. Stanisława i św. Wojciecha na stropie prezbiterium.

Wizytacja bpa Mikołaja Oborskiego w 13.10.1664 r. wzmiankuje kaplicę na Przedmieściu Krakowskim. Wzmianka z kolejnej wizytacji w 1679 r. mówi o wezwaniu kaplicy - św. Leonarda. Obecny kościół wzniesiono w 1699 r. (data nad drzwiami ujętymi w drewniany portal z nadprożem ozdobionym reliefem „w ośli grzbiet" oraz umieszczona pomiędzy nawą a prezbiterium na specjalnie profilowanej belce, czyli łuku tęczowym)". W latach 1939 - 1945 kościół został uszkodzony. Kościół należy do najcenniejszych zabytków architektury drewnianej powiatu buskiego.

Kościół z drewna modrzewiowego, na podmurówce kamiennej, wyrównanej zaprawą cementową. Zrębowo - słupowa konstrukcja ścian od zewnątrz podwójnie szalowana deskami w układzie pionowym. Kruchta deskowana także wewnątrz. Narożniki nawy, prezbiterium, zakrystii wzmocnione lisicami. Stropy belkowe z deskowanym pułapem. Więźba o konstrukcji storczykowej. Dachy kryte świerkowym gontem.

Kościół orientowany, jednonawowy. Nawa na rzucie zbliżonym do kwadratu, krótsze i węższe, prostokątne prezbiterium zamknięte trójbocznie, z kwadratową zakrystią od płn. Kruchta zach. prostokątna. Dwuspadowy dach kościoła od wsch. zamknięty wielospadowym dachem prezbiterium. Na kalenicy dachu - ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią kryta hełmem cebulastym z gałką i krzyżem. Zakrystia pod dachem pulpitowym, kruchta kryta dachem półszczytowym. Okna rozmieszczone w południowych ścianach: dwa w ścianie nawy, jedno - w ścianie prezbiterium. W półszczycie kruchty motyw promienistego słońca.

Wyposażenie - dwukondygnacyjny późnobarokowy ołtarz główny z figurą św. Leonarda, poprzedzony stopniami z kamiennej płyty nagrobkowej z resztkami późnogotyckiego napisu.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Teren starego cmentarza otaczającego kościół św. Leonarda w zespole w Busku – Zdroju

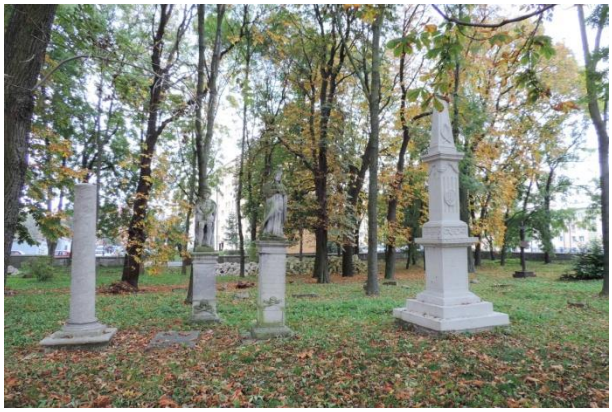

Zdjęcie nr 5. Teren starego cmentarza otaczającego kościół św. Leonarda w zespole w Busku - Zdroju

Datowanie: k. XVII w., od poł. XVIII w. funkcja cmentarza parafialnego.
Remonty i konserwacje: 2005 r. - odtworzenie alejki, wyznaczonej przez rząd kasztanowców oraz jej przedłużenie od południowej strony kościółka, 2005 r. - prace konserwatorskie przy kamiennym nagrobku rodziny Rzewuskich, 2006 r. - prace w lapidarium - osadzenie elementów żeliwnych: krzyża na kolumnie, dwóch tablic epitafialnych na kamiennych blokach, prace na terenie cmentarza; 2009 r. - konserwacja kamiennych nagrobków: Pawła Sołtyka oraz kolumny z motywem wici roślinnej z XVII/XVIII w.

Cmentarz założony na planie zbliżonym do prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach., z zaoblonym narożem płn. - wsch., otoczony kamiennym murem z bramą od płn. - zach. W zach. części - kościół św. Leonarda, do którego od bramy wiedzie wąska alejka. Dawny układ cmentarza opierał się na alejce głównej obsadzonej kasztanowcami, poprowadzonej od furtki przy ulicy Bohaterów Warszawy, w kierunku wsch.

Na cmentarzu zachowało się kilka różnych typów nagrobków z lat 1819 - 1892, w formie krzyży (kamiennych i żeliwnych), pełnowymiarowych figur (Chrystus Nazareński, Matka Boska), kolumny oplecionej wicią roślinną, tablic epitafijnych z inskrypcjami. Większość pochowków znajdowała się w płd. i płd. - zach. części cmentarza, w sąsiedztwie kościółka (nagromadzenie nagrobków figuralnych, płyt nagrobnych, mogił oraz innych elementów grobów). Nagrobki figuralne orientowane, usytuowane przeważnie w kierunku zach. - przodem do alejki łączącej kościół z ulicą. Leżące na ziemi tablice inskrypcyjne orientowane są w kierunku wsch. Wśród kilkunastu nagrobków wyróżnia się eklektyczny, wieloczłonowy pomnik nagrobny składający się z cippusu, kanelowanej, czworobocznej kolumny z kartuszem herbowym i wieńczącej sterczyny w kształcie obelisku. Obok kościoła znajduje się kwatera z grobem Rzewuskich z oryginalną tablicą umieszczoną na klasycystycznej steli.

Lapidarium przy kościele św. Leonarda - do prac tworzenia lapidarium przystąpiono w 2005 r. Przeprowadzono kwerendy w archiwach i księgach parafialnych, przeprowadzono także inwentaryzację nagrobków. W trakcie tworzenia lapidarium starano się odtworzyć pierwotne miejsca nagrobków, a dopiero pozostałe elementy przenieść i wyeksponować w lapidarium. Dodatkowo odnaleziono fragmenty nagrobków podczas rozbiórki fragmentu muru na bramę wjazdową. W 2006 r. zostały przeprowadzone prace na terenie cmentarza, uporządkowano, wyeksponowano tablice epitafijne, wzmocniono nagrobki itp.

- **Kościół filialny pw. św. Stanisława, Chotelek**

Zdjęcie nr 6. Kościół filialny pw. św. Stanisława, Chotelek

Datowanie: 1527 r.

Remonty, konserwacje: 1962 r. - wymiana gontowego pokrycia na dachu kościoła; 1983 r. - ponowna wymiana pokrycia dachowego**,** remont i wymiana niektórych elementów więźby dachowej, demontaż i konserwacja polichromowanych desek stropu; 1987 r. - zamontowanie desek stropowych; w 2003 r. po zdjęciu szalunkowych desek, wyremontowano zniszczoną konstrukcję wieńcową zrębu. Odtworzono - ze względu na daleko posuniętą destrukcję drewna - więźbę dachu i konstrukcję sygnaturki (z korektą tej formy). Kościół pokryto gontem, wymieniono instalację odgromową i zniszczone szalunki. W 2005 r. zamontowano sygnalizację pożaru i włamania

Jedyny na Kielecczyźnie przykład XVI - wiecznego budownictwa drewnianego. Kościółek zbudowany w 1527 r., z inicjatywy Stanisława Słupskiego, kanonika sądeckiego, który był też fundatorem ołtarza (zachowana kamienna mensa ołtarzowa z gotyckim napisem informującym o fundacji). Początkowo pełnił funkcję kaplicy. W 1624 r. ufundowano obraz Ukrzyżowania (obecnie w głównym ołtarzu). Wewnątrz kościoła zachowały się niektóre elementy z jego pierwotnego wystroju: kamienna gotycka kropielnica, późnorenesansowa ambona i ołtarz główny (XVII w.). Na szczególną uwagę zasługuje strop belkowy z zachowaną renesansową polichromią z XVI w. w kształcie kasetonów z rozetami.

Niewielki kościół jednonawowy, z zamkniętym trójbocznie prezbiterium nie wyodrębnionym z bryły budynku i niską kruchtą od płd. Dach wspólny dwuspadowy, nad zamknięciem prezbiterium - trójpołaciowy, z okapem mocno wysuniętym na końcówkach krokwi. Pośrodku kalenicy dachu głównego - sześcioboczna sygnaturka z arkadkową latarnią nakrytą hełmem zwieńczonym sterczyną z kulą i krzyżem. W elewacji płd. kościoła, po bokach kruchty - dwa małe, prostokątne otwory okienne w obramieniach z desek; podobne okno - w płd. ścianie zamknięcia prezbiterium. Na osi ściany zach. - jeden otwór okienny, pozostałe ściany ślepe.

Ściany drewniane w konstrukcji zrębowej, na podmurówce kamiennej, z zewnętrz szalowany pionowo deskami na styk. Kruchta płd. w konstrukcji słupowej, obustronnie deskowana. W nawie i prezbiterium strop belkowy. Więźba dachowa o konstrukcji krokwiowo - jętkowej. Dach kryty gontem, sygnaturka obita blachą miedzianą.

Stan zachowania obiektu - dostateczny.

- **Zespół kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda**

Datowanie: XIV - XVI w., XIX w., XX w.

Zespół kościoła składa się z: kościoła, dzwonnicy, plebanii (XIX/ XX w.), stodoły, obory, cmentarza przykościelnego, ogrodzenia, bramy.

Zespół usytuowany jest pośrodku wsi, po płn. stronie drogi wiejskiej. Ma kształt wydłużonego prostokąta, wydłużonego na osi płn. - płd., podzielonego na dwie części. Część płd.: kościół zajmujący środek owalnego cmentarza przykościelnego, otoczonego kamiennym murem. Brama główna - od zach., brama boczną - od wsch. i bramka od płn., w kierunku plebanii. Przy murze płd. - drewniana dzwonnica na kamiennej podmurówce. Obok - figura św. Jana Nepomucena. Płn. część założenia obejmuje sad przecięty betonową drogą z plebanii do kościoła, plebanię - w części płn. i podwórze gospodarcze od zach. Obszar założenia zachowany w całości, otoczony drogami wiejskimi.

Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w zespole, Dobrowoda

Zdjęcie nr 7. Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w zespole, Dobrowoda

Datowanie: ok. poł. XIV w., XV w., lata 1524 - 1525 r., pocz. XX w.

Remonty, konserwacje: w 2008 r. wykonano remont tynków wewnętrznych; w 2010 r. wykonano prace konserwacyjne ołtarza głównego z obrazem: Ukrzyżowanie oraz rzeźby Matki Boskiej i św. Jana Ewangelisty oraz chrzcielnicy"; w 2011 r. - dokonano konserwacji ambony wraz z obrazem „Chrystus wśród Apostołów" oraz obraz „Chrzest Chrystusa w Jordanie". W 2012 r. wykonano prace konserwatorskie ołtarza bocznego Matki Boskiej z obrazem: Adoracja Matki Boskiej przez rodzinę Szlachecką.

Kościół zbudowany z fundacji biskupa krakowskiego Floriana z Mokrska. W XV w. rozbudowany. Obecna bryła pochodzi z czasów późnogotyckiej przebudowy w latach 1524 - 1525; kaplica pw. Matki Boskiej - XVI w.; neogotycka kruchta - pocz. XX w.

Kościół orientowany, jednonawowy, o znacznie rozczłonkowanej, niesymetrycznej bryle. Wąski, wysoki korpus nawowy opięty masywnymi, dwuskokowymi szkarpami, od płn. poszerzony jest o wysoką, prostokątną, oszkarpowaną kaplicę. Dwuspadowy dach nawy zwieńczony jest sześcioboczną sygnaturką z ażurową latarnią ze sterczyną, kulą i krzyżem. Kaplica przykryta dachem pulpitowym - na przedłużeniu połaci dachu głównego. Do płd. -wsch. naroża przylega cylindryczna baszta nakryta niskim hełmem ostrosłupowym. Prezbiterium prostokątne, węższe i niższe od nawy, narożnie oszkarpowane, od płn. poszerzone o parterową zakrystię nakrytą dachem pulpitowym. Zakrystia płd. - parterowa, nakryta dwuspadowo.

Płn. i zach. ściana nawy, ściany kaplicy i baszty - kamienne, opięte wyrazistym gzymsem międzykondygnacyjnym i zwieńczone gzymsem. Ściany prezbiterium, zakrystii, płd. ściana nawy i ściany kruchty - tynkowane, na wysokiej, kamiennej partii cokołowej. W narożach ścian kruchty - boniowanie. Fasada jednoosiowa, ujęta w szkarpy narożne. W przyziemiu kamienny, gotycko - renesansowy portal: profilowana archiwolta arkady drzwi zwieńczona prostokątnym nadprożem z trzema tarczami herbowymi w świetle. Na piętrze - okno zamknięte odcinkiem łuku.

Budynek wzniesiony z ciosów wapienia pińczowskiego, w większości obustronnie tynkowany. Skromny detal architektoniczny (gzymsy, portal) - kamienny. Dach nawy kryty ceramiczną karpiówką, baszta i prezbiterium - blachą miedzianą. Sygnaturka drewniana, licowana blachą ocynkowaną. Otwory okienne ostrołuczne. W prezbiterium sklepienie krzyżowo - żebrowe, w nawie - sieciowe.

W pobliżu kruchty zachowane fragmenty gotyckiej inskrypcji z XVI w. Na sklepieniu nawy herby: Łodzia, Doliwa, Jastrzębiec, Dębno i Ślepowron. W prezbiterium

wczesnorenesansowy portal z XVI w. Pod amboną marmurowa, renesansowa płyta Jana Boboli z 1605 r. W filar oddzielający nawę od kaplicy Matki Boskiej wbudowane renesansowe epitafium Jana Boboli z popiersiem zmarłego.

Stan zachowania obiektu - dostateczny.

Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda

Zdjęcie nr 8. Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda

Datowanie: XVIII w. ?, XIX w.

Budowla na kamiennej podmurówce, drewniana o konstrukcji słupowo - ramowej, z nadwieszoną w górnej kondygnacji otwartą izbicą. Prostopadłościenna, lekko zwężona ku górze bryła na rzucie kwadratu, nakryta krytym gontem dachem namiotowym z wysuniętym okapem i iglicą w zwieńczeniu. Zawieszenie dzwonów współczesne. Elewacje deskowe pionowo. Izbica w górnej połowie otwarta, w dolnej deski zacięte od góry w trójkąt. Na osi elewacji wsch. prostokątny otwór drzwiowy, bez skrzydła drzwiowego. Przed nim schody - dwa bloki kamienne.

Stan zachowania obiektu - średni, zaniedbany: uszkodzenia desek szalunku w partii cokołowej, mech na szalunku, brak skrzydła drzwi.

- **Zespół kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina**

Datowanie: pocz. XIX w.

Kościół, wzmiankowany w 1326 r. wraz ze szpitalem dla chorych i starców oraz szkołą, wzniesiony jako świątynia filialna komandorii joannitów w Zagości. Zabudowania spłonęły w 1655 r. Obecny kościół wzniesiono w latach 1819 - 1822.

Zespół kościoła usytuowany jest w środku wsi, ograniczony od płd. i wsch. drogami wiejskimi, od zach. - drogą prowadzącą do pól uprawnych, od płn. - ogrodem plebanii. Zespół składa się z kościoła, dzwonnicy, cmentarza przykościelnego, muru cmentarnego i bramy.

Cmentarz przykościelny - wieloboczny, wydłużony na osi wsch. - zach., otoczony jest kamiennym murem i, od wewnątrz - nasadzeniami drzew i krzewów iglastych. Jego

centrum zajmuje kościół. Brama główna znajduje się na wsch., na osi fasady, brama boczna - od płd. - zach. W linii pn. - wsch. fragmentu muru - dzwonnica. Teren cmentarza zagospodarowany trawnikiem i alejkami wyłożonymi betonowymi puzzlami. Przed fasadą - rzeźby Jezusa i Matki Boskiej na wysokich postumentach.

Mur cmentarny - z pocz. XIX w., stanowi zach. część ogrodzenia - kamienny, pełny, otynkowany, bez cokołu, nakryty dwuspadowym kamiennym daszkiem. W pozostałej części - kamienne murki współczesne w formie podmurówki, na której niskie kamienne słupki nakryte dwuspadowymi daszkami.

Brama główna - dwusłupowa, dwuskrzydłowa. Słupy kwadratowe w przekroju, murowane z kamienia polnego, z betonowymi czterospadowymi czapami. Skrzydła bramne ażurowe z kutego żelaza.

Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole, Janina

Zdjęcie nr 9. Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole, Janina

Datowanie: lata 1819 - 1822 r.

Remonty: lata 1819 - 1822, w 1908 r. założono nowe sklepienie pozorne, konsekracja nastąpiła w 1913 r. - przez bpa Augustyna Łosińskiego; 2013 r. remont wnętrza: wymiana tynków przyziemia, wymiana instalacji elektrycznej, malowanie ścian i odczyszczenie polichromii; 2014 r. - odnowienie ołtarza głównego i stacji drogi krzyżowej.

W 1326 r. wzmiankowany jest pleban kościoła - ksiądz Dawid oraz szpital dla chorych i starców także szkoła. Kościół wraz z plebanią i zabudowaniami został spalony w 1655 r. W 1743 r. wzniesiono w Janinie drewniany kościół pw. św. Wojciecha i NM Panny, który w k. XVIII w. znajdował się w złym stanie.

Kościół wzniesiony na osi wsch. - zach. z fasadą na wsch. Budynek murowany z kamienia, tynkowany. Detal architektoniczny wypracowany w tynku. W nawie sklepienie pozorne z lunetami, w prezbiterium, zakrystiach oraz skarbcach - kolebkowe z lunetami, w kruchcie oraz przylegających do niego pomieszczeniach - kolebkowe. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo - jętkowa. Dach kryty blachą dachówkopodobną.

Zwarta bryła dwukondygnacyjna na rzucie prostokąta, z ryzalitowo wysuniętymi pomieszczeniami zakrystii i skarbczyka ujmującymi prosto zamknięte prezbiterium i ryzalitowo wysuniętymi prostokątnymi pomieszczeniami ujmującymi kruchtę. Nawa prostokątna o narożach ściętych wewnątrz. Budynek nakryty trójpołaciowym dachem ze szczytem w fasadzie; ryzality wschodnie zwieńczone trójkątnymi facjatkami nakrytymi dwuspadowo. W linii łuku tęczowego ośmioboczna sygnaturka z dzwonowato - cebulastym hełmem, z latarnią zwieńczoną wysokim krzyżem.

Elewacje otynkowane, na niskim cokole, zwieńczone mocno wyładowanym, profilowanym gzymsem okapowym, w ¾ wysokości ujęte prostym gzymsem kordonowym, stanowiącym podstawę wysoko osadzonych, półokrągłych okien. W fasadzie cztery pilastry w wielkim porządku, na wysokich cokołach, dźwigające pełne belkowanie. Na osi ściany prostokątny otwór drzwi osłonięty okapem; nad gzymsem - półokrągłe okno. Szczyt konturowany profilowanym gzymsem, przepruty półokrągłym otworem.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina

Zdjęcie nr 10. Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina

Datowanie: 1822 r.

Dzwonnica murowana z kamienia, tynkowana, na rzucie prostokąta, jednoprzestrzenna. Bryła dwukondygnacyjna, zwarta, prostopadłościenna, nakryta dwuspadowym dachem krytym blachą. Nad piętrem otwarta więźba dachowa krokwiowo - jętkowa i odsłonięte zawieszenie trzech dzwonów. Elewacje otynkowane, na niskim cokole, zwieńczone wyładowanym, profilowanym gzymsem. Fasada dwukondygnacyjna: na osi przyziemia arkadowy otwór wejściowy, na piętrze - trzy arkadowe otwory. Trójkątny szczyt konturowany profilowanym gzymsem. Na piętrze elewacji bocznych arkadowe blendy.

Stan zachowania obiektu - średni, zawilgocenie ścian w przyziemiu, ubytki tynku.

- **Zespół kościelny, Szaniec**

Datowanie: XIV - XX w.,

Pierwszy kościół wzmiankowany w 1326 r. Obecny ukończony i konsekrowany w 1499 r. W skład zespołu wchodzi: kościół, dzwonnica, dawny dom parafialny, kaplica św. Antoniego, cmentarz grzebalny, trzy kaplice różańcowe, ogrodzenie, bramki i bramy, nagrobek.

Cmentarz przykościelny ma kształt nieregularnego sześcioboku wydłużonego na osi płn. - płd. Z trzech stron otoczony murem, od wsch. - ogrodzeniem ażurowym. Na teren

prowadzi brama główna - od wsch. i trzy bramki boczne. Kościół orientowany, usytuowany w części płn. Teren cmentarza zagospodarowany trawnikiem i nasadzeniami drzew - wzdłuż muru; wokół kościoła szerokie obejście wyłożone kamieniem łamanym.

Mur kamienny, tynkowany, osłonięty dwuspadowym okapem, od wsch. - metalowy parkan osadzony na podmurówce i kamiennych słupach zwieńczonych sterczynami w formie wazonów. Brama wsch. dwuskrzydłowa, metalowa; słupy z ciosów kamiennych zwieńczonych sterczynami. W murze zach. - dwie kamienne, tynkowane, prostokątne bramki gotyckie osłonięte dwuspadowym daszkiem, przeprute ostrołucznym otworem w profilowanym i sfazowanym obramieniu, umieszczonym we wnęce zwieńczonej schodkowo. W płd. - wsch. narożu cmentarza - dzwonnica, obok - kaplica; od płd. - zach. - drewniana kaplica pw. Św. Antoniego; w narożu pn. - wsch. i płn. - zach. - murowane kaplice. W linii muru płn. - murowane kapliczki w formie aediculi z półkoliście zasklepioną wnęką.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

Zdjęcie nr 11. Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

Datowanie: k. XV w., XVI w., XIX w., 1914 r.

Pierwszy kościół w Szańcu wzmiankowany jest w 1326 r. Obecny powstał z fundacji bpa kujawskiego, Kanclerza Wielkiego Koronnego Krzesława z Kurozwęk. Ukończenie budowy i konsekracja - 1499 r. Skarbczyk przy zakrystii - 1599 r., zegar słoneczny 1559 r. (?). Renowacja w 1914 r. W latach 2011-2012 kamienne elewacje kościoła, zniszczone i zabrudzone, zostały poddane zabiegom konserwatorskim. Wykonano nowe okna, wyremontowano konstrukcję dachu, ocieplono wełną mineralną sklepienia. Wymieniono także instalację elektryczną i częściowo tynki wewnętrzne. W 2014 r. dokonano wymiany, konserwacji i odrestaurowania drzwi wejściowych do kościoła.

Korpus kościoła halowy, dwunawowy, trójprzęsłowy, na rzucie prostokąta, z prostokątną gotycką kaplicą od płn. i prostokątną kruchtą od wsch. W narożnik płn. - wsch. między nawą i kaplicą wbudowana druga kruchta. Prezbiterium prostokątne, węższe, zamknięte trójbocznie. Od płn. - zakrystia połączona ze skarbczykiem.

Budynek oszkarpowany, szkarpy trójuskokowe, przy zakrystii - jednouskokowe. Dachy dwuspadowe oraz dwu - i trójpołaciowe. Na kalenicy dachu głównego ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią zwieńczona ostrosłupowym hełmem. Elewacje na wysokim cokole, na wysokości dolnego uskoku szkarp ujęte wyładowanym gzymsem stanowiącym parapet wysokich, ostrołucznych okien. Ściany alternowane rytmem okien rozmieszczonych naprzemiennie ze szkarpami. Okna kaplicy - szersze, z laskowaniem. Szczyty z podziałami blendowymi. Do wnętrza prowadzą ostrołuczne, profilowane portale.

Wnętrze nawy jednoprzestrzenne, trójprzęsłowe z dwoma smukłymi słupami wspierającymi sklepienie. Dwuprzęsłowa kaplica otwarta do nawy dwiema ostrołucznymi arkadami. Do zakrystii portal ostrołukowy z krzyżującymi się laskami.

Kościół murowany z ciosów kamiennych, tynkowany w partii kruchty. Portale i gzyms - kamienne. W nawie sklepienie krzyżowo - żebrowe wsparte na dwóch ośmiobocznych filarach, w prezbiterium i kaplicy sklepienie krzyżowo - żebrowe ze zwornikami herbowymi oraz beczkowe - w zakrystii. Więźba dachowa drewniana, storczykowa. Dach kryty blachą miedzianą. Chór muzyczny na dwóch drewnianych słupach oraz belkach o późnogotyckim profilowaniu. Organy klasycystyczne, z 1801 r. Wyposażenie głównie barokowe: w ołtarzu gł. gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1 poł. XV w., w ołtarzu bocznym - obraz św. Stanisława pędzla Franciszka Smuglewicza, w prezbiterium witraż z postacią św. Stanisława biskupa ok. 1500 r.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Dzwonnica w zespole kościelnym pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

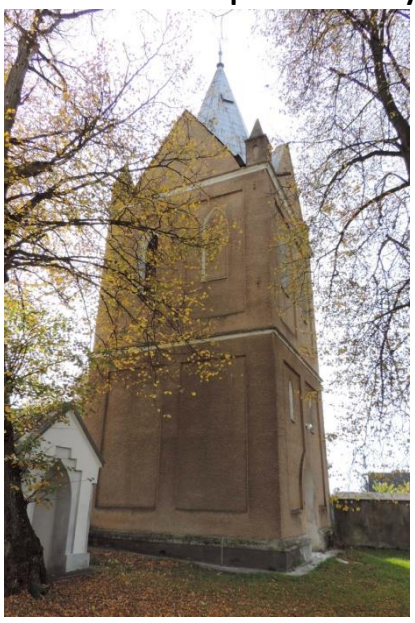

Zdjęcie nr 12. Dzwonnica w zespole kościelnym pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

Datowanie: 1930 r.

Dzwonnica usytuowana w płd. - wsch. narożniku zespołu kościelnego. Murowana z kamienia łamanego i cegły, tynkowana. Budynek na rzucie kwadratu, jednoprzestrzenny, dwukondygnacyjny, prostopadłościenny; elewacje zwieńczone trójkątnymi szczytami ze sterczynami u nasady, w narożach. Dach wysoki, ośmioboczny, ostrosłupowy osadzony na dwóch krzyżujących się dachach dwuspadowych. Elewacje dwukondygnacyjne, na cokole, zwieńczone prostym gzymsem. Kondygnacje ujęte gzymsem kordonowym, dzielone ramowo, dwuosiowe. W górnej kondygnacji ostrołukowe otwory lub blendy. Na osi fasady - drzwi.

Więźba dachowa drewniana, krokwiowo - jętkowa. Dach kryty blachą. Zawieszenie dzwonów na drewniano - metalowej konstrukcji.

Stan zachowania obiektu - średni; zamurowana większość otworów.

- **Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym, Szaniec**

Zdjęcie nr 13. Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym, Szaniec

Datowanie: 1876 r.

Niewielki budynek wzniesiony na rzucie prostokąta, oszkarpowany narożnie. W partii zamknięcia prezbiterium płytki, prostokątny ryzalit z ostrołuczną blendą na osi. Dach dwuspadowy kryty blachą. Na kalenicy ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią, zwieńczona cebulastym hełmem z kulą i krzyżem w zwieńczeniu. Ściany murowane, tynkowane, zwieńczone wielokrotnie profilowanym gzymsem. Elewacje boczne przeprute parami ostrołucznych okien. W fasadzie ostrołuczny portal. Opaski okien i portalu - ceglane. Nad drzwiami napis: "Requiescat in pace" i płycina z krucyfiksem.

Stan zachowania obiektu - dobry.

- **Kaplica pw. św. Antoniego w zespole kościelnym, Szaniec**

Zdjęcie nr 14. Kaplica pw. św. Antoniego w zespole kościelnym, Szaniec

Datowanie: 1876 r.

Kaplica usytuowana w zespole kościelnym, przy ogrodzeniu od strony zach.

Wzniesiona na rzucie prostokąta, jednoprzestrzenna. Parterowa, prostopadłościenna, zwarta, nakryta dwuspadowym dachem z wysuniętym okapem. Elewacje na ceglanej, tynkowanej podmurówce, szalowane pionowo. Deski łączone do czoła, złącza oblistwowane. Pod okapem deskowy, profilowany gzyms. Szczyty pionowo szalowane. Konstrukcja ścian słupowo - ramowa, sosnowa. Strop drewniany, belkowy. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo - jętkowa. Dach kryty blachą ocynkowaną. W jednoosiowej fasadzie prostokątne drzwi w szerokiej ramie i poziome, wielopodziałowo szklone okno prostokątne - nad nimi. Kaplica św. Antoniego zbudowana została z drewna z rozbiórki kościoła klasztornego w Kamedułach.

Stan zachowania obiektu - dobry.

- **Kościół parafialny pw. św. Jakuba St. Apostoła, Szczaworyż**

Zdjęcie nr 15. Kościół parafialny pw. św. Jakuba St. Apostoła, Szczaworyż

Datowanie: 1613 r., 1630 r.,1726 r., 1783 r., k. XIX w.

Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1326 r. Ustanowienie parafii odbyło się zapewne na przełomie XIII/XIV w. Pierwotny drewniany kościół pw. św. Jakuba i Leonarda spłonął w 1598 r. Nowy wybudowano w 1613 r., staraniem proboszcza Marcina Pacanowskiego. Kopuła nad prezbiterium pochodzi z 1630 r. W XVIII w. dobudowano dwie kaplice: pierwszą w 1726 r., drugą w 1782 r. W 1748 r. kościół posiadał murowaną zakrystię. Wieża odnowiona została w 1830 r. W k. XIX w. wymurowano obecną zakrystię płn. Gotyckie prezbiterium z kopułą zwieńczoną manierystyczną latarnią, wnętrze kościoła w typie renesansu lubelskiego, kaplice późnobarokowe.

Remonty, konserwacje: k. lat 50 - tych XX w.: wymiana pokrycia kopuły; lata 1962 - 1963: wymiana pokrycia dachowego na prezbiterium, części więźby dachowej i deskowania, wzmocnienie kopuły, przemurowanie latarni, wymiana okien latarni, rynien i rur spustowych; 1973 r.: remont wnętrza wieży, opaska odwadniająca wokół budynku; lata 90 - te XX w.: dobudowa przedsionka zakrystii; 1994 r.: remont kapitalny wieży, wymiana pokrycia dachowego, wymiana tynków; 2000 r. - wymiana schodków z nawy do kaplicy płn.; w latach 2009-2012 zabiegom konserwatorskim poddano późnobarokowy ołtarz główny z rzeźbami figuralnymi**;** w 2014 r. dokonano konserwacji ołtarza przytęczowego południowego.

Kościół orientowany, zbudowany na rzucie krzyża greckiego. Jednonawowy, z prostokątnymi kaplicami po bokach, nieco węższym, prostokątnym prezbiterium, zakrystią i kruchtą - w przyziemiu wieży. Znacznie rozczłonkowana bryła nakryta jest skrzyżowanymi

dachami dwuspadowymi - nad nawą i kaplicami. Prezbiterium zwieńczone kopułą z przeszkloną latarnią opiętą wolutowymi hermami dźwigającymi kamienną kopułkę. Trójkondygnacyjna wieża w fasadzie, nakryta czterospadowym dachem zwieńczonym dwukondygnacyjną latarnią, poprzedzona jest parterową kruchtą pod dachem pulpitowym. Naroża prezbiterium oszkarpowane. Na wsch. szczycie dachu - barokowa, kamienna rzeźba NMP Niepokalanie Poczętej.

Trójprzęsłowa nawa i kruchta - przekryte sklepieniami kolebkowymi z lunetami z listwowymi dekoracjami sztukatorskimi. W narożach prezbiterium, nakrytego kopułą na pendentywach, zachowały się wsporniki stanowiące fragmenty pierwotnych gotyckich sklepień.

Ściany murowane, tynkowane, na kamiennym cokole. W górnej partii ścian linearny gzyms; gzyms koronujący wyładowany. Nad prostokątnymi oknami wieży w kamiennych opaskach - odcinki prostego gzymsu. Portal główny kamienny z górnymi uszakami; nad drzwiami odcinek prostego gzymsu.

W rokokowym ołtarzu głównym znajduje się uznany za cudowny obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem pochodzący z XVI w. W kruchcie kościoła znajdują się barokowe epitafia m. in. Jakuba i Barbary Kosteckich z 1634 r. Ambona i chór muzyczny - rokokowe. Na płn. ścianie prezbiterium - fragmenty polichromii z XVI w.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Plebania, ob. kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła, Szczaworyż

Zdjęcie nr 16. Plebania, ob. kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła, Szczaworyż

Datowanie: 1630 r., 1904 r. - nadbudowa piętra.

Pierwotnie w przyziemiu mieściła się kostnica, w górnej kondygnacji - kaplica Niepokalanego Poczęcia NMP. Obecnie kaplica służy jako ołtarz polowy wykorzystywany podczas uroczystości liturgicznych.

Wzniesiona na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna, nakryta namiotowym dachem z cebulastą sterczyną z krzyżem - w zwieńczeniu. Przyziemie murowane z kamienia, obramienie prostokątnych drzwi - kamienne, zwieńczone odcinkiem gzymsu. Ściany górnej kondygnacji tynkowane, w narożach ujęte lizenami, dwie frontowe - przeprute obszernymi, półokrągłymi oknami. W zwieńczeniu ścian wyładowany, wielokrotnie profilowany gzyms. Do naroża kaplicy przylega parterowy, prostokątny budynek nakryty trójspadowym dachem z niewielką latarnią na połączeniu połaci. Ściany tynkowane, płn. przepruta parą arkadowych okienek. Od frontu obszerny, prostokątny otwór drzwi.

Stan zachowania obiektu - dobry.

- **Kościół filialny pw. NMP, ob. kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej, Widuchowa**

Zdjęcie nr 17. Kościół filialny pw. NMP, ob. kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej, Widuchowa

Datowanie: 1791 r.

Kaplica orientowana, na rzucie prostokąta, z węższym prezbiterium i prostokątnym aneksem od płd. Dachy dwuspadowe, na dachu nawy wieloboczna sygnaturka z latarnią. Ściany murowane z kamienia, tynkowane; w elewacjach bocznych podziały ramowe i duże okna zamknięte odcinkiem łuku. Fasada zwieńczona trójkątnym szczytem, dzielona czterema pilastrami ujmującymi arkadę drzwi i dwie półkoliste wnęki. Nawa przykryta stropem, w prezbiterium sklepienie kolebkowe.

Wyposażenie barokowe: drewniana ambona, ołtarz z drewnianym rzeźbionym antepedium i obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem (1680 r.).

Stan zachowania obiektu - średni: zawilgocenie ścian i ubytki tynku.

- **Zbór protestancki (ariański), Pęczelice**

Zdjęcie nr 18. Zbór protestancki (ariański), Pęczelice

Datowanie: lata 1570 - 1584, XX w.

Zbór braci polskich wzniesiony przez St. Gnoińskiego, w późniejszych latach adaptowany na spichlerz - do poł. XX w., od kiedy popada w ruinę.

Zachowane podpiwniczone przyziemie bez dachu, wzniesione z kamienia kredowego, pozbawione cech stylowych. W ścianie zach. fragment późnorenesansowego obramienia okna. Piwnice na rzucie zbliżonym do kwadratu, parter - na rzucie prostokąta. W płd. narożach dwie szkarpy. Rozkład piwnic sugeruje istnienie wcześniejszego założenia. W piwnicy i w drzwiach wejściowych parteru - resztki kamiennych portali.

Stan zachowania obiektu - bardzo zły: obiekt w ruinie.

- **Synagoga, ob. dom towarowy, ul. Partyzantów 6 w Busku - Zdroju**

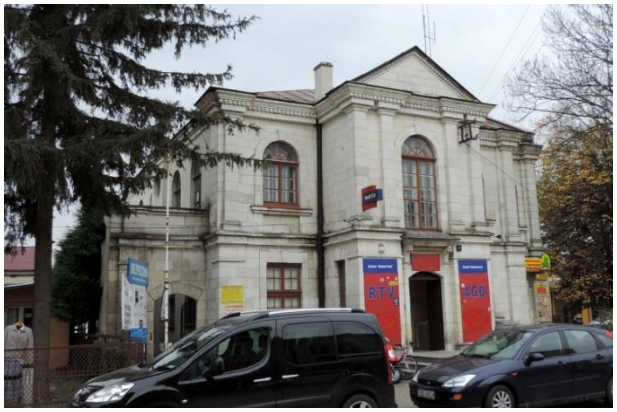

Zdjęcie nr 19. Synagoga, ob. dom towarowy, ul. Partyzantów 6 w Busku - Zdroju

Datowanie**:** 1927 r.

Synagoga wzniesiona w miejscu starej drewnianej synagogi. Zdewastowana w czasie II wojny światowej, przekształcona w magazyn zbożowy. Po wojnie - budynek otrzymał funkcje handlowe.

Dwukondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, o fasadzie rozczłonkowanej zdwojonymi ryzalitami, nakryty trójspadowym dachem z pulpitowym przedłużeniem nad częścią płd. Elewacje otynkowane, fasada utrzymana w kamieniu (wapień pińczowski), z ryzalitem środkowym zwieńczonym trójkątnym szczytem. Ściana artykułowana pilastrami, kondygnacje rozdzielone szerokim gzymsem. Rozbudowany gzyms okapowy profilowany, łączony z gzymsem kostkowym. Szczyt konturowany gzymsem kostkowym. Okna parteru prostokątne, okna piętra zamknięte łukiem okrągłym; wszystkie w kamiennych opaskach ze zwornikiem. Nad prostokątnymi drzwiami kamienny okap.

Stan zachowania obiektu - dostateczny, wnętrze wyremontowane bez zachowania cech stylowych.

- **Zespół dworski, Radzanów**

Datowanie: k. XVIII w.

Założenie składa się z: dworu z parkiem krajobrazowym z lipowymi alejami, oficyny, zach. bramy wjazdowej, figury NMP, zespołu budynków gospodarczych, sadów i stawów.

Założenie rozlokowane jest na płaskowyżu, którego brzegi opadają w czterech kierunkach. Stawy otaczają płaskowyż z trzech stron: płn. - wsch. płn. i płn. - zach., od płd. zamyka obszar droga wiejska. Droga wewnętrzna dzieli zespół na zach. część rezydencjonalną i wsch. - gospodarczą.

Część wsch. na planie prostokąta zajęta jest przez, usytuowany na płd., dziedziniec ze śladem klombu przed dworem, otoczony szpalerem drzew. Oś kompozycyjną tworzy droga dojazdowa do dworu wiodąca z płd. przez kamienną bramę, do wejścia w fasadzie dworu kończąca się na figurze NMP, ustawionej pośrodku wnętrza kompozycyjnego.

Na płn. - zach., do granic stawu rozbudowuje się park, stanowiący bryłę dominującą w panoramie wsi, wąskim pasem zachodzący na płn. granicę części gospodarczej. W obecnym stanie zachowania nosi cechy ogrodu krajobrazowego z elementami

eklektycznymi, np. neowłoski układ alej lipowych. Kompozycja słabo czytelna, wartościowa ze względu na istniejący starodrzew, oraz zabytki architektury.

Część zach. zespołu zajmują dwie grupy budynków gospodarczych i oficyna; wśród pierwotnej zabudowy zlokalizowano budynki współczesne. Na zach. i wsch. od zabudowy zespołu rozciągają się sady i łąki.

Całość założenia zachowana dobrze. Czytelny zarys stawów, części gospodarczej i parku. Stawy częściowo suche zarośnięte. Park bardzo zniszczony zarówno w drzewostanie jak i w parterze w obrębie dziedzińca zajezdnego, alejki słabo czytelne. Największe dewastacje - na wsch. od budynku dworu. W alejach liczne braki drzew, wnętrze kompozycyjne zaniedbane, zarośnięte chwastami i samosiejkami. Budynek dworu wyremontowany z likwidacją cech stylowych.

Dwór w zespole, Radzanów

Zdjęcie nr 20. Dwór w zespole, Radzanów

Datowanie: k. XVIII w. - 1965 r.

Remonty, konserwacje: lata 1964 - 1965 - rozbiórka drewnianej konstrukcji parteru i zastąpienie jej ścianami ceglanymi, przebudowa wnętrza, remont i wymiana części konstrukcji dachu wraz z adaptacją części poddasza na pomieszczenia biurowe, wymiana instalacji wewnętrznych; likwidacja pieców i kominka, montaż centralnego ogrzewania.

Budynek na rzucie prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach., z dwoma prostokątnymi alkierzami od płn. Między alkierzami korpus budynku cofnięty, poprzedzony głębokim podcieniem. Na osi siedmioosiowej fasady ryzalit zwieńczony attyką. Budynek parterowy, podpiwniczony, nakryty dachem polskim łamanym krytym gontem, nad alkierzami dachy dwuspadowe. Elewacje gładko tynkowane, na kamiennym cokole, rozczłonkowane dużymi prostokątnymi oknami ze stolarką ościeżnicową polską.

Budynek murowany z wapiennego kamienia łamanego, tynkowany; ścianki działowe z cegły. Więźba dachowa drewniana, kleszczowo - płatwiowa z zastrzałami.

Stan zachowania: budynek nieużytkowany ulega stopniowej degradacji: uszkodzenia dachu, lekkie zawilgocenia i uszkodzenia tynków i stolarki.

- **Zespół dworski, Szaniec**

Datowanie: XIV - XIX w.

Zespół dworski obejmuje:

- park o całkowicie zatartej nieczytelnej kompozycji, zarośnięty samosiewami, stary drzewostan niepielęgnowany, przypadkowe współczesne nasadzenia,

- dwór - w stanie zabezpieczonej ruiny,
- lodownię - zrujnowana,
- stodołę - zrujnowana (bez dachu, zachowane mury obwodowe),
- ogrodzenie - stare kamienne w ruinie (zachowane resztki), współczesne z siatki zniszczone, powywracane słupki.

Zespół dworski we wsi Szaniec, usytuowany jest na płd. obrzeżu wsi, przy drodze do Zwierzyńca. Czytelny w krajobrazie ma obecnie kształt zbliżony do prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach. Dwór stoi w środkowej części założenia, na skraju płaskiego wyniesionego tarasu. Za nim teren stromo opada ku płd., łagodnie ku zach. Po stronie płd. - wsch. dworu - nikłe pozostałości kamiennych fundamentów „młodszego" dworu - z XVIII w. Przy płn. - zach. narożniku dworu znajduje się kamienna piwnica - lodownia na rzucie owalu. Na wsch. od dworu - pozostałości parku o nieczytelnej kompozycji. Przed elewacją zach. dworu - pozostałość sadu. W płn. - wsch. narożu założenia, w linii pierwotnego ogrodzenia - kamienna stodoła. Po zach. stronie stodoły, na terenie zespołu - współczesny murowany pawilon, na terenie otoczonym odrębnym ogrodzeniem z przęseł betonowych prefabrykowanych. W narożniku płn. - zach. zespołu - murowany, parterowy pawilon dawnej mleczami, ob. dom mieszkalny.

Wzdłuż płn. granicy założenia - lokalna droga o asfaltowej nawierzchni, przy której, na odcinku zach. zachowane resztki kamiennego muru. Wzdłuż granicy wsch., wyznaczonej pasem krzewów i drzew oraz pozostałościami współczesnego ogrodzenia biegnie droga polna, skrajem boiska przy współczesnej szkole. Po stronie zach. założenia, w części płd. zachowane ślady kamiennego ogrodzenia. Granicę płd. dworskiego placu wyznaczają kępy krzewów, resztki kamiennego ogrodzenia i biegnąca po ich zewnętrznej stronie droga polna.

Dwór w zespole, Szaniec

Zdjęcie nr 21. Dwór w zespole, Szaniec

Datowanie: XV w. (przed 1499 r.), rozbudowany w latach 1580 - 1609 .

Dwór renesansowy z wykorzystanymi elementami wcześniejszej budowli obronnej. W XVII w. zaadaptowany na zbór ariański, od końca XVIII w. - spichlerz zbożowy, od pocz. XIX w. - opuszczony.

Remonty, konserwacje: 1957 r.: prace zabezpieczające, częściowe odgruzowanie dworu, przesklepienia, dźwigary, przemurowania korony murów, nowa więźba dachowa i pokrycie dachowe, belkowanie stropu; 1984 r.: zabezpieczenie otworów kratami, naprawa dachu; 1992 r.: adaptacja kilku pomieszczeń parteru na cele mieszkalne; 2010 r.: wymiana pokrycia dachowego i rynien wraz z rurami spustowymi.

Budynek na rzucie prostokąta, wewnątrz dwutraktowy. Bryła dwukondygnacyjna, nakryta naczółkowym dachem. W narożach płd. - masywne szkarpy o mocno wybrzuszonym profilu. Fasada siedmioosiowa, w osi środkowej - drzwi zamknięte odcinkiem łuku, ramowane ceglaną opaską i na piętrze - prostokątne drzwi balkonowe. Po bokach kamienne fragmenty pilastrów (?). Elewacje szczytowe dwuosiowe, tylna - trójosiowa; otwory okienne prostokątne.

Ściany murowane z łamanego kamienia wapiennego, we fragmentach z gruboziarnistego piaskowca i cegły oraz elementów kamieniarki z gładzonego ciosu piaskowcowego i fragmentów glazurowanej cegły. Na elewacjach pozostałości tynków. Pierwotna więźba dachowa o konstrukcji stolcowej, obecnie konstrukcja stalowa i pokrycie z blachy. Nad pomieszczeniami piwnic i parteru kamienne sklepienia kolebkowe i kolebki z lunetami. Nad piętrem pozostałości belek stropowych i otwarte wiązania dachu. Przy elewacji płd. dwie masywne szkarpy. Zachowane profilowane obramienie prostokątnego okna - na piętrze.

Stan zachowania obiektu - zły.

- **Dwór, Widuchowa**

Zdjęcie nr 22. Dwór, Widuchowa

Datowanie: 1620 r.

Remonty, konserwacje: 2012/ 2013 r. - wymiana pokrycia dachowego, więźby dachowej oraz drewnianej ściany wieńcowej, remont portyku kolumnowego i sklepień nad podcieniami, wymiana części stolarki okiennej i drzwiowej.

Późnorenesansowy dwór zbudowany w 1620 r. przez właściciela majątku Mikołaja Krupko (tablica fundacyjna nad portalem). Początkowo dwór miał charakter obronny. W XVIII w. majątek stał się własnością krakowskiego bpa Konstantego Szaniawskiego, który w 1725 r. przeznaczył go na uposażenie seminarium w Kielcach. Majątek skonfiskowany po powstaniu styczniowym został zakupiony przez gruzińskiego księcia Dawida Wachwawidze. W 1937 r. dwór stał się własnością oficera polskiego Bolesława Makowskiego.

Dwór wzniesiony na planie kwadratu, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, nakryty czterospadowym dachem krytym blachą (pierwotnie gont). W narożach szkarpy. Fasada pięcioosiowa, tynkowana; kondygnacje rozdzielone gzymsem. W przyziemiu pięcioarkadowy podcień wsparty na jońskich kolumnach, na piętrze - prostokątne okna w profilowanych opaskach. Pozostałe ściany pozostawione bez tynku - kamienne. Sklepienia kolebkowe i kolebkowo - krzyżowe w sieni budynku i nad podcieniami.

Stan zachowania obiektu -dobry: wyremontowana fasada budynku i pokrycie dachu; pozostałe ściany pozbawione tynku, część okien zamurowana, w części okien pierwotna, uszkodzona stolarka.

- **Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 23. Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku - Zdroju

Datowanie: 1836 r.

Lata 1865 - 1874 remonty i inwestycje, m. in. wybudowanie ujęcia wody siarczkowej „Pod Parasolem”(zwane „Grota”). Lata 1879 r. - 1893 r. rozbudowa zdroju - uruchomienie dwóch źródeł: „Rotunda”, „Maszynowe”. 1887 r. ustanowienie dla buskich źródeł mineralnych strefy ochrony. Koniec XIX w. - uruchomienie czterech nowych źródeł (inż. Michalski), powiększenie ogrodu zdrojowego do potoku Maskalis. Pocz. XX w. remont ujęcia „Grota” (1902 r.) z przeznaczeniem na pijalnię dla dzieci i osób starszych, wykonanie ujęcia przy źródle „Nurek” i trzech innych (1904 - 1908). 1920 r.: budowa komina kotłowni, wymiana rurociągów wodnych i parowych, budowa żelbetowego zbiornika wieży ciśnień, skanalizowanie zakładu. Lata 1925 - 1939: rozbudowa zakładu w oparciu o projekty prof. inż. O. Nadolskiego, inż. M. Ryszewskiego i inż. J. Rokosza.

Lata 1953 - 1955 modernizacja sanatorium: wzniesienie nowych pomieszczeń między skrzydłami łazienek a oficynami; 1966 r. budowa basenu kąpielowego z szatniami i kawiarnią; 1967 r. przebudowa fontanny przed łazienkami oraz wymiana oświetlenia; 1974 r. wymiana i wzmocnienie stropów na ogniotrwałe; 1977 r. roboty elewacyjne: naprawa tynków zewnętrznych, malowanie, wymiana rur spustowych; 1982 r. remont kapitalny i adaptacja domku ogrodnika; 1984 r. remont elewacji sanatorium, pokrycia dachowego, skrzydła zach., konserwacja sztukaterii, remont instalacji urządzeń wód leczniczych, wykonanie zabezpieczenia przeciwwilgociowego; lata 1991 - 1994 prace remontowe i modernizacyjne: naprawa pokrycia dachu i tynków, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, remont pokrycia dachu i stropu tarasu płd. i izolacja jego podłoża, wymiana obróbek blacharskich, rynien i rur spustowych oraz instalacji odgromowej, modernizacja pijalni wejściowej i recepcji w holu głównym, zbudowanie pochylni dla osób niepełnosprawnych, wymiana izolacji podłóg, posadzki, remont tynków wewnętrznych i okładzin ścian, malowanie; 1996 r. modernizacja zach. pawilonu sanatorium, budowa kotłowni olejowo - gazowej; lata 2002 - 2003 nadbudowanie kondygnacji w parterowych pawilonach wsch. i zach.

Pierwotna kompozycja przestrzenna zespołu uzdrowiskowego jest dobrze czytelna. Główne elementy dawnego układu przetrwały w zniekształconej formie.

Budynek sanatorium, wzorowany na starorzymskich obiektach użyteczności publicznej, wzniesiony jest na rzucie litery T. Składa się z wysokiego korpusu z ryzalitowo wysuniętym czołem od płn. i wydłużonym pawilonem od płd., dwóch dwukondygnacyjnych skrzydeł bocznych poprzedzonych kolumnadami dźwigającymi tarasy i prostopadłych dwukondygnacyjnych oficyn - w narożach. Otwarty arkadowo ryzalit frontowy poprzedzony jest kolumnami korynckimi dźwigającymi pełne belkowanie z wyładowanym gzymsem na kroksztynach, tworzące balustradę tarasu mieszczącego się na ryzalicie. W pijalni wód mineralnych - kolumny z głowicami korynckimi, przy wejściu do sali koncertowej - gipsowe posągi Orfeusza i Eurydyki, w jej wnętrzu, pomiędzy lustrami, na kolumnach - popiersia bogów rzymskich, lekarzy i filozofów greckich. Na głowicach kolumn dawny symbol uzdrowiska - delfiny.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Park zdrojowy w zespole uzdrowiskowym, Busko - Zdrój**

Zdjęcie nr 24. Park w zespole uzdrowiskowym w Busku - Zdroju

Datowanie: lata 1833 - 1835 r.

Park krajobrazowy o cechach romantyczno - klasycystycznych, wg projektu Ignacego Hanusza. Rozciąga się na płn. od łazienek, na zbliżonym do prostokąta, ogrodzonym obszarze o powierzchni 16 ha, wzdłuż Alei Mickiewicza - 850 m promenada z dwoma rzędami drzew, łącząca ogród łazienkowski ze skwerem na Placu Zwycięstwa (pow. 0,7 ha). Główne wejście na teren parku od płn. Wzdłuż granicy zach. wyznaczonej przez Aleję Kasztanową płycie potok Maskalis, oddzielający stary park od nowego. Część parku przed Łazienkami - układ geometryczny na rzucie owalu, dalsza część ze śladami kolistego założenia na wzgórzu w części płn. - wsch. Teren parku przecięty licznymi alejkami obsadzonymi drzewami i krzewami.

W płn. - zach. części parku znajdowała 6-m wysokości oranżeria i dom ogrodnika, wybudowany ok. 1835 r. wg projektu Henryka Marconiego; obiekty rozebrane w latach 70 -tych XX w., dom ogrodnika odtworzony w tym samym miejscu w 1982 r.

Stan zachowania - dobry. Park restaurowany w 2010 - 2011r.: nowe nasadzenia drzew, krzewów i roślin ozdobnych, remont alejek. Na terenie parku zorganizowano ścieżkę dydaktyczną w oparciu o walory przyrodnicze i historyczne.

- **Kompleks sanatoryjny „Mikołaj" dawny zespół szpitalny św. Mikołaja**

Kompleks obejmuje pawilony: północny, wschodni, południowy i zachodni. Wybudowany w 1837 r. w/g projektu inż. Jakuba Gaya jako szpital, powstał dzięki darowi cara Mikołaja I (15 tysięcy złotych polskich) oraz składek mieszkańców i gości kąpielowych.

Kompleks posiadał cechy klasycystyczne, dziś zatarte w wyniku przebudów. Zespół budynków tworzących sanatorium, usytuowane na niewielkim wzniesieniu, na terenie obsadzonym drzewami (kasztanowce, wiązy) i krzewami.

Pawilon zachodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 25. Pawilon zachodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Datowanie: 1837 r.

Remonty, konserwacje: w 1965 r. roboty budowlane: wykonanie nowych ścianek działowych, likwidacja ogrzewania piecowego, ogólne reperacje i malowanie całości, instalacja sanitarna, instalacja elektryczna.

Materiał i konstrukcja - podmurówka i ściany zewnętrzne z wapienia i cegły ceramicznej pełnej, dachy o konstrukcji płatwiowo - kleszczowej, kryte blachą.

Budynek na rzucie prostokąta, w środkowej, siedmioosiowej części - dwukondygnacyjny, nakryty namiotowo; części skrajne parterowe, nakryte dwuspadowo. Elewacje tynkowane, kondygnacje rozdzielone gzymsem rozczłonkowane prostokątnymi oknami - parter i otworami arkadowymi - okna blendy na piętrze.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry; zlikwidowane cechy stylowe.

Pawilony południowy i północny - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju

Zdjęcie nr 26. Pawilon południowy - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 27. Pawilon północny - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Datowanie: 1 poł. XIX w. (po 1837 r.)

Budynki na rzutach prostokątów, podpiwniczone. Jednokondygnacyjny pawilon płd. nakryty namiotowym dachem, dwukondygnacyjny pawilon północny nakryty dachem dwuspadowym; dachy kryte blachą. Elewacje tynkowane, przeprute oknami o zmienionym kształcie. W 1975 r. do pawilonu północnego dobudowano świetlicę.

Stan zachowania obiektów- bardzo dobry; zlikwidowane cechy stylowe.

Pawilon wschodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 28. Pawilon wschodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Datowanie: ok. 1850 r. ?

Remonty, konserwacje: 1953 r., lata 1988 - 1989, 1993 r.

Budynek od płn. połączony z pawilonem północnym za pomocą świetlicy. Murowany z kamienia wapiennego i cegły, tynkowany; dach o konstrukcji krokwiowo - jętkowej, kryty blachą (część środkowa) i papą (części boczne).

Budynek wzniesiony na rzucie prostokąta, z trójosiową częścią środkową wysuniętą ryzalitowo na zach. i płytkim ryzalitem pozornym - na wsch. Nad częścią środkową - skrzyżowanie dwóch dachów dwuspadowych, nad częściami bocznymi dachy płaskie. Kondygnacje rozdzielone gzymsem, przeprute dużymi, prostokątnymi oknami.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry; zlikwidowane cechy stylowe.

- **Willa „Bristol”, ul. 1 Maja 1 w Busko - Zdroju**

Zdjęcie nr 29. Willa „Bristol”, ul. 1 Maja 1 w Busko - Zdroju

Datowanie: k. XIX w.

Budynek historyzujący z elementami secesji. W 1905 właścicielem willi została rodzina Zukermanów (Cukiermanów). Od l. 20 - tych do 1935 r. wynajmowana przez Ministerstwo Spraw Wojskowych funkcjonowała jako Uzdrowiskowy Szpital Wojskowy. Później willa pełniła rolę pensjonatu. W 1938 r. Erzil Zukerman odnowił hotel, który czasie wojny wykorzystywano na mieszkania żołnierzy i żandarmów hitlerowskich. W 1946 r. zamieniony na mieszkania komunalne i w znacznym stopniu zdewastowany. W l. 70 - tych „Bristol” pełnił rolę sanatorium, później odzyskany został przez spadkobierców rodziny Zukerman i sprzedany. W 2013 - 2014 r. wyremontowany przez osoby prywatne, połączony ze współczesnymi budynkami i przekształcony w kompleks Bristol Sanatorium & Medical SPA.

Trójkondygnacyjny, częściowo podpiwniczony budynek na rzucie prostokąta, z płytkimi ryzalitami w narożach płn., usytuowany narożnikowo, posiada dwie fasady. Nakryty dachem czterospadowym. Parter wydzielony wyładowanym gzymsem, poziomo boniowany, przepruty jest wysokimi prostokątnymi i arkadowymi oknami. Ściany pięter przeprute oknami i drzwiami balkonowymi zamkniętymi odcinkiem łuku; druga kondygnacja w dolnej części boniowana. Na piętrach naroża - dwukondygnacyjna wnęka balkonowa z gzymsem dachu wspartym na cylindrycznym filarze; w zwieńczeniu - kopuła zakończona iglicą, kryta blachą miedzianą. Kute balustrady balkonów z dekoracją secesyjną. W zwieńczeniu ścian - pełne belkowanie z gładkim fryzem i mocno wyładowanym gzymsem. Nad ryzalitami płn. -daszki trójspadowe.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Willa „Oblęgorek”, ul. 1 Maja 19 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 30. Willa „Oblęgorek”, ul. 1 Maja 19 w Busku - Zdroju

Datowanie: 1903 r.

Remonty: 1966 r.: wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, tynkowanie i malowanie ścian; 1986 r.: wymiana pokrycia dachowego na blachę ocynkowaną, nowe tynki zewnętrzne; 1987 r.: remont więźby dachowej; 1988 r.: zabezpieczenie antykorozyjne dachu, naprawa tynków wewnętrznych, stolarki okiennej i drzwiowej; 1994 r. - malowanie pomieszczeń; nowy wystrój łazienek; 1997 r. zmiana wystroju recepcji.

W 1932 r. właścicielką willi - pensjonatu była Maria Buczwińska, od poł. lat 30. XX w. - Walenty Sobowski. W czasie okupacji - hotel. W l. 1946 - 1966 w budynku mieściła się siedziba dyrekcji Państwowego Uzdrowiska i Biuro Usług. Od 1966 r. - sanatorium z Oddziałem Dermatologicznym.

Trójkondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, z klatką schodową w formie trójkondygnacyjnego aneksu - w części płd. - wsch. Dach namiotowy, na połaci zach. - hełm na rzucie prostokąta, z lukarną zamkniętą odcinkowym szczycikiem - od zach. W zwieńczeniu - galeryjka ujęta metalową balustradą. Wydzielone profilowanym gzymsem przyziemie budynku poziomo boniowane; pośrodku przyziemia fasady - trójosiowy podcień. W górnych kondygnacjach fasady czteroosiowa loggia: arkadowe i prostokątne (w trzeciej kondygnacji - o ściętych narożach) otwory rozdzielone kolumną toskańską i filarami z kanelowanymi pilastrami na licach. Skrajne, jednoosiowe części ściany ujęte w pary pilastrów w porządku wielkim, flankujących drzwi balkonowe w opaskach ze zwornikami. W zwieńczeniu osi - trójkątne naczółki konturowane profilowanym gzymsem z kamiennymi sterczynami w formie kwiatonów. Balustrady balkonów i logii - żeliwne z elementami secesji. Ściana zwieńczona taśmowym fryzem i wyładowanym gzymsem.

Stan zachowania obiektu - dobry. Niewielkie uszkodzenia w partii gzymsu fasady.

- **Willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 31. Willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39 w Busku - Zdroju

Datowanie: XIX/ XX w., rekonstrukcja - 1994 r.

Przed II wojną światową nazywana potocznie „Willą Policyjną”, po wojnie przejęta, przez PP Uzdrowisko Busko - Solec. Zły stan techniczny budynku spowodował decyzję o jego rozbiórce w 1989 r. W 1994 r. willa zrekonstruowana: bryła obiektu z pierwowzorem, wnętrza - współczesne. Obecnie w willi „Zielonej” zamieszkują kuracjusze i znajdują się gabinety zabiegowe.

Parterowa willa z użytkowym poddaszem, na rzucie prostokąta znacznie wydłużonego na osi płn. - płd., nakryta dwuspadowym dachem z dwuspadowymi daszkami werand i facjat - w częściach skrajnych i środkowej. Weranda przy ścianie wsch. - na rzucie

półkolistym. Ściany murowane z cegły, obustronnie tynkowe, od zewnątrz w górnej części wraz ze szczytami szalowane pionowo deskami. Dach kryty blachą. Elewacje w części dolnej malowane na kolor ciemno - zielony, na parterze jasno - zielone, szalunki szczytu malowane na kolor ciemno zielony. Weranda zach. bogato zdobiona snycerką.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Willa „Bagatela Mała”, ul. 1 Maja 15 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 32. Willa „Bagatela Mała”, ul. 1 Maja 15 w Busko - Zdroju

Datowanie: pocz. XX w.

Remonty, konserwacje: w 1987 r. ściany obito deskami; drzwi w elewacji płd. (do sieni), po zewnętrznej stronie obito pionowo listwami. W latach 90 - tych remont podmurówki.

Pierwszym właścicielem willi był J. Tomasiewicz, jeden z założycieli buskiej Ochotniczej Straży Pożarnej. Kolejni właściciele: rodzina Zielińskich, Barbara Oruba z rodziną. W 1953 r. willę kupiła Józefa Guca i nadal jest właścicielką.

Parterowa willa z użytkowym poddaszem, wzniesiona na rzucie prostokąta, zbliżonego do kwadratu, z dostawioną werandą zwieńczoną balkonem - od zach. dach dwuspadowy z dwuspadowym daszkiem nad facjatką, kryty blachą. Podmurówka kamienna, tynkowana; ściany drewniane, tynkowane, od zewnątrz obite deskami: w części dolnej i w zwieńczeniu - szalunek pionowy, w części środkowej - poziomy. Weranda o konstrukcji słupowej, ściany ażurowe z prostych i profilowanych listew. Stolarka okienna drewniana, skrzynkowa.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Willa „Dersław”, al. Mickiewicza 18 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 33. Willa „Dersław”, al. Mickiewicza 18 w Busku - Zdroju

Datowanie: lata 1911 - 1915

Zbudowana przez lekarza uzdrowiskowego, Rosjanina Wasyla Jakobsa. W 1915 r. w wilii miał kwaterę gen. Stanisław Szeptycki.

Willa przypomina zameczek otoczony suchą fosą, do którego można dojść po betonowym moście. Dwukondygnacyjny, z wysokimi suterenami budynek, wzniesiony na rzucie prostokąta, o znacznie rozczłonkowanej bryle: ryzality w elewacjach dłuższych, parterowy narożnik wejścia dźwigający balkon, taras z balustradą i schody - od płd., balkony, dach czterospadowy połączony z trójspadowymi dachami nad ryzalitami, ostrosłupowym hełmem nad płd. - wsch. narożem i lukarnami zwieńczonymi trójkątnymi szczytami. Ściany murowane, tynkowane, detal architektoniczny wypracowany w tynku: pseudoboniowanie naroży, opaski nadślemion okien, gzyms koronujący.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku – Zdroju**

Zdjęcie nr 34. Dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku - Zdroju

Datowanie: 1 poł. XIX w.

Na działce, oprócz domu, znajdowała się wozownia i inne budynki gospodarcze. Po wojnie budynek skomunalizowany. W styczniu 1996 r. wybuchł w domu pożar i spaliła się część dachu.

Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta z ryzalitem na osi tylnej elewacji, nakryty naczółkowym dachem. Parterowy, z użytkowym poddaszem i dwuosiową facjatą zwieńczoną trójkątnym szczytem. Fasada rozczłonkowana prostokątnymi oknami (w części ściany większe otwory wtórne) rozmieszczonymi naprzemiennie z szerokimi lizenami. Na osi ściany płytki podcień z arkadowym otworem drzwi flankowanym parą kolumn toskańskich, dźwigających okap dachu. Wnętrze dwutraktowe z przelotową sienią. Budynek murowany z kamienia, częściowo z cegły, tynkowany, kolumny - kamienne, tynkowane. Dach kryty papą.

- **Dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 35. Dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku - Zdroju

Datowanie: 1 poł. XIX w.

Dom nazywany Dworkiem Rzewuskiego - został wybudowany przez rodzinę Rzewuskich. Do lat 30 - tych XX w. należał do rodzin żydowskich. Następnie został kupiony przez W. i J. Królów. W przeszłości i obecnie na parterze od strony ulic mieściły się sklepy, w części wsch. - mieszkanie. Wnętrza przebudowane.

Budynek usytuowany jest w narożu ulic, na działce znajdują się również zabudowania gospodarcze. Wzniesiony na rzucie litery L, nakryty dwuspadowymi dachami rozczłonkowanymi dwuosiową facjatką i lukarną. Parterowy na wysokiej podmurówce.

Ściany murowane z kamienia, obustronnie tynkowane, więźba dachowa drewniana, dach kryty papą. Ściany na wysokim cokole, zwieńczone profilowanym gzymsem, rozczłonkowane prostokątnymi oknami. W fasadzie płn. wejście flankuje para kolumn i para pilastrów.

- **Dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku - Zdroju**

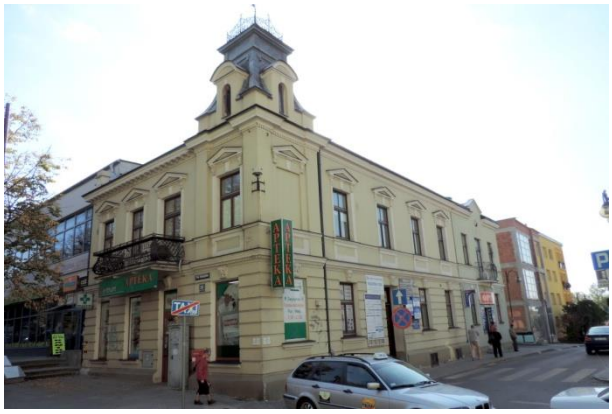

Zdjęcie nr 36. Dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku - Zdroju

Datowanie: k. XIX w. lub pocz. XX w.

Pierwotnie oraz przez kilka lat po wojnie w budynku mieściła się poczta. Od 1996 r. właścicielem obiektu jest osoba prywatna.

Budynek usytuowany w narożu ciągu zabudowy. Wzniesiony na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z wieżyczką zwieńczoną balustradą w zwieńczeniu płn. naroża. Ściany murowane z kamienia i cegły, obustronnie tynkowane, detal architektoniczny wypracowany w tynku. W elewacjach frontowych boniowane przyziemie budynku wydzielone profilowanym gzymsem podciętym gzymsem kostkowym; nad prostokątnymi otworami okien i drzwi - wolutowe konsolki z liściem akantu na licu. Okna

górnej kondygnacji ujęte płaskimi lizenami zwieńczonymi wolutowymi konsolkami dźwigającymi trójkątne naczółki. W wydzielonej gzymsem stresie podokiennej - dekoracja płycinowa. Naroże piętra zaakcentowane lizenami. W zwieńczeniu dwa rodzaje gzymsu: na wolutowych krokształynach i wyładowany gzyms podcięty gzymsem kostkowym. Dach o konstrukcji drewnianej, krokwiowo - słupowej, ze stolcami podtrzymującymi płatwie, kryty blachą falistą. Sklepienia kolebkowe i sufity drewniane, płaskie, tynkowane. Narożna wieżyczka na rzucie kwadratu, nakryta czterobocznym hełmem i wklęsłych połaciach przeprutych lukarnami z odcinkowymi szczytami; w zwieńczeniu - tarasik osłonięty ażurową balustradą.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 37. Dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku - Zdroju

Datowanie: prawdopodobnie 1 poł. XIX w.

Pierwotnie w budynku mieściła się apteka i mieszkanie właścicieli domu. Obecnie - sklepy i pomieszczenia magazynowe.

Budynek usytuowany jest w ciągu zabudowy płn. pierzei Pl. Zwycięstwa, między budynkami nr 23, 25.

Ściany murowane z kamienia łamanego i częściowo z cegły, tynkowane, malowane w dwóch odcieniach bieli. Detal architektoniczny - ceglany, tynkowany (półkolumny) i wypracowany w tynku (obramienia otworów drzwi, gzymsy). Cokół budynku wyodrębniony linearnym gzymsem, szary. Dach kryty płaską blachą na deskowaniu. Stolarka okienna i drzwiowa współczesna.

Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta, podpiwniczony, parterowy od płd., od płn. - do wysokości kalenicy podwyższony o poddasze; od płn. parterowe oficyny. Dach główny dwuspadowy, na osi połaci płd. - obszerna, prostokątna facjata, nakryta dwuspadowym dachem. Fasada symetryczna, siedmioosiowa. Na osi ściany prostokątne, jednoskrzydłowe drzwi ujęte parą półkolumn, zamknięte w prostokątnym obramieniu. Układ powtórzony w fasadzie facjaty - wokół prostokątnego okna. Skrajnych częściach ściany obszerne, dwuskrzydłowe drzwi w prostokątnej ramie z lizen i płaskiej listwy. Okna prostokątne, wysokie; okna piwnic w zach. części ściany osłonięte ozdobnymi kratownicami.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

W celu właściwej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy Busko - Zdrój oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

SILNE STRONY GMINY BUSKO - ZDRÓJ	**SŁABE STRONY** GMINY BUSKO - ZDRÓJ
• dogodne położenie komunikacyjne; • otwartość i przychylność władz samorządowych; • akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy; • duża ilość cennych zabytków; • zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej; • walory krajobrazowe gminy - wynikające z położenia, klimatu oraz lokalizacji na jej terenie obszarów ochrony przyrody, licznych zabytków architektury i zbiorników wodnych w Radzanowie; • walory przyrodnicze gminy - parki krajobrazowe i inne obszary objęte ochroną (rezerwaty przyrody, strefy uzdrowiska itd.), czyste środowisko z mikroklimatem sprzyjającym leczeniu; • oznakowane szlaki turystyczne, w tym tematyczne oraz trasy rowerowe; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego; • wieloletnia tradycja uzdrowiskowa; • bogata i ciekawa historia gminy; • silne poczucie tożsamości lokalnej mieszkańców; • współpraca z lokalnymi mediami;	• brak popularyzacji wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków; • brak zaangażowania społeczeństwa w rozwój gminy; • niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, w tym parków i postępujący proces ich niszczenia; • brak zabezpieczeń antywłamaniowych i przeciwpożarowych w wielu obiektach zabytkowych; • samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • stosunkowo niewielka dbałość o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (brak tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych, punktów turystycznych); • niewystarczająco rozwinięty system wewnętrznej i zewnętrznej informacji turystycznej; • niewystarczające środki finansowe w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;

• działanie Izby Zbiorów Regionalnych - Muzeum Ziemi Buskiej, Miejsko - Gminnej Biblioteki Publicznej w Busku - Zdroju, Buskiego Samorządowego Centrum Kultury w Busku - Zdroju, Towarzystwa Opieki nad Zabytkami - Oddział Busko - Zdrój, Towarzystwo Miłośników Buska, Parafii pw. św. Brata Alberta w Busku - Zdroju (Izba Chleba), prężnie działający oddział PTTK w Busku - Zdroju.	• słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, spadek dochodów ludności wiejskiej; • niewystarczająca promocja gminy - brak określonej strategii.

SZANSE GMINY BUSKO - ZDRÓJ	**ZAGROŻENIA** GMINY BUSKO - ZDRÓJ
• pojawienie się funduszy pomocowych wspomagających inwestycje miejskie; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie; • podniesienie poziomu życia ludzi; • wykorzystanie walorów zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; • rosnący popyt na usługi turystyczne w Polsce i na świecie, w tym w zakresie turystyki zdrowotnej; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby; • oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących	• brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, agresywnych nośników reklamowych, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami; • niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska; • zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie- jedynie jako zasobu historycznego; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy;

na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wysoka atrakcyjność turystyczna regionu; • programy edukacyjne, promocyjne, restrukturyzacyjne, prewencyjne i modernizacyjne realizowane na terenie gminy przez powiat, organy administracji wojewódzkiej i państwowej; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • komplementarność z Programem opieki nad zabytkami dla województwa świętokrzyskiego; • uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym; • archeologiczne badania na terenach realizowanych lub przewidzianych do inwestycji; • wprowadzenie nowoczesnych metod badawczych.	• brak środków finansowych na infrastrukturę; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • niska świadomość mieszkańców gminy w temacie istniejących na jej terenie zabytków, dziedzictwa i tradycji charakteryzujących gminę; • zerwanie ciągłości kulturowej- zmiana sytemu wartości pomiędzy pokoleniami; • zagrożenia związane z działalnością inwestycyjną; • zagrożenia powodujące zmiany w układzie kompozycyjnym gminy; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego przez eksploatacje surowców skalnych oraz inwestycje infrastrukturalne i przemysłowe związane z pracami ziemnymi.

7. Założenia programowe

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, za pomocą analizy SWOT, zostały opracowane dwa priorytety, do których realizacji wyznaczono kierunki działania wraz z zadaniami. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

7.1. Priorytety Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Busko - Zdrój.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Busko - Zdrój.

7.2. Kierunki działań i zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój

Dla priorytetu pierwszego, ustalono następujące kierunki działań, wraz z zadaniami dla każdego z kierunków.

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo- społecznego gminy.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.

ZADANIA:

- przestrzeganie i uaktualnianie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, ujętych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- poprawa dostępności do poszczególnych obiektów zabytkowych poprzez odpowiednie oznakowanie obiektów, dróg i szlaków;
- współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów;

- długofalowa rewaloryzacja starego miasta Buska - Zdrój, w tym: opracowanie koncepcji pełnej rewaloryzacji założenia starego miasta, prace konserwatorskie przy najcenniejszych kamienicach, wprowadzenie iluminacji najważniejszych obiektów;
- umieszczenie tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu;
- montaż iluminacji świetlnych kościołów z terenu gminy.

2. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

ZADANIA:

- egzekwowanie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;
- w momencie przyjmowania nowych planów, strategii dbałość o włączanie zagadnień z ochrony dziedzictwa kulturowego do treści tych dokumentów;
- zintegrowanie działań: jednostek samorządowych wszystkich szczebli, instytucji rządowych, kulturalnych, oświatowych i badawczych, organizacji pozarządowych oraz właścicieli prywatnych obiektów zabytkowych;
- ochrona dziedzictwa archeologicznego w ścisłym połączeniu z ochroną środowiska kulturowego i przyrodniczego;
- wspieranie badań archeologicznych poprzez inwentaryzacje terenowe stanowisk archeologicznych w ramach AZP;
- uzgodnienie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków kwestii umieszczenia tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;

  Właściciel zabytku, w celu poinformowania, iż dany obiekt jest zabytkiem, może umieścić na nim znak informacyjny o tym, że podlega on ochronie- wynika to z art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Znak ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, o wymiarach 185 x 100 mm, wykonanej z blachy, na białym tle w górnej części napis „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM”, poniżej tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczony po każdej stronie białym trójkątem.

3. Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy Busko - Zdrój.

ZADANIA:

- bieżąca aktualizacja i weryfikacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- inwentaryzacja obiektów małej architektury, jako świadectwa kulturalnej przeszłości regionu (krzyże, kapliczki przydrożne, miejsca pamięci) oraz wpisanie najcenniejszych z nich do gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- wystąpienie o wpis kolejnych obiektów do rejestru zabytków, dla obiektów stanowiących własność gminy w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- podjęcie starań w kierunku utworzenia parku kulturowego na terenie gminy;
- uwzględnianie ochrony zabytków przy planowaniu zadań inwestycyjnych gminy;

- uwzględnienie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w treści dokumentów planistycznych, między innymi przy zmianie istniejących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- jasne i czytelne zaprezentowanie wszystkich form ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy - szczegółowe oznaczenie zabytków i lokalizacji terenów objętych ochroną;
- zbieranie informacji, co dwa lata, od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów.

4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

ZADANIA:

- prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego (zwłaszcza w zakresie samowoli budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską), przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- zmiany zagospodarowania przestrzennego, realizacje inwestycji, będących własnością gminy, przy bezwzględnym przestrzeganiu ustawowego wymogu uzyskiwania konserwatorskiego pozwolenia na prowadzenie prac w budynkach objętych ochroną, na podstawie wpisu do rejestru zabytków, indywidualnego lub zespołowego;
- kontynuowanie systemu corocznego rezerwowania środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania prac konserwatorskich i remontów dla właścicieli zabytków;
- prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów z udziałem pracowników Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- podjęcie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- podnoszenie poziomu wyszkolenia pracowników Urzędu Miasta i Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń;
- wskazanie możliwości właścicielom obiektów zabytkowych i pomoc przy ubieganiu się o dotacje lub refundacje kosztów prac z funduszy krajowych, wojewódzkich i europejskich;
- doradztwo w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie;

- inwentaryzacja zabytkowych nagrobków na terenach cmentarzy;
- prace porządkowo - pielęgnacyjne na terenach parków, na terenach cmentarzy, będących własnością gminy.

Dla priorytetu drugiego, ustalono następujące kierunki działań, wraz z zadaniami dla każdego z kierunków.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Busko - Zdrój.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.

ZADANIA:

- umieszczenie na stronie internetowej gminy gminnej ewidencji zabytków wraz z kartami obiektów;
- zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych;
- stworzenie „vademecum" poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych;
- utworzenie profesjonalnego Punktu Informacji Turystycznej;
- opracowanie interaktywnej mapy gminy z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego;
- opracowanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej obejmującego zasoby i walory dziedzictwa kulturowego gminy Busko - Zdrój, np. informacje o znanych postaciach zamieszkujących kiedyś tereny gminy, spis zabytków i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy (zawierający krótki opis każdego z nich);
- opracowanie szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- stworzenie trasy turystycznej szlakiem kapliczek, figur i krzyży przydrożnych.

2. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy.

ZADANIA:

- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;
- prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki;
- wspieranie działań i ścisła współpraca z Izbą Zbiorów Regionalnych - Muzeum Ziemi Buskiej, Miejsko - Gminną Biblioteką Publiczną w Busku - Zdroju, Buskim Samorządowym Centrum Kultury w Busku - Zdroju, Towarzystwem Opieki nad Zabytkami - Oddział Busko - Zdrój, Towarzystwem Miłośników Buska, Parafią pw. św. Brata Alberta w Busku - Zdroju (Izba Chleba), oddziałem PTTK w Busku - Zdroju;

- promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy (Buskie Dni Dziedzictwa organizowane w Izbie Chleba przy parafii pw. Św. Brata Alberta w Busku - Zdroju, Osada żywej tradycji podczas Dni Buska, wystawy organizowane w Izbie Zbiorów Regionalnych i w Muzeum Ziemi Buskiej);
- nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego;
- kontynuowanie współpracy z lokalnymi mediami oraz wprowadzenie stałej rubryki dotyczącej zagadnień związanych z zabytkami (informacje o zamierzeniach i pracach konserwatorskich, ocena ich realizacji, wskazanie najkorzystniejszych realizacji, także realizacji niekorzystnych i samowoli budowlanych).

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
  - aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
  - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
  - wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- instrumenty finansowe:
  - finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
  - udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i budowlane przy zabytkach;
  - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje.
- instrumenty społeczne:
  - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Busko - Zdrój;
  - edukacja kulturowa.
- instrumenty koordynacji:
  - realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
  - realizacja poprzez monitoring stanu środowiska kulturowego.
- instrumenty kontrolne:
  - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;

- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
- analizy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz aktualizacja programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania.

9. Zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.) Burmistrz zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Miejskiej. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Dla priorytetu I - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji programu opieki nad zabytkami:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy poniesionych na realizację Gminnego programu ochrony i opieki nad zabytkami;
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę;
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- zakres prac związanych z opracowaniami rewaloryzacji obiektów zabytkowych;
- ilość oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych;
- ilość umieszczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu;
- ilość umieszczonych iluminacji świetlnych kościołów z terenu gminy;
- ilość umieszczonych tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków;
- ilość złożonych wniosków na dofinansowanie prac remontowych przez właścicieli zabytkowych obiektów;
- ilość przeprowadzonych inwentaryzacji terenowych stanowisk archeologicznych w ramach AZP;
- ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- ilość przeprowadzonych inwentaryzacji obiektów małej architektury,
- ilość zebranych informacji od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów;
- ilość interwencji władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego;
- ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność gminy i pozostałych jednostek;
- ilość stworzonych stanowisk pracy związanych z opieką nad zabytkami;

- ilość przeprowadzonych szkoleń dla pracowników Urzędu Miasta i Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- ilość złożonych wniosków o dofinansowanie;
- wartość przyznanych dotacji na prace konserwatorskie i remonty dla obiektów zabytkowych;
- ilość przeprowadzonych prac porządkowo - pielęgnacyjnych na terenach zielonych, na terenie cmentarzy, będących własnością gminy.

Dla priorytetu II - Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Busko - Zdrój, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami:

- ilość odwiedzin strony internetowej gminy z zamieszczoną gminną ewidencją zabytków wraz z kartami obiektów;
- ilość przedstawionych mieszkańcom informacji dotyczących gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych;
- ilość odwiedzin strony internetowej gminy z interaktywną mapą gminy z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych;
- ilość opracowanych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;
- ilość wydanych artykułów w lokalnej prasie dotyczących zagadnień związanych z zabytkami;
- ilość przeprowadzonych konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki i wystaw.

10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury;
- dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- dotacje gminne;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;

- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
  - Źródła zagraniczne:
- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

10.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 roku „W sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków", (t. j., Dz. U. z 2014 r. poz. 399 ze zm.).

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzacje zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Środki Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Zasady udzielania dotacji określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Wniosek należy złożyć do 28 lutego każdego roku, w którym ma być udzielona

dotacja na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone lub do 30 czerwca, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Została ponadto opracowana Instrukcja w sprawie przyjmowania i rozpatrywania wniosków oraz udzielania i rozliczania dotacji celowej udzielanej przez ŚWKZ na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. 2016 poz. 446 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.
Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy Busko-Zdrój na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa podjęta przez Radę Miejską w Busku-Zdroju uchwała Nr IV/41/2015 z dnia 29 stycznia 2015r.

- **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki Województwa Świętokrzyskiego - Samorząd Województwa Świętokrzyskiego udziela dotacji celowych na prace konserwatorskie i budowlane w drodze konkursu. Zasady i tryb udzielania dotacji określa uchwała nr VII/121/11 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 27 kwietnia 2011 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu samorządu województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze Województwa Świętokrzyskiego.

Środki Powiatu Buskiego - Zasady udzielania dotacji określa uchwała Nr XXIII/203/2008 Rady Powiatu w Busku - Zdroju z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków z późniejszymi zmianami. Dotacja może być udzielona podmiotowi będącemu właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub posiadającemu taki zabytek w trwałym zarządzie. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

- **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie,

izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej.

10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Program „Dziedzictwo Kulturowe”**

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji - w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku. Priorytet skupia się na celach:
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego,
- konserwacja i rewaloryzacja zabytków,
- udostępnianie zabytków na cele publiczne.

- Wspieranie działań muzealnych

Celem priorytetu jest wspieranie działalności z zakresu opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich.

- Kultura ludowa i tradycyjna

Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej, miedzy innymi promowanie działań artystycznych będących twórczym upowszechnieniem elementów sztuki regionalnej. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, służące przekazywaniu umiejętności i tradycji, szczególnie w formie „warsztatów tradycyjnych rzemiosł” i „szkół ginących zawodów”, a także działania na rzecz ochrony unikalnych elementów kultury tradycyjnej, szczególnie w zakresie architektury regionalnej.

- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą

Celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.

- Ochrona zabytków archeologicznych

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach priorytetu minister realizuje również dotacje na prowadzenie badań archeologicznych wraz z wykonaniem ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:
- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzającej realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań.

- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego

Celem priorytetu jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiąganie zysku, lub uczelni publicznych.

- Miejsca pamięci narodowej

Celem priorytetu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

- **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

Programy w ramach dziedzictwa kulturowego na 2016 :
- Ochrona zabytków,
- Wspieranie działań muzealnych,
- Kultura ludowa i tradycyjna,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Ochrona zabytków archeologicznych,
- Miejsca Pamięci Narodowej.

Na rok 2017 ogłoszony jako pierwszy został program – Ochrona Zabytków.

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na

cele publiczne.
Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoświatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

10.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:
- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury

w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich" działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego jest celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli jej państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi" a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją", sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli". Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,

- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibą w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

- **Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)**

Jest to kolejny program finansowy, dotowany przez Unię Europejską, w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego możliwe było i będzie finansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020. W jego projekcie zapisano między innymi, że w jego ramach przewidziane jest działanie 7.8. „Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich", a w nim poddziałanie 7.8.2.1. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego". W ramach tego poddziałania mogą być wspierane następujące typy operacji:
- odnawianie lub poprawa stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego;
- zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Koszty kwalifikowalne obejmują:
- koszty zakupu, przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych;
- koszty prac konserwatorskich lub restauratorskich;
- koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji;
- koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

- **Działania LEADER**

Dodatkowo w środkach UE kierowanych do Polski przez EFRROW dofinansowania na inicjatywy związane z ochroną dziedzictwa i podtrzymaniem tradycji kulturowych można szukać w ramach działania 7.15 LEADER (PROW), definiowanego jako podejście oddolne, mające na celu rozwój lokalny kierowany przez lokalną społeczność. LEADER może być realizowany na obszarach wiejskich, przez które rozumieć należy tereny całego kraju, z wyłączeniem obszaru miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 000. Dla danego obszaru na terenach wiejskich, zamieszkanego przez minimum 30 000 lub maksimum 150 000 mieszkańców, powstać powinna tzw. Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) zawierająca wszelkie aspekty charakterystyczne dla danego terenu i zamieszkującej go ludności, które mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego, turystycznego, społecznego i kulturowego tego obszaru. LSR będzie realizowana na obszarze obejmującym przynajmniej dwie gminy, których tereny stanowią (bądź zawierają) obszary wiejskie, dla których utworzona zostanie tzw. Lokalna Grupa Działania (LGD). Podejście LEADER wskazuje konieczność osiągnięcia przez Lokalną Grupę.

Działania określonych celów szczegółowych, do których należą między innymi:
- wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju;
- rozwój przedsiębiorczości, z wyłączeniem świadczenia usług rolniczych;
- rozwój produktów lokalnych;
- zachowanie dziedzictwa lokalnego;
- rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury: turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Operacje realizowane w ramach LSR powinny jednak wskazywać na wykorzystanie lokalnych zasobów, takich jak: surowce naturalne, miejscową infrastrukturę, lokalizację (położenia geograficzne), dziedzictwo kulturowe i krajobrazowe, potencjał mieszkańców itp.

- **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

W Programie operacyjnym infrastruktura i środowisko 2014 - 2020 właściciele lub zarządcy obiektów zabytkowych mogą pozyskiwać wsparcie finansowe w ramach dwóch priorytetów: Osi priorytetowej I: Zmniejszenie emisyjności gospodarki, Priorytet inwestycyjny 4.3. Wspieranie efektywności energetycznej, inteligentnego zarządzania energią i wykorzystania odnawialnych źródeł energii w infrastrukturze publicznej, w tym w budynkach publicznych, i w sektorze mieszkaniowym, a także w ramach Osi priorytetowej VI: Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, Priorytet inwestycyjny 6.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. W ramach priorytetu 4.3 przewidywane wsparcie skierowane jest głównie na kompleksową modernizację energetyczną budynków użyteczności publicznej i mieszkalnych wraz z wymianą wyposażenia tych obiektów na energooszczędne, w tym też w zakresie związanym między innymi z ociepleniem obiektu, wymianą okien, drzwi zewnętrznych oraz oświetlenia na energooszczędne, przebudową systemów grzewczych (wraz z wymianą źródła ciepła oraz podłączeniem do niego lub modernizacją przyłącza), systemów wentylacji i klimatyzacji, instalacji odnawialnych źródeł energii (OZE) w modernizowanych energetycznie budynkach, instalacji systemów chłodzących, w tym także z OZE, wprowadzeniem systemów zarządzania energią. W budynkach powinny być stosowane instalacje OZE, które będą zapewniały przynajmniej częściowe pokrycie zapotrzebowania na energię w tych budynkach, pełniąc jednocześnie funkcję demonstracyjną i edukacyjną. W ramach opisywanego obszaru instalacja OZE budowana na/przy budynkach musi być w pełni przeznaczona na potrzeby energetyczne obiektu, a jedynie niewykorzystana część energii elektrycznej może być oddawana do sieci dystrybucyjnej. Wsparciem mogą też zostać objęte działania związane z przygotowaniem audytów energetycznych takich budynków oraz prac projektowych w formie dotacji. Podobną formę wsparcia przewiduje się także w wypadku kompleksowej modernizacji energetycznej budynków publicznych. Zarówno w wypadku budynków użyteczności publicznej, jak i mieszkaniowych nie wyklucza się zastosowania różnych form partnerstwa publiczno - prywatnego, przy realizacji takich projektów, biorąc pod uwagę inne dostępne mechanizmy wsparcia tego sektora. Działania te mogą być prowadzone w koordynacji z realizacją projektów z zakresu modernizacji sieci ciepłowniczych oraz rozwoju wysokosprawnej kogeneracji prowadzących do zmniejszenia zapotrzebowania na ciepło i chłód. W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparcie przewidziane jest między innymi dla organów władzy publicznej, w tym administracji rządowej oraz podległych jej organów i jednostek organizacyjnych, jednostek samorządu terytorialnego oraz działających w ich imieniu jednostek organizacyjnych (szczególnie dla miast wojewódzkich i ich obszarów funkcjonalnych oraz miast regionalnych i subregionalnych), państwowych jednostek budżetowych, spółdzielni mieszkaniowych oraz wspólnot mieszkaniowych, a także podmiotów świadczących usługi publiczne w ramach realizacji obowiązków własnych jednostek samorządu terytorialnego niebędących przedsiębiorcami. Projekty wyłaniane będą w trybie konkursowym i pozakonkursowym. Podstawowym trybem wyboru jest tryb konkursowy, a tryb

pozakonkursowy jest stosowany szczególnie w wypadku miast mających Strategie Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT).

- **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę Busko - Zdrój zadań z zakresu ochrony zabytków

Gmina Busko - Zdrój co roku z budżetu udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, co reguluje uchwała Rady Miejskiej w Busku-Zdroju nr IV/41/2015 z dnia 29 stycznia 2015r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji z budżetu gminy Busko-Zdrój na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestr u zabytków.

Wydatki poniesione w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- **2011 r. - 30 000,00 zł:**

- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Brata Alberta w Busku-Zdroju na wykonanie remontu kapitalnego kaplicy św. Anny w Busku - Zdroju.

- **2012 r. - 50 000,00 zł:**

- dla Michała Sochy na sporządzenie inwentaryzacji architektonicznej, ekspertyzy technicznej wraz z koncepcją rozwiązań technicznych, wstępnym programem postępowań konserwatorskich, opracowaniu projektu remontu Dworu w Widuchowej - 10 000 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu na wykonanie prac budowlano - konserwatorskich - 20 000 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu na wykonanie prac konserwatorskich przy ołtarzu głównym - 10 000,00 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolicką pw. św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie na wykonanie prac konserwatorskich ołtarza bocznego Matki Boskiej z obrazem Adoracja Matki Boskiej przez Rodzinę Szlachecką - 10 000,00 zł.

- **2013 r. - 50 000,00 zł:**

- dla Michała Sochy na zadania związane ze wzrostem atrakcyjności turystycznej obszaru zależnego od rybactwa poprzez remont zabytkowego dworu z XVII w. w miejscowości Widuchowa - 20 000,00 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Wojciecha w Janinie na prace remontowo - konserwatorskie w kościele - 30 000,00 zł.

- **2014 r. - 36 760,00 zł:**

- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu na wymianę, konserwację i odrestaurowanie drzwi wejściowych do kościoła - 11 650,00 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu na renowację ołtarza przytęczowego pd. XVII w. - 25 110,00 zł.

- **2015 r. – 50 000,00 zł:**

- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu na wykonanie prac konserwatorskich wybranych elementów (rzeźby św. Stanisława i św. Wojciecha) z ołtarza głównego kościoła parafialnego – 13 000, 00 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu na renowację ołtarza bocznego przytęczowego północnego z rzeźbami figuralnymi zwieńczenia w kościele parafialnym – 12 000,00 zł.
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego w Busku-Zdroju na konserwację techniczną lica ścian wewnętrznych na podstawie programu prac konserwatorskich w kościele filialnym pw. Św. Stanisława Biskupa w Chotelku – 25 000,00 zł.

- **2016 r. – 40 000,00 zł:**

- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu na wymianę drzwi wejściowych i wewnętrznych w kościele parafialnym - 13 000, 00 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu na konserwację chrzcielnicy kamiennej w kościele parafialnym – 11 000,00 zł;
- dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego w Busku-Zdroju na konserwację ołtarza św. Stanisława (z drugiej połowy XVII w.) w kościele filialnym pw. Św. Stanisława Biskupa w Chotelku – 16 000,00 zł.

Gmina planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków również w latach obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami. Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2017 - 2020 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). W najbliższych latach gmina planuje przeznaczyć na ochronę i opiekę nad zabytkami ok. 40 000,00 zł rocznie. Wysokość środków, które zostaną przeznaczone na ten cel będzie ostatecznie zależała od kondycji budżetu gminy w danym roku.

Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłoby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy Busko - Zdrój.

Zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.);
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.- Dz. U. z 1997r. nr 78 poz. 483, ze zm.);
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j., Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.);
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j., Dz. U. 2016 poz. 778, ze zm.);
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (t. j., Dz. U. 2016, poz. 290 ze zm.);
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. 2016 poz. 672 ze zm.);
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j., Dz. U. 2015 r. poz. 1651 ze zm.);
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j., Dz. U. 2015 poz. 1774 ze zm.);
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j., Dz. U. 2012 poz. 406 ze zm.);
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j., Dz. U. 2016 poz. 239 ze zm.);
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j., Dz. U. 2012 poz. 987 ze zm.);
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j., Dz. U. 2015 poz. 1446, ze zm.);
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t. j. Dz. U. 2015, poz. 2058 ze zm.);
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113, poz. 661);
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j., Dz. U. z 2014 r. poz. 399);
16. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta i Gminy w Busku - Zdroju;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ o. Kielce;
18. Studium konserwatorsko- krajobrazowo dla propozycji rozbudowy Sanatorium Marconi Busku - Zdroju (na jego wschodnim przedpolu od strony ul. 1 Maja), Kraków, styczeń 2005 r., dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski;
19. Katalog Zabytków Szlaki w Polsce,, l. III. woj. kieleckie z./ Powiat Buski, **Warszawa 1957. str. 10 - 11., L. Majdecki z zespołem;**
20. Miasto i gmina Busko - Zdrój. Dzieje i zabytki, Dziedzictwo małych Ojczyzn- Dariusz Kalina, Roman Mirowski, Busko - Zdój 2014;
21. www.nid.pl;
22. www.nimoz.pl;
23. www.stat.gov.pl/gus;

24. www.isap.sejm.gov.pl;
25. www.wikipedia.pl.

13. Spis tabel, zdjęć

1. Tabela nr 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój;
2. Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Busko - Zdrój;
3. Tabela nr 3. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Busko - Zdrój;
4. Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Busko - Zdrój;
5. Tabela nr 5 . Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Busko - Zdrój;
6. Tabela nr 6. Analiza SWOT;
7. Zdjęcie nr 1. Kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym, Busko - Zdrój;
8. Zdjęcie nr 2. Klasztor w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8/ Sądowa 1 w Busku - Zdroju;
9. Zdjęcie nr 3. Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8 w Busku - Zdroju;
10. Zdjęcie nr 4. Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku - Zdroju;
11. Zdjęcie nr 5. Teren starego cmentarza otaczającego kościół św. Leonarda w zespole w Busku - Zdroju;
12. Zdjęcie nr 6. Kościół filialny pw. św. Stanisława, Chotelek;
13. Zdjęcie nr 7. Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w zespole, Dobrowoda;
14. Zdjęcie nr 8. Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda;
15. Zdjęcie nr 9. Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole, Janina;
16. Zdjęcie nr 10. Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina;
17. Zdjęcie nr 11. Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec;
18. Zdjęcie nr 12. Dzwonnica w zespole kościelnym pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec;
19. Zdjęcie nr 13. Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym, Szaniec;
20. Zdjęcie nr 14. Kaplica pw. św. Antoniego w zespole kościelnym, Szaniec;
21. Zdjęcie nr 15. Kościół parafialny pw. św. Jakuba St. Apostoła, Szczaworyż;
22. Zdjęcie nr 16. Plebania, ob. kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła, Szczaworyż;
23. Zdjęcie nr 17. Kościół filialny pw. NMP, ob. kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej, Widuchowa;
24. Zdjęcie nr 18. Zbór protestancki (ariański), Pęczelice;
25. Zdjęcie nr 19. Synagoga, ob. dom towarowy, ul. Partyzantów 6 w Busku - Zdroju;
26. Zdjęcie nr 20. Dwór w zespole, Radzanów;
27. Zdjęcie nr 21. Dwór w zespole, Szaniec;

28. Zdjęcie nr 22. Dwór, Widuchowa;
29. Zdjęcie nr 23. Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku - Zdroju;
30. Zdjęcie nr 24. Park w zespole uzdrowiskowym w Busku - Zdroju;
31. Zdjęcie nr 25. Pawilon zachodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju;
32. Zdjęcie nr 26. Pawilon południowy - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju;
33. Zdjęcie nr 27. Pawilon północny - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju;
34. Zdjęcie nr 28. Pawilon wschodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju;
35. Zdjęcie nr 29. Willa „Bristol”, ul. 1 Maja 1 w Busko - Zdroju;
36. Zdjęcie nr 30. Willa „Oblęgorek”, ul. 1 Maja 19 w Busku - Zdroju;
37. Zdjęcie nr 31. Willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39 w Busku - Zdroju.